

**FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

**ODSJEK ZA ISTOČNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI
Katedra za ukrajinski jezik i književnost**

DIPLOMSKI RAD

**Поема Тараса Шевченка *Гайдамаки*:
підрядниковий переклад, культурологічний і
стилістичний аналізи**

MENTOR:

Dr.sc. Jevgenij Paščenko

STUDENTICA:

Katarina Šviglin

Zagreb, rujan 2015.

ЗМІСТ

1. ВСТУП.....	3
2. ПЕРЕКЛАД	8
2.1. ГАЙДАМАКИ – Hajdamaci	8
2.2. ІНТРОДУКЦІЯ – Uvod	14
2.3. ГАЛАЙДА – Ğalajda.....	18
2.4. КОНФЕДЕРАТИ – Konfederati.....	21
2.5. ТИТАР – Tytar.....	25
2.6. СВЯТО В ЧИГИРИНІ – Blagdan u Ğyğyrynu.....	31
2.8. ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТ – Crveni banket	47
2.9. ГУПАЛІВЩИНА – Ğupalivščyna	52
2.10. БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ – Banket u Lysjanci	56
2.11. ЛЕБЕДИН – Lebedyn.....	63
2.12. ГОНТА В УМАНІ – Ğonta u Uman'u	66
2.13. ЕПІЛОГ – Epilog	74
3. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗИ	79
3.1. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	79
3.2. ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ	87
3.2.1. Загальна частина	87
3.2.2. Міжмовна омонімія	90
3.2.3. Вигуки.....	90
3.2.4. Реалії	91
3.2.5. Фразеологізми.....	94
5. ДОДАТОК.....	96
5.1. Передмова.....	96
6. ПОДЯКА	97
7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

1. ВСТУП

Актуальність теми. Тарас Григорович Шевченко (1814 – 1861) – видатний український письменник, поет, драматург, прозаїк, художник, громадський та політичний діяч.

Шевченко популярний і актуальний досі і в українській літературі, і в загальнослов'янському контексті тому, що він змалював боротьбу українського народу проти гніту польської шляхти. Він – символ українського опору. Не тільки письменник, а й поет та реформатор української літератури, який писав про українське минуле, засуджував експлуатацію кріпаків й показав важке життя селян. Його українці називають героєм і батьком українського патріотизму і мови.

Як зазначає Євгеній Пащенко, «Taras Ševčenko je na hrvatskoj književnoj sceni nastupao kao središnji predstavnik ukrajinskoga jezika, književnosti i kulture. Bio je poznat već ilircima kroz razmjene, putovanja, knjige koje su pristizale na hrvatski prostor u valovima preporoditeljskih oduševljenja slavenstvom»¹.

У найновішому виданні перекладів поета «Тарас Шевченко – Вибрані поезії/Izabrane pjesme»: «Pisac će opovrgnuti uvjeravanja u provincijalizam, sekundarnost, nesposobnost za estetsko izražavanje jezika njegova naroda i predstaviti će ga kao jezik velikoga slavenskoga naroda i s vlastitim imenom i poviješću. U prošlosti svoga naroda pisac će se posebice oduševljivati epohom ratobornog kozaštva koje je vodilo rat za oslobođenje s najjačom državom 17. stoljeća – Poljskom»².

Зазначимо деякі головні етапи його життя: народився в кріпацькій родині й вельми рано залишився сиротою. Навчався у дяків і, «буваючи по навколишніх селах, слухав мандрівних кобзарів та лірників – живих носіїв української історичної пам'яті»³. Після навчання його бере до своєї обслуги Павло Енгельгардт, і разом з ним хлопець їде до Вільна, де молодий Тарас «стає свідком подій польсько-литовського повстання 1830 року»⁴. Незабаром, Енгельгардт віддає Шевченка до майстра Василя Ширяєва. Шевченко мріє про свою свободу, і він її дістає завдяки українським і російським друзям. По викупу з кріпацтва (25 квітня 1838 року) Шевченко починає писати вірші і потрапляє до Санкт-Петербурга, де він бажає розкрити свій поетичний дар російською мовою. Однак, Шевченко усвідомлює, що

¹ Taras Ševčenko Вибрані поезії/Izabrane pjesme. Zagreb, Matica Hrvatska, 2014. – Str. 182.

російська мова – не його мова, і він пише свої твори на українській мові. Він не бажає російської слави.

У 1840 році в Санкт-Петербурзі вийшла його перша збірка поетичних творів під назвою «Кобзар». Перше видання цієї збірки охоплювало вісім творів: «Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова» та «Тарасова ніч». У ранній творчості Шевченко виробив свій власний індивідуальний стиль і завдяки цьому бачимо, що усі його твори близькі до народної творчості, в якій переважають елементи фольклору. Його збірка «Кобзар» жанрово різноманітна. У збірці знаходимо балади, послання, ліричні твори та ліро-епічні поеми, включаючи поему «Гайдамаки», яку Шевченко почав писати ще в 1839 році, але вийшла вона тільки в 1841 році в Санкт-Петербурзі власним коштом автора. Ця поема стала подією як в українській, так і в європейській літературі.

Зрозуміло, що про героїчне повстання народу, тже, твору про цю подію, не було б без Тараса Шевченка. За словами І. Я. Франка: «Він був селянський син і став князем в царстві духа. Він був кріпак і став великою силою в громаді людських культур. Він був простак і відкрив професорам і вченим новіші і свобідніші степені. Він терпів десять літ від російської воєнщини, а зробив більше для свободи Росії, ніж десять побідних армій.

Доля переслідувала його ціле життя, та не покрила іржею золота його душі, не обернула його любові до людства в ненависть, ані його віри – в розпуку.

Доля не щадила йому страждань, але не стримала його радості, що біла здоровим джерелом життя.

Та найкращий, найцінніший дар доля дала йому аж по смерті – невмирущу славу і вічну нову насолоду, яку дають його твори мільйонам людських сердець».⁵

Як зазначає А. Флакер, «Njegovo je pjesništvo bilo pod utjecajem ukrajinskoga, ruskog i poljskoga romantizma, ali je u njegovu osnovu »utkana ponajprije poetičnost ukrajinskih lirskih i epskih pjesama, dumy«, te slobodarski duh koji su kroz stoljeća prenosili putujući pjevači uz ručka glazbala, kobzari i banduristi»⁶. Дмитро Чижевський

² Taras Ševčenko Вибрані поезії/Izabrane pjesme. Zagreb, Matica Hrvatska, 2014. – Str. 157.

³ Дзюба, І., Жулинський М.: Шевченко Тарас Григорович: Повне зібрання творів у дванадцяти томах – том перший, поезія 1837 – 1847. Київ, видавництво «Наукова думка», 2003. – С. 10.

⁴ Дзюба, І., Жулинський М.: Шевченко Тарас Григорович: Повне зібрання творів у дванадцяти томах – том перший, поезія 1837 – 1847. Київ, видавництво «Наукова думка», 2003. – С. 10.

⁵ Див.: <http://shevchenko-museum.com.ua/default/static/view/53> (29.08.2015.)

⁶ Див.: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59492> (28.07.2015.)

слушно визнає: «Поезія Шевченка справила на братчиків та й узагалі на читачів того часу (не виключаючи й старого покоління) величезне враження. Це було щось цілком нове; велетенське, великорисе – не лише змістом, але й формою. Навряд чи поет міг би викликати такий переворот, знайти таке загальне визнання, якби не надзвичайні поетичні властивості віршів Шевченка, якби він був поетом формально другорядним»⁷. «Поетичні якості поезій Шевченка без сумніву почасти зумовлені його глибинними зв'язками з народною поезією. Бо він не просто переспівує народні пісні, а творить пісні, в естві своєму народні. Він не лише шляхом збирання надбав скарб народної поезики, ні! Мова народної поезії ніби його природна мова»⁸.

Що торкається перекладу творів Шевченка на хорватську мову, варто зазначити, що переклад Шевченкової поеми «Розрита могила» зробив відомий хорватський письменник А. Шеноа в 1863 році. Це був перший переклад українського твору на хорватському просторі і перший переклад Шевченка на «cijelom južnoslavenskom prostoru, što svjedoči o posebnom značaju s kojim je ukrajinski pisac doživljavan u hrvatskoj sredini»⁹. Слід відзначити і книгу «Pjesničke pripoviesti» (1887) видатного хорватського письменника А. Харамбашіча. «То prvo knjižno izdanje ukrajinskoga pjesnika na južnoslavenskom prostoru bilo je još jedno svjedočanstvo o doživljavanju Tarasa Ševčenka u hrvatskoj javnosti kao izrazito značajne književne pojave»¹⁰. «Вибрані поезії» Шевченка перекладала Антіца Менац – хорватська славістка і перекладачка. Ця книжка вийшла 2014 року в Загребі. У ній знаходиться уривок з поеми «Гайдамаки».

Поема «Гайдамаки» за жанром – ліро-епічна поема. Це революційно-романтична, історико-героїчна, соціальна та найбільша за розміром поема Тараса Шевченка. Молодий поет присвятив твір Василю Івановичу Григоровичу – конференц-секретарю Академії мистецтв, що брав участь у викупі Шевченка з кріпацтва. У поемі він спробував подати яскраву картину історичних подій 1768 р., тобто повстання на Правобережній Україні (відоме під назвою Коліївщина) з

⁷ Чижевський Д.: Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Українська Вільна Академія Наук у США, Нью-Йорк, 1956.; Чижевський Дмитро. Реалізм в українській літературі. – Видавничий центр «Просвіта», Київ, 1999. - С. 455.

⁸ Чижевський Д.: Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Українська Вільна Академія Наук у США, Нью-Йорк, 1956.; Чижевський Дмитро. Реалізм в українській літературі. – Видавничий центр «Просвіта», Київ, 1999. - С. 455.

⁹ Taras Ševčenko Вибрані поезії/Izabrane pjesme. Zagreb, Matica Hrvatska, 2014. – Str. 185.

¹⁰ Taras Ševčenko Вибрані поезії/Izabrane pjesme. Zagreb, Matica Hrvatska, 2014. – Str. 184.

народної точки зору. Поема означає кульмінацію першого періоду творчості Шевченка.

Відомий український мовознавець Шейковський так сказав про поему «Гайдамаки»: «Коли б Шевченко і нічого більше не написав, то й вона одна могла би увічнити його ім'я. Вона являє собою ряд прегарних життєвих картин, виповнених драматизму»¹¹.

Головна тема цієї поеми – показати, по-перше, лицарський героїзм українців під час національно-визвольного руху проти польської шляхти, по-друге, волю і силу працьовитості українського народу та, по-третє, його моральну красу.

Головна ідея твору – це звеличення лицарів Коліївщини, осуд польської шляхти та знищення національного і соціального гніту.

Мета дипломної роботи – зривити підрядниковий переклад твору. Кінцева мета – наблизити хорватським читачам поезію одного з найкращих письменників українського народу, тобто поему «Гайдамаки», в якій Шевченко змалював різні моменти боротьби українського народу проти польського гніту.

Предмет роботи – підрядниковий переклад поеми, що зумовлює побудову нашої праці. Основу роботи становить підрядниковий переклад поетичного тексту. Оскільки наша праця, як студентки дипломного навчання, адресована фаховому перекладачу, який здійснюватиме поетичний переклад, значна увага приділена коментарям. Вони подаються в посиланнях.

Отже, **структура роботи** зорієнтована, в першу чергу, на поета-перекладача. Здійснено переклад цілої поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки». Робота складається зі вступного розділу, де коротко розглядається постать Тараса Шевченка і місце поеми «Гайдамаки» у його творчості, охарактеризовано жанрові і стилістичні особливості поеми «Гайдамаки». В основній частині роботи подається підрядниковий переклад твору хорватською мовою разом з коментарями.

Переклад складається з 70 сторінок тексту, які розділені на тринадцять розділів.

В **аналітичній частині** дипломної роботи подано культурологічний та перекладацький аналізи.

Головною метою культурологічного аналізу є потреба вказати на історичний контекст поеми, тобто в якому часі й чому письменник написав цю

¹¹ Див.: http://kobzar.univ.kiev.ua/info/Monog/P61_30.htm (28.07.2015.) (теж див.: Jevgenij Paščenko: Hrvatska ševčenkiana. «Hrvatsko-ukrajinsko društvo», Zagreb, 2011. – Str. 59.)

поему. Метод аналізу засновується на прагненні пояснити ідейний зміст частин поеми, щоб зрозуміти поему в цілому та змалювати образ головних героїв твору.

У **перекладацькому аналізі** звертаємо увагу на опис головних проблем, які виникли в ході перекладу. Також завданням було навести приклади труднощів та пояснити їхнє рішення.

У **Висновках** зроблено стислий аналіз здійсненої роботи.

У **додатку** подано передмову Шевченка до поеми «Гайдамаки».

У кінці подається **Список використаної літератури**.

2. ПЕРЕКЛАД

2.1. ГАЙДАМАКИ – Hajdamaci¹²

Все йде, все минає — і краю немає,
Куди ж воно ділось? Відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умирає... Одно зацвіло,
А друге зав'яло, навіки зав'яло...
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше пили,
Попливуть і потім, і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивиться в жолобок, криницю
І в море безкрає і будеш сіяць,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами;
Ти вічний без краю!.. Люблю
розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з
тобою,
Співать тобі думу, що ти ж нашептав.
Порай мені ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота —
Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх, душа жива!
А може, їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті сльози-слова,
Що так вона щиро колись виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю, бо душа жива.
Як небо блакитне — нема йому краю,
Так душі почину і краю немає.
А де вона буде? Химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі —
Безславному тяжко сей світ покидать.
Згадайте, дівчата, — вам треба згадать!
/129/

Sve ide, sve prolazi i kraja nema,
Gdje je ono nestalo? Odakle je došlo?
I glupan i pametan ništa ne zna.
Živi...umire...jedno je procvjetalo,
A drugo uvenulo, zauvijek uvenulo...
I lišće požutjelo vjetrovi su raznijeli.
A sunčeko će ustati, kao što je prije ustajalo,
I zore crvene, kao što su prije plivale,
Zaplivat će i kasnije, i ti, bljedoliki,
Po plavom ćeš nebu izaći prošetati,
Izaći ćeš pogledati u utor¹³, izvor
I u more beskrajno i sjat ćeš,
Kao nad Babilonom, nad njegovim vrtovima,
I nad time, što će biti s našim sinovima;
Ti vječni beskraj!.. Volim
pričati,
Kao s bratom, sa sestrom, pričati s
tobom,
Pjevati ti dumu koju si mi ti prošaputao.
Savjetuj mi još jednom, gdje da bježim od žalosti?
Ja nisam osamljen, ja nisam siroč
Imam djecu i što ću s njima?
Uzeti ih sa sobom u grob? Grijech je, duša živa!
A možda joj bude lakše na tom svijetu,
Kada netko pročita te suze-riječi,
Koje je ona tako iskreno nekada tiho izlivala,
Koje je ona tajno nad njima ridala.
Ne, neću je sakriti jer duša je živa.
Kao što je nebo plavo – nema mu kraja,
Tako duša nema niti početka ni kraja.
A gdje će ona biti? Čudnih li riječi!
Neka se bilo tko prisjeti nje na ovome svijetu
Jer je jadniku teško ovaj svijet napustiti.
Sjetite se, djevojke – treba vas podsjetiti!
/129/

¹² **Hajdamaci [гайдамаки]** – pripadnici narodno-oslobodilačke borbe na Pravoberežnoj Ukrajini (povijesno-zemljopisni naziv jednog područja Ukrajine na desnoj obali Dnjepra. Danas obuhvaća Vinnyč'ku, Žytomyrs'ku, Kirovograds'ku, Kijevs'ku i dio Čerkas'ke regije.) protiv feudalnih i nacionalno-vjerskih ugnjetavanja. Riječ dolazi od turske riječi „hajda“ što znači goniti, tjerati. див.: Етимологічний словник української мови. — К., 1982. — Т. 1. — С. 452 — 453). Pokret je nastao na početku XVIII. st. zaoštravanjem ekonomskog, političkog i nacionalno-vjerskog iskorištavanja ukrajinskog naroda od strane poljskih velikaša i plemića te katoličkog svećenstva. Odred hajdamaka se sastojao uglavnom od seljaka i kozaka te malih obrtnika, građana itd., gdje su uglavnom djelovali pojedinci održavajući taktike iznenadnih napada, ali nerijetko su se ujedinjavali i u brojna formiranja. Posebno značajan ustanak bio je 1734. i 1750. godine kada su obuhvatili ne samo Kijev i Podilja već i Volynj, Bijelorusiju i Galiciju. Hajdamacki pokret je najveći zamah dobio tijekom masovnog ustanka 1768. godine, poznatog pod nazivom Koliživščyna.

¹³ **Utor [жолобок]** – poljski bunar. Isklesan hrastovi panj, odozdo zatvoren rupičastim dnom.

Вона вас любила, рожеві квіти,
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане, спочивайте, діти,
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої, гайдамаки!
Світ широкий, воля —

Ona vas je voljela, ružičaste cvjetove,
I o vašoj je sudbini voljela pjevati.

Dok se sunce uzdiže, odmarajte djeco,
A ja ću promisliti, gdje ću vođu uzeti.

Sinovi moji, hajdamaci!
Svijet je velik, sloboda

¹⁴ „Dočekavši vas, ismijati će vas...” — odnosi se na podrugljiv ton mišljenja reakcionarskog dijela ruske kritike na Ševčenkov „Kobzar“ iz 1840. godine. O. Senkovs'kyj je u svojoj recenziji posebno istaknuo teške napade protiv same namjere pisanja pjesama na ukrajinskom jeziku.

¹⁵ „A umjesto toga glupan govori/Mrtvim riječima...” — reakcionarna ruska kritika je predbacivala Ševčenkuku da on piše nepostojećim „mrtvim“ jezikom. Umjesto u recenziji za „Kobzar“ 1840. godine u časopisu „Отечественные записки“ je pružen otpor na nihilistički pogled na ukrajinski jezik.

¹⁶ **Prosjak** [Старець] — prema Ševčenkuku postoji više značenja ove riječi, ali u ovom slučaju misli se na kobzarja.

¹⁷ „Pjevaj o Matr'oši,/O Paraši, o radosti našoj,/Sultan, parket, ostruge...” — ironično-parodijski pregled tada suvremene tematike buržoazijskih romana i salonske poezije. S tim Ševčenkovim redcima blisko su povezani izrazi koji se pojavljuju u njegovim pjesmama, a postojali su u to vrijeme građanskog okruženja: «Как сказала Маша: Где ты, радость наша...» (Полный народный песенник / Составил Н. Лопатин. — М., 1855. — С. 119); «Чем живет Параша, Маша, Даша, Саша? — вот вопрос...» (Стрельня: Русский певец / Собрал Н. Мушинский. — М., 1878. — С. 120). Pogledati: *Ивакин Ю. О. Коментар у knjizi «Кобзар»: Поезії до заслання.* — С. 86 — 87.

¹⁸ **Sirjak** [сіряк] — u originalu autor koristi riječ sirjak — siromašan starinski dugački gornji kaput napravljen od grube tkanine.

¹⁹ **Otaman** [Отаман] — u originalu autor koristi riječ otaman — izabrani ili imenovani vođa kozačke vojske u Ukrajini u XVII. — XVIII. st.

²⁰ **Buzdovan** [бунчук] — oružje s metalnom loptom na kraju i kičastim ukrasom konjske dlake koji se u davna vremena koristio na području Turske, Poljske i Rusije.

²¹ **Sotnyk** [сотник] — osoba u Ukrajini od XVI. — XVIII. st. koja je bila na čelu satnije — satnik.

²² **Sič** [Січ] — organizacija ukrajinskih kozaka u donjem dijelu Dnjeptra koja se spašavala od nasilja poljsko-litvanskih feudalnih gospodara, u 30-im godinama XVI. st. spojili su se u jednu Zaporozku Sič — vojno-političku organizaciju republikanskog tipa. /646/

²³ **Bajdak** [байдак] — brod s izrazito velikom krmom koji se upotrebljava na Dnjeptru i Dnjestru.

²⁴ „Plivali po sinjemu...” — autor ovdje misli na Dnjepar.

²⁵ **Skutar** [Скутар] — predgrađe Istambula na maloazijskoj obali Bospora.

²⁶ **Hortycja** [Хортиця] — najveći otok na Dnjeptru koji se nalazi u oblasti Zaporizžja. Krajem XVI. st. je bio utočište za one koji su pobjegli od feudalnog i nacionalnog ugnjetavanja. Postao je jedan od centara formiranja zaporoških kozaka. Otamo je 1648. godine kozačka vojska krenula u oslobodilački rat ukrajinskog naroda.

²⁷ **Metelycja** [метелиця] — ukrajinski narodni masivni ples živog karaktera i tempa.

²⁸ **Hopak** [гопак] — ukrajinski i ruski narodni ples, karakteriziraju ga brojne improvizacije (skokovi, čučnjevi, premetanja itd.); gopak.

²⁹ **Župan** [жупан] — u originalu autor koristi riječ župan — starinski muški gornji dio odijela ukrašen krznom i čipkom koja je bila uobičajena među bogatim kozacima i poljskim plemićima.

³⁰ **Grycja** [Гриця] — misli se na narodnu pjesmu „Oj ne hody, Grycju, ta j na večornyci...” koja se pripisuje legendarnoj Marusji Čuraj (1625. — 1650.). Tu je pjesmu Ševčenko spomenuo i u drugim svojim djelima, kao što su: «Перебендя», «До Основ'яненка», «Мар'яня-черниця», «Княгиня», «Близнецы».

³¹ „Тма, мна” — sastavi u crkvenoslavenskim početnicama koji su poučavali pismenosti.

³² **Oksija** — znak naglaska koji se stavlja nad retkom.

³³ „Imam iskrenog osa...” — misli se na Vasylja Ćrigorovyča Ivanovyča (Василь Григорович Иванович) (1786. — 1865.) — povjesničara umjetnosti i estetike, profesora i konferencijskog tajnika Akademije umjetnosti. Podrijetlom Ukrajinac koji je pokazivao interes za ukrajinsku kulturu te brinuo o proširenju likovne kulture u Ukrajini. Pomagao je mladim ukrajinskim umjetnicima koji su studirali u Sankt-Peterburgu. Odigrao je značajnu ulogu u oslobađanju Ševčenka iz kmetstva i pomogao mu za vrijeme njegovog studiranja na akademiji. Ševčenko mu je posvetio prvo izdanje poeme „Hajdamaci” u spomen na 22. travanj 1838. godine tj. dan potpisivanja svoje slobode.

Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі.
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти,
Хто вас щиро без матері
Привітає в світі?
Сини мої! орли мої!
Летіть в Україну —
Хоч і лихо зострінеться,
Так не на чужині.
Там найдеться душа щира,
Не дасть погібати,
А тут... а тут... Тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То, зострівши, насміються —
Такі, бачте, люди:
Все письменні, дрюковані,
Сонце навіть гудять:
«Не відтіля, — каже, — сходить,
Та не так і світить,
Отак, — каже, — було б треба...»
Що маєш робити?
Треба слухать, може, й справді
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали...
Розумні та й годі!
А що ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують
Та й кинуть під лаву.
«Нехай, — скажуть, — спочивають,
Поки батько встане
Та розкаже по-нашому
Про свої гетьмани.
А то дурень розкаже
Мертвими словами
Та якогось-то Ярему /130/
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили.
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили —
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають.
Дарма праця, пане-брате:
Коли хочеш грошей
Та ще й слави, того дива,
Співай про Матр'ошу,

Idite sinovi, proveselite se,
Potražite sreću.
Sinovi moji maleni,
Nerazborita djeco,
Tko će vas iskreno bez majke
Dočekati u svijetu?
Sinovi moji! Orlovi moji!
Letite u Ukrajinu –
Makar ćete i zlo susresti,
Sve je bolje nego u tuđini.
Tamo će se naći duša iskrena,
Koja neće dopustiti da poginete,
A ovdje... a ovdje... Teško je, djeco!
Ako vas puste u kuću,
Dočekavši vas, ismijat će vas –¹⁴
Takvi su, vidite, ljudi:
Svi su pismeni i učeni,
Da čak i sunce osuđuju:
„Ne izlazi odatle – kaže,
Ali i ne sjaji kako treba,
Ovako – kaže – trebalo bi...“
Što možemo?
Treba slušati, možda zaista
Sunce kako treba ne izlazi,
Kako su pismeni pročitali...
Pametni i dosta!
A što će o vama oni reći?
Znam ja vas!
Rugat će se i ismijavat će vas,
I bacit će vas pod klupu.
„Neka odmaraju – reći će,
Dok otac ne ustane
I kaže po našem
Za svoje hetmane.
A umjesto toga glupan govori
Mrtvim riječima¹⁵
I nekakvog Jaremu /130/
Vodi pred nama
U opancima. Glupan! Glupan!
Tukli su ga, nisu ga učili.
Od kozaka, od hetmana
Visoki su grobovi
Više ništa nije ostalo,
Pa i njih razbijaju;
A on želi, da slušaju,
Kako prosjaci¹⁶ pjevaju.
Uzalud ti trud, gospodine-brate:
Kada hoćeš novac
I još i slavu, tog čuda,
Pjevaj o Matr'oši,

Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори, —
От де слава! А то співа:
«Грає синє море»,
А сам плаче, за тобою
І твоя громада
У сіряках!..» Правда, мудрі!
Спасибі за раду.
Теплий кожух, тільки шкода
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте... кричть собі,
Я слухать не буду
Та й до себе не покличу:
Ви розумні люди —
А я дурень; один собі
У моїй хатині
Заспіваю, заридую,
Як мала дитина.
Заспіваю — море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю — розвернулась
Висока могила,
Аж до моря запорожці
Степ широкий вкрили.
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають... А пороги /131/
Меж очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились,
Щось страшно співають.
Послухаю, пожурюся,
У старих питаю:
«Чого, батьки, сумуєте?»
«Невесело, сину!
Дніпро на нас розсердився,
Плаче Україна...»
І я плачу. А тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами
І гетьмани — всі в золоті,
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене
І про Україну
Розмовляють, розказують,
Як Січ будували,

O Paraši, o radosti našoj,
Sultan, parket, ostruge,¹⁷
Eto gdje je slava! A on pjeva:
„Pleše sinje more“,
A sam plače, uz tebe,
I tvoji ljudi
U sirjacima¹⁸!..“ U pravu ste, mudraci!
Na savjetu vam hvala.
Topli kožuh, samo je šteta,
Što nije za mene šivan,
A pametna je riječ vaša
Lažju postavljena.
Oprostite... možete vikati,
Ja vas slušati neću
A i k sebi pozvati neću:
Vi ste pametni ljudi –
A ja sam glupan; sam sebi
U svojoj kolibici
Zapjevam, zaplačem,
Kao malo dijete.
Zapjevam – more pleše,
Vjetar puše,
Stepa crni, i grob
S vjetrom priča.
Zapjevam – otkrio se
Visok grob,
Sve do mora zaporošci
Stepu široku su prekrili.
Otamani¹⁹ na konjima vranima
Ispred s buzdovanima²⁰
Se vesele... A pragovi /131/
Između trski
Jecaju, viču, ljute se,
Nešto strašno pjevaju.
Poslušat ću, tugovat ću,
Prosjake ću pitati:
„Očevi, zašto tugujete?“
„Žalosno je, sine!
Dnjepar se na nas naljutio,
A Ukrajina plače...“
I ja plačem. A u međuvremenu
U raskošnim redovima
Stupaju otamani,
Satnici²¹ s gospodarima
I hetmani – svi u zlatu,
U moju kolibicu su
Došli, sjeli pored mene
I o Ukrajini
Razgovaraju, govore
Kako su Sič²² podizali,

Як козаки на байдаках
 Пороги минали,
 Як гуляли по синьому,
 Грілися в Скутарі
 Та як, люльки закуривши
 В Польщі на пожарі,
 В Україну верталися,
 Як бенкетовали.
 «Грай, кобзарю, лий, шинкарю!»
 Козаки гукали.
 Шинкар знає, наливає
 І не схаменеться;
 Кобзар вшкварив, а козаки —
 Аж Хортиця гнеться —
 Метелиці та гопака
 Гуртом оддирають;
 Кухоль ходить, переходить,
 Так і висихає.
 «Гуляй, пане, без жупана,
 Гуляй, вітре, полем,
 Грай, кобзарю, лий, шинкарю,
 Поки встане доля».
 Взявшись в боки, навприсідки
 Парубки з дідами.
 «Отак, діти! добре, діти! /132/
 Будете панамі»,
 Отамани на бенкеті,
 Неначе на раді,
 Похожають, розмовляють;
 Вельможна громада
 Не втерпіла, ударила
 Старими ногами.
 А я дивлюсь, поглядаю,
 Сміюся сльозами.

Дивлюся, сміюся, дрібні утираю —
 Я не одинокий, є з ким в світі жить;
 У моїй хатині, як в степу безкраїм,
 Козацтво гуляє, байрак гомонить,
 У моїй хатині синє море грає,
 Могила сумує, тополя шумить,
 Тихесенько *Гриця* дівчина співає —
 Я не одинокий, є з ким вік дожить.

От де моє добро, гроші,
 От де моя слава,
 А за раду спасибі вам,
 За раду лукаву.
 Буде з мене, поки живу,
 І мертвого слова,

Kako su kozaci na bajdacima²³
 Pragove prolazili,
 Kako su plivali po sinjemu²⁴,
 Grijali se u Skutaru²⁵
 Pa su tako lule zapalivši
 U Poljskoj u požaru,
 U Ukrajinu se vraćali,
 Kako su pirovali.
 „Sviraj, kobzare, toči, krčmare!“
 Kozaci su uzvikivali.
 Krčmar zna, nalijeva
 I ne razmišlja;
 Kobzar je zagrmio, a kozaci –
 Čak se Hortycja²⁶ savija
 Dok metelycju²⁷ i hopak²⁸
 Zajedno plešu;
 Krigla ide iz ruke u ruku,
 Pa nestaje.
 „Hodaj gospodine, bez župana²⁹,
 Hodaj, vjetre, poljem,
 Sviraj, kobzare, toči, krčmare,
 Dok ne ustane sudbina“.
 Uhvativši se za bok, plešu čučeci
 Mladići s djedovima.
 „Tako, djeco! Dobro je, djeco! /132/
 Bit ćete gospodom“,
 Otamani na banketu,
 Kao da su na vijeću,
 Hodaju polako, razgovaraju;
 Plemeniti ljudi
 Nisu se strpjeli, zaplesali su
 Starim nogama.
 A ja gledam, pogledavam,
 Smijem se suzama.

Gledam, smijem se, sitne suze brišem.
 Ja nisam osamljen jer imam s kime na svijetu živjeti,
 U mojoj kolibici, kao u stepi beskrajnoj,
 Kozaci se vesele, jarak žamori,
 U mojoj kolibici sinje more pleše,
 Grob tuguje, topola šumi,
 Sasvim tiho djevojka *Grycja*³⁰ pjeva,
 Nisam osamljen, imam s kime starost doživjeti.

Eno gdje je moje dobro, novci,
 Eno gdje je moja slava,
 I za savjet vam hvala,
 Za savjet lukavi.
 Dovoljno je od mene, dok sam živ,
 I mrtve riječi,

Щоб виливать журбу, сльози.
Бувайте здорові,
Піду синів випровожать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть — може, найдуть
Козака старого,
Що привіта моїх діток
Старими сльозами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панамі.

Отак, сидя в кінці стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? хто поведе?
Надворі світає;
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одяглися,
Кругом мене стали.
Сумно, сумно, як сироти,
Мовчки похилились. /133/
«Благослови, — кажуть, — батьку,
Поки маєм силу;
Благослови шукать долю
На широких світі».
Постривайте... світ — не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами?
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував,
Виросли чималі,
Йдете в люди, а там тепер
Все письменне стало.
Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене хоч били,
Добре били, а багато
Дечому навчили!
Тма, мна знаю, а оксію
Не втну таки й досі.
Що ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо, попросим.
Єсть у мене щирий батько
(Рідного немає) —
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров знає,
Як то тяжко блукать в світі
Сироті без роду;
А до того — душа щира,

Kako bi iskazao tugu i suze ronio.
Pozdravljam vas,
Idem sinove ispratiti
Na daleki put.
Neka idu – možda, pronađu
Kozaka starog
Koji će pozdraviti moju djecu
Starim suzama.
Dovoljno je od mene. Reći ću još jednom:
Gospodin sam ja nad gospodom.

Tako, sjedeći na kraju stola,
Razmišljam, mislim:
Koga zamoliti? Tko će voditi?
Vani sviče;
Umire mjesec, gori sunce.
Hajdamaci su ustali,
Pomolili se, odjenuli,
Pored mene stali.
Tužno, tužno, kao siročad,
Šutke se priklonili. /133/
„Blagoslovi nas oče – kažu,
Dok imamo snage;
Blagoslovi da tražimo sudbinu
U širokom svijetu“.
Pričekajte... svijet nije kuća,
A vi ste mala djeca,
Nerazborita. Tko će kao vođa
Ići ispred vas?
Tko će vas voditi? Teško mi je djeco,
Teško mi je s vama!
Odgojio sam vas, othranio,
Izrasli ste veliki,
Idete među ljude, a tamo su sada
Svi pismeni postali.
Oprostite mi što vas nisam naučio,
Ali i mene su tukli,
Dobrano tukli, ali i mnogo
Tomu me i naučili!
Tma, mna³¹ znam, a oksiju³²,
Još uvijek ne znam.
Što će vam reći? Idemo djeco,
Idemo, zamolit ćemo nekoga.
Imam iskrenog oca³³
(pravog nemam) –
On će znati što ću s vama,
Jer jako dobro zna,
Kako je teško sirotom bez roda
Lutati svijetom,
Osim toga iskrena je duša

Козацького роду,
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла;
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець, сумуючи,
Співає під тинном.
Любить її, думу правди,
Козацькую славу,
Любить її — ходім, сини,
На раду ласкаву.
Якби не він спіткав мене
При лихій годині, /134/
Давно б досі заховали
В снігу на чужині;
Заховали б та й сказали:
«Так... якесь ледащо...»
Тяжко, важко нудить світом,
Не знаючи за що.
Минулося, щоб не снилось!..
Ходімо, хлоп'ята,
Коли мені на чужині
Не дав погибати,
То й вас прийме, привітає,
Як свою дитину.
А од його, помолившись,
Гайда в Україну!»
Добридень же, тату, в хату,
На твоїм порогу,
Благослови моїх діток
В далеку дорогу.

Kozačkoga roda,
Nije ostavio te riječi
Koje mu je majka pjevala,
Kao maloga povijala,
S malenim razgovarala;
Nije ostavio te riječi,
Što o Ukrajini,
Slijepi prosjak, tugujući,
Pjeva ispod ograde.
Ljubi je, dumu pravde,
Kožačku slavu,
Ljubi je. Idemo sinovi,
Na razgovor miran.
Da me on ne sustigne
U teška vremena, /134/
Davno bi me dosada pokopali
U snijegu u tuđini.
Pokopali bi me i rekli:
„Onak... neka ljenčina...“
Teško je, teško je ovako,
Ne znajući zbog čega.
Prošlo je, nek' ode!..
Idemo momci,
Kada mi u tuđini
Nije dopustio umrijeti,
Onda će i vas primiti, pozdraviti,
Kao svoje dijete.
I od njega, pomolivši se,
Hajmo u Ukrajinu!“
Dobar ti dan oče, u kući,
Na tvom pragu,
Blagoslovi moju djecu
Na daleki put.

2.2. ІНТРОДУКЦІЯ – Uvod

Була колись шляхетчина,
 Вельможная пані;
 Мірляся з москалями,
 З ордою, з султаном,
 З німотою... Було колись...
 Та що не минає?
 Було, шляхта, знай, чваниться,
 День і ніч гуляє
 Та королем коверзує...
 Не кажу Степаном
 Або Яном Собієським:
 Ті два незвичайні —
 А іншими. Небораки
 Мовчки панували.
 Сейми, сеймики ревіли,
 Сусіди мовчали,
 Дивилися, як королі
 Із Польщі втікають,
 Та слухали, як шляхетство
 Навісне гукає.
 «Nie pozwalam! Nie pozwalam!»
 Шляхта репетує,
 А магнати палять хати, /135/
 Шабельки гартують.

Bila je nekada Šljahetčyna³⁴,
 Plemička gospođa;
 Natjecala se s moskaljima,
 S hordom, sa sultanom,
 S nijemima³⁵ ... bilo je nekada...
 Ali sve prolazi.
 Znala je šljahta, vidiš, veličati,
 Dan i noć se veseliti
 I kraljem upravljati...
 Neću reći o Stefanu³⁶
 Niti o Janu Sobieskom³⁷:
 Jer su ta dva bila neobična,
 Nego o drugima. Nesretnici su
 Šutke gospodarili.
 Sejmy³⁸, sejmići su jecali,
 Susjedi šutjeli,
 Gledali, kako kraljevi
 Iz Poljske bježe³⁹,
 I slušali kako plemići
 Razjareno viču.
 „Nie pozwalam! Nie pozwalam!⁴⁰“
 Plemići vrište,
 A velikaši pale kuće, /135/
 Sablje se pripremaju.

³⁴ „Bila je nekada Šljahetčyna...“ — misli se na Poljsko-Litavsku uniju, poljsku feudalnu državu (ustavnu monarhiju), formiranu nakon Lublinske unije. Na čelu je bio izabran i odgovoran kralj sejma, ali stvarnu su vlast u državi imale velikaške skupine koje su se međusobno sukobile. Na ukrajinskoj i bijeloruskoj zemlji se provodila politika brutalnog gospodarskog ugnjetavanja, nacionalno-vjerske represije. Zbog dubokih unutrašnjih proturječnosti, egoističnoj politici vladajuće elite i katoličkog svećenstva, neprekidnih oslobodilačkih pokreta potlačenih naroda i također političkih spletki susjednih monarhija, Poljsko-Litavska unija je izgubila nacionalnu neovisnost i prestala postojati kao zasebna država krajem XVIII. st. Njezin je teritorij bio podijeljen između Pruske, Austrije i Rusije.

³⁵ „Natjecala se s moskaljima,/S hordom, sa sultanom,/S nijemima...“ — Ševčenko ovdje skreće pažnju na sva carstvima s kojima se Ukrajina morala suočiti na putu do svoje slobode (moskovsko, tatarsko-mongolsko, osmansko i njemačko).

³⁶ **Stefan Batory** (1533. – 1586.) – poljski državnik i vojskovođa, a od 1576. godine i kralj Poljske koji je ojačao kraljevsku moć i borio se protiv velikaških nadmetanja i anarhije.

³⁷ **Jan III Sobieski** (1629. — 1696.) – kralj Poljske od 1674. godine koji je vodio uspješnu borbu protiv Turske. Njegova 22-godišnja vladavina je obilježena stabilizacijom u Poljsko-Litavskoj uniji kojoj je to bilo prijeko potrebno nakon teških razaranja iza švedske agresije i ustanka B. Hmeljnickog.

³⁸ **Sejm** [сейм] – izabrano predstavničko tijelo koje je postojalo u Poljskoj od XV. st. i održavalo interese vladajuće klase, prije svega feudalnih velikaških vrhova.

³⁹ „Gledali, kako kraljevi/Iz Poljske bježe...“ — misli se na bjegove kraljeva koji su se u poljskoj povijesti dogodili više puta. Henryk III. Walezy je bio izabran za kralja Poljske 1573. godine, ali doznajući 1574. godine za smrt francuskog kralja Karla IX. (Charles IX. de France) čijim je nasljednikom bio upravo on, potajno je pobjegao u Francusku. 1655. godine je kralj Jan II. Kazimierz Waza pobjegao u Šlesku zbog napada vojske švedskog kralja Karla X. Gustava od Švedske (Karl X. Gustav). 1734. godine je kralj Stanisław Leszczyński preobukavši se u odjeću seljaka pobjegao iz Gdanjska koji je bio oklopljen ruskom vojskom, u Prusku.

⁴⁰ «Nie pozwalam! Nie pozwalam!» (u prijevodu s poljskog jezika: Ne dopuštam! Ne dopuštam!)— princip jednoglasnosti („liberum veto“ – sloboda zabrane), prema kojem je svaki član sejma imao pravo na jedan glas – uzvikom „ne дозволяю“ (ne dozwoljavam) se moglo spriječiti usvajanje bilo kojeg rješenja. Taj je princip bio na snazi 1573. godine za vrijeme vladavine kralja Henrika III, a 1764. godine je ograničen zabranom primjenjivanja te je prilikom razmatranja gospodarskih pitanja bio ukinut do kraja 1791. godine.

Довго таке творилося,
Поки не в Варшаві
Запановав над ляхами
Понятовський жвавий.
Запановав та й думав шляхту
Приборкать трошки... Не зумів!
Добра хотів, як дітям мати,
А може, й ще чого хотів.
Єдине слово «nie pozwalam»
У шляхти думав одібрать,
А потім!.. Польща запалала,
Панки сказилися... Кричать:
«Гонору слово, дарма праця!
Поганець, наймит москаля!»
На гвалт Пулавського і Паца
Встає шляхетська земля,
І разом сто конфедерацій.
Розбрілись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах
І по Україні;
Розбрілися та й забули
Волю рятувати,
Полигалися з жидами,
Та й ну руйнувати.
Руйнували, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

Dugo se to zbivalo,
Dok nije u Varšavi
Nad Poljacima zagospodario
Poniatowski⁴¹ žustar.
Zagospodario je i mislio je šljahtu
Obuzdati malo... ali nije uspio!
Dobro je želio, kao i majka djeci,
A možda je i još nešto htio.
Jedinu riječ „nie pozwalam“
Šljahti je mislio oduzeti,
A onda!.. Poljsku su zapalili,
Plemići⁴² su poludjeli... Viču:
„Čast je prva, a trud je uzaludan!
Ološe jedan, služi moskaljima!⁴³“
Na krik Puławskog⁴⁴ i Paca⁴⁵
Diže se plemićka zemlja,
I odjednom sto konfederacija⁴⁶.
Razišli su se konfederati
Po Poljskoj, po Volynju,
Po Litvi, po Moldaviji,
I po Ukrajini;⁴⁷
Razišli su se i zaboravili
Da moraju volju spasiti,
„Sprijateljiti se“ sa Židovima,
I počeli su uništavati.
Uništavali su, mučili ih,
Crkve palili...
A u međuvremenu su hajdamaci
Noževe posvetili.

⁴¹ **Stanisław August Poniatowski** (1732. – 1798.) – posljednji kralj Poljsko-Litavske unije, za čije vladavine je (1764. – 1795.) ona doživjela tri podjele i prestala postojati.

⁴² **Plemići** – [панки] – u originalu autor koristi riječ panky kojom autor imenuje siromašnog zemljoposjednika u staroj Poljskoj, Litvi, Dorevolucijskoj Ukrajini i Bjelorusiji.

⁴³ „**Ološe jedan, služi moskaljima!...**“ — Proruska orijentacija politike S.A. Ponjatovskog koji je od 1757. – 1762. godine bio poljski veleposlanik u Peterburgu, uspostavio je bliske odnose s vladom Katarine II, koja je uzrokovala nezadovoljstvo velikog dijela poljskih velikaških krugova i plemića te je otvoreno optužila kralja za izdaju nacionalnih interesa.

⁴⁴ **Józef Puławski** (1704. – 1769.) poljski političar, izaslanik sejma. Jedan od osnivača i voditelja Barske konfederacije, koji je emigrirao nakon poraza u Osmansko carstvo, gdje je i umro u zatvoru.

⁴⁵ **Michał Jan Pac** (približno 1728. – 1787.) poljski političar. Stupio je u Barsku konfederaciju, ali se ubrzo predao. U ljeto 1769. godine se ponovno pridružio konfederaciji, a u listopadu iste godine je postao njezin vođa.

⁴⁶ **Konfederacija** [конфедерація] — privremeno vojno-političko ujedinjenje poljskih plemića koje je postojalo od XVI. – XVIII. st. kao rezultat zaoštavanja borbe velikaško-plemenitih skupina u svrhu širenja svojih povlastica te jačanje utjecaja katoličke crkve. Generali koji su pokrivali cijelu Poljsku kao i lokalne konfederacije koje su nastajale u nekim pokrajinama, bili su usmjereni protiv kraljevske vlasti, oslabili su državni sustav i vladavinu zakona u Poljsko-Litavskoj uniji.

⁴⁷ „**Razišli su se konfederati/Po Poljskoj, po Volynju,/Po Litvi, po Moldaviji,/I po Ukrajini...**“ – riječ je o Barskoj konfederaciji 1768. godine – vojno-politički savez poljskih plemića, koji je stvoren 29. veljače 1768. godine u gradu Bari. Savez je bio usmjeren protiv nastojanja kralja S.A. Ponjatovskog da ojača kraljevsku vlast i izjednači prava pravoslavnog i katoličkog stanovništva Poljsko-Litavske unije. Masakr ukrajinskog i bjeloruskog stanovništva na Pravoberežnoj Ukrajini je doprinio golemom narodnom ustanku – Kolijivščyny. Uz pomoć ruske vojske, koju je pozvala poljska kraljevska vlada, konfederati su poraženi.

2.3. ГАЛАЙДА – Ğalajda⁴⁸

«Яремо! герш-ту, хамів сину?
Піди кобилу приведи,
Подай патинки господині
Та принеси мені води,
Вимети хату, внеси дрова,
Посип індикам, гусям дай,
Піди до льоху, до корови,
Та швидче, хаме!.. Постривай!
Упоравшись, біжи в Вільшану:
Їмості треба. Не барись».
Пішов Ярема, похилився. /136/
Отак уранці жид поганий
Над козаком коверзував.
Ярема гнувся, бо не знав,
Не знав, сіромаха, що вирости крила,
Що неба достане, коли полетить,
Не знав, нагинався...

О Боже мій милий!
Тяжко жить на світі, а хочеться жить:
Хочеться дивитись, як сонечко сяє,
Хочеться послухать, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить
Або чорнобрива в гаю заспіває...
О Боже мій милий, як весело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий:
Ні сестри, ні брата, нікого нема!
Попихач жидівський, виріс у порогу;
А не клене долі, людей не займа.
Та й за що їх лаять? Хіба вони знають,
Кого треба гладить, кого катувать?
Нехай бенкетують... У їх доля дбає,
А сироті треба самому придбать.
Трапляється, часом тихенько заплаче,
Та й то не од того, що серце болить:
Що-небудь згадає або що побачить...
Та й знову за працю. Отак треба жить!

„Jaremo! Gerš tu⁴⁹, glupavi sine?
Idi kobilu dovesti,
Daj šlape domaćici
I donesi meni vode,
Pometi kuću, donesi drva,
Nahrani purice, guskama daj,
Odi do podruma, do krave,
Hajde brže, klipane!.. Ćekaj!
Kad završiš, trči u Viljšanu⁵⁰:
Gospoda⁵¹ te treba. Ne budi spor.“
Otišao je Jarema, pokunjivši se. /136/
I tako je ujutro Židov loš
Nad kozakom se iživljavao.
Jarema se savio jer nije znao,
Nije znao siromah, da su mu izrasla krila,
Koje će nebo dobiti, kada poleti,
Nije znao, naginjao se...

О Bože moj dragi!
Teško nam je živjeti na svijetu, ali želimo živjeti:
Želimo gledati, kako sunčeko sja,
Želimo slušati, kako more pleše,
Kako ptica cvrkuće, jarak žubori
Ili ljepotica u šumi pjeva...
О Bože moj dragi, kako je veselo živjeti!

Siroče Jarema, siromah uboški:
Niti sestre, ni brata, nikoga nema!
Sluga židovski, odrastao je na pragu,
Ne proklinje sudbine, ljude ne dira.
I za što ih grditi? Zar oni znaju,
Koga treba maziti, a koga mučiti?
Neka piruju... Kod njih sudbina gospodari,
A siromah ju treba sam steći.
Događa se ponekad da potiho zaplače,
I to ne od toga, što ga srce boli:
Što se sjeti ili što vidi...
I opet na posao. Tako treba živjeti!

⁴⁸ Ğalajda [Галайда] – imenica „ğalajda“ dolazi od priloga „ğala“ što znači beskućnik, skitnica (Етимологічний словник української мови. — Т. 1. — С. 456 — 457). Sam Ševčenko smatra da je Jarema Ğalajda stvarna osoba istaknuvši u predgovoru da je on samo „na pola izmišljen“ (očito je da je imao na umu u poemi implicirati romantičnu liniju – njegov odnos s Oksanom). U narodnim pripovijestima koje su pisane krajem 20-ih godina XX. st. postoje zapisi o Ğalajdi kao povijesnoj osobi pa čak i prikaz njegovog prezimena u lokalnoj toponimiji.

⁴⁹ „Gerš-tu...“ [Герш-ту] (jevr.) – u prijevodu – slušaj, чујеш ли?

⁵⁰ Viljšana [Вільшана] (danas naselje urbanog tipa Ğorodyščens'ke oblasti Ćerkas'ke regije) – gradić u Zvenyžorodščyni. Prema narodnoj legendi, blizu nje je bila Lejbina krčma s čijim opisom počinje „Ğalajda“.

⁵¹ Gospoda [Їмості] — zemljoposjednici. (od poljske riječi «mošci pani»).

Нащо батько, мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
Сирота Ярема — сирота багатий,
Бо є з ким заплакати, є з ким заспівати:
Єсть карії очі — як зіроньки сяють,
Білі рученята — мліють-обнімають,
Єсть серце єдине, серденько дівоче,
Що плаче, сміється, і мре, й оживає,
Святим духом серед ночі
Понад ним витає.
Отакий-то мій Ярема,
Сирота багатий.
Таким і я колись-то був.
Минуло, дівчата...
Минулося, розійшлося,
І сліду не стало.
Серце мліє, як згадаю...
Чому не осталося? /137/
Чому не осталося, чому не вітало?
Легше було б сльози, журбу виливати.
Люди одібрали, бо їм було мало.
«Нащо йому доля? треба закопати:
Він і так багатий...»
Багатий на лати
Та на дрібні сльози — бодай не втирати!
Доле моя, доле! Де тебе шукати?
Вернися до мене, до моєї хати,
Або хоч приснився... Не хочеться спати.
Вибачайте, люди добрі:
Може, не до ладу,
Та прокляте лихо-злидні
Кому не завадить?
Може, ще раз зустрінемось,
Поки шкандибаю
За Яремою по світу,
А може... й не знаю.
Лихо, люди, всюди лихо.
Нігде пригорнуться:
Куди, каже, хилить доля,
Туди й треба гнутися —
Гнутися мовчки, усміхаться,
Щоб люди не знали,
Що на серці заховано,
Щоб не привітали.
Бо їх ласка... Нехай сниться
Тому, в кого доля,
А сироті щоб не снилась,
Не снилась ніколи!
Тяжко, нудно розказувати,
А мовчать не вмію.

Čemu otac, majka, visoke palače,
Kada nema srca sa srcem razgovarati?
Siroče Jarema – siromah je bogati,
Jer ima s kim zaplakati, s kim zapjevati:
Tu se smeđe oči kao zvjezdice sjaje,
Bijele ručice ga stežu-grle,
Tu je srce jedino, srdašće djevojačko
Koje plače, smije se, umire i oživljuje,
Duhom Svetim usred noći
Nad njime lebdi.
Takav je to moj Jarema,
Siromah bogati.
Takav sam i ja nekada bio.
Prošlo je, djevojke...
Prošlo je, razišlo se,
I traga je nestalo.
Srce se kida, kada se prisjećam...
Zašto nije ostalo? /137/
Zašto nije ostalo, zašto nije pozdravilo?
Lakše bi bilo suze, tugu isplakati.
Ljudi su uzeli, jer im je bilo malo.
„Za što je njemu sudbina? Treba ju zakopati:
On je ionako bogat...“
Bogat je po krpama
I po sitnim suzama – da ih bar ne briše!
Sudbino moja, sudbino! Gdje da te nađem?
Vrati se k meni, do moga doma,
Ili barem da te sanjam... iako ne želim spavati.
Oprostite, ljudi dragi:
Možda nije do odjeće,
Ali prokletu zlo-siromaštvo
Koga neće zasmetati?
Možda ćemo se još jednom susresti,
Dok šepam
Za Jaremom po svijetu,
A možda... pa ne znam.
Zlo je, ljudi, posvuda je zlo.
Nigdje se prigrliti:
Kuda, kaže, saginje se sreća,
Tuda se treba i nagnuti.
Nagnuti se šutke, nasmiješiti se,
Da ljudi ne bi znali,
Što se u srcu krije,
Da ne bi pozdravili.
Jer njihova volja... Neka sanja
Onaj tko ima tu sudbinu,
A siromah neka ne sanja,
Kako ne bi sanjao!
Teško je, žalosno je govoriti,
A šutjeti ne znam.

Виливайся ж, слово-сльози:
Сонечко не гріє,
Не висушить. Поділюся
Моїми сльозами...
Та не з братом, не з сестрою —
З німими стінами
На чужині... А поки що —
До корчми вернуся,
Що там робиться. /138/
Жидюга
Дрижить, зігнувшись
Над каганцем: лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку... ох, аж душно!..
Білі рученята
Розкидала, розкрилася...
Як квіточка в гаю,
Червоніє; а пазуха...
Пазухи немає —
Розірвана... Мабуть, душно
На перині спати
Одинокій, молоденькій;
Ні з ким розмовляти, —
Одна шепче. Несказанно
Гарна нехрещена!
Ото дочка, а то батько —
Чортова кишенья.
Стара Хайка лежить долі,
В перинах поганих.
Де ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

Isplači se, riječ-suze:
Sunčecko ne grije,
Neće te posušiti. Podijelit ću
Svoje suze...
Ali ne s bratom, ne sa sestrom
Već s nijemim zidovima
U tuđini... A sada
Do krčme ću se vratiti,
Vidjeti što se tamo događa. /138/
Škrt Židov
Drhti, zagrnuvši se
Nad uljanicom: broji novce
Pokraj kreveta, proklet.
A na krevetu...oh, teško mi je!
Bijele je ručice
Razbacala, rastvorila
Kao što cvijet u gaju
Crveni; a košulja...
Košulje nema
Poderana je... možda je zagušljivo
Na pernatom krevetu spavati,
Osamljenoj, mladoj.
Nema ni s kim razgovarati.
Jedna šapće. Neopisivo
Lijepa nekrštena!
Ovo je kćer, a ovo je otac –
Beskičmenjak.
Stara Hajka leži dolje,
Na prokletom krevetu.
Gdje je Jarema? Uzevši torbu,
Vuče se u Viljšanu.

2.4. КОНФЕДЕРАТИ – Konfederati

«Одчиняй, проклятий жиде!
Бо будеш битий... Одчиняй!
Ламайте двері, поки вийде
Старий паскуда!»
«Постривай!
Стривайте, зараз!»
«Нагаями
Свиняче ухо! Жартувать,
Чи що, ти хочеш?»
«Я? З панами?
Крий Боже! Зараз, дайте встать,
Ясновельможні (нишком — свині)».
«Пане полковнику, ламай!»
Упали двері... А нагай
Малює вздовж жидівську спину.
«Здоров, свине, здоров, жиде,
Здоров, чортів сину!»
Та нагаєм, та нагаєм.
А жид зогнув спину: /139/
«Не жартуйте, мості-пане!»
«Добривечір в хату!
Ще раз шельму! ще раз!.. Годі!
Вибачай, проклятий!
Добривечір! А де дочка?»
«Умерла, панове».
«Лжеш, Іудо! Нагаями!»
Посипались знову.
«Ой паночки-голубчики,
Єй-богу, немає!»
«Брешеш, шельмо!»
«Коли брешу,
Нехай Бог карає!»
«Не Бог, а ми. Признавайся!»
«Нащо б мав ховати,
Якби жива? Нехай, Боже,
Щоб я був проклятий!..»
«Ха-ха-ха-ха!.. Чорт, панове,
Літаню співає.
Перехрестись!»
«Як же воно?
Далєбі, не знаю».
«Отак, дивись...»
Лях хреститься,
А за ним Іуда.
«Браво! браво! Охрестили.

„Otvaraj, prokleti Židove!
Ili ću te istući... otvaraj!
Razbijajte vrata, dok ne izade
Stari gad!“
„Čekaj!
Čekajte, sad!“
„Bičevima
Svinjsko uho! Šaliti se,
Ili što ti hoćeš?“
„Ja? S gospodom?
Bože sačuvaj! Evo odmah, dajte da ustanem,
Visosti (skrivečki – svinje)“.
„Gospodine pukovniče, razbij!“
Pala su vrata... a bič
Crta uzduž židovska leđa.
„Zdravo svinjo, zdravo Židove,
Zdravo vražji sine!“
Pa bičem pa bičem.
A Židov je savio leđa: /139/
„Ne šalite se, milostivi-gospodine!“
„Dobra vam večer!
Još jednom lukavca! Još jednom!.. Dosta!
Oprosti, prokleti!
Dobra večer! A gdje je kći?“
„Umrла je, gospodaru“.
„Lažeš, Judo! Bičevima!“
Izlupali ga ponovno.
„Joj gospodari-sokolčići,
Eh-boga vam, nema je!“
„Lažeš, lukavče!“
„Ako lažem,
Neka me Bog kazni!“
„Ne Bog, već mi. Priznaj!“
„Zašto bih skrivao,
Da je živa? Bože,
Neka sam proklet!..“
„Ha-ha-ha-ha!.. Vrag, gospodo,
Litaniju⁵² pjeva.
Prekriži se!“
„Pa kako onda?
Zaista, ne znam“.
„Ovako, gledaj...“
Poljak se krsti,
A nakon njega Juda.
„Bravo! Bravo! Krstili smo te.

⁵² **Litanija** [Літанія] – dolazi od grčke riječi „molitva, prošnja“ – kršćanska govorna ili pjevna molitva koja se sastoji od kratkih zaziva predmolitelja i od odgovora što ih izriču vjernici u zboru.

Ну, за такe чудo
 Могоричу, мості-пане!
 Чуеш, охрещений?
 Могоричу!»
 «Зараз, зараз!»
 Ревуть, мов скажені,
 Ревуть ляхи, а поставець
 По столу гуляє.
 «Єще Польща не згінела!» —
 Хто куди гукає.
 «Давай, жиде!»
 Охрещений
 Із льоху та в хату,
 Знай, шмигляє, наливає,
 А конфедерати,
 Знай, гукають: «Жиде, меду!»
 Жид не схаменеться.
 «Де цимбали? Грай, псявіро!» /140/
 Аж корчма трясеться —
 Краков'яка оддирають,
 Вальса та мазура.
 І жид гляне, та нищечком:
 «Шляхетська натура!»

Pa, za takvo čudo
 Častiš, milostivi-gospodine!
 Čuješ, pokršteni?
 Častiš!“
 „Evo odmah, evo odmah!“
 Jecaju, kao da su ljudi,
 Jecaju Poljaci i vrč⁵³
 Po stolu iz ruke u ruku ide.
 „Jeszcze Polska nie zginęła!“⁵⁴
 Svatko nešto više.
 „Hajde, Židove!“
 Pokršteni
 Iz podruma i u kuću,
 Vidiš, trči, toči,
 A konfederati,
 Vidiš, viču: „Židove, medovinu!“
 Židova to ne dira.
 „Gdje su cimbale? Sviraj, pseto!“ /140/
 Čak se i krčma tresе.
 Krakovjak⁵⁵ Valcer i mazurku⁵⁶
 plešu.
 I Židov pogleda, ali krišom:
 „Plemenita narav!“

⁵³ **Vrč (поставець)** – u originalu autor koristi riječ postavec' što najbolje odgovara hrvatskoj riječi vrč – dveća posuda za pivo, medovinu i druga alkoholna pića.

⁵⁴ „**Jeszcze Polska nie zginęła!**“ [Još Poljska nije propala!]— stih iz „Mazuri Dombrows'kog“ – domoljubne pjesme, napisane 1797. godine u Italiji. Napisao ju je poljski novinar i književnik Józef Rufin Wybicki (1747. – 1822.) za formirane poljske legije u emigraciji pod zapovjedništvom generala Jana Henryka Dąbrowskog. Stekla je veliku popularnost u Poljskoj.

⁵⁵ **Krakovjak** [Краков'як] – narodni i društveni poljski ples u dvočetvrtinskom taktu.

⁵⁶ **Mazurka** [мазура] – poljski narodni ples u tročetvrtinskom taktu.

⁵⁷ **Nebogu?/Bila je Gandzja,/Bogalj-uboga,/Zaklinjala se Bogu,/Molila se/Jer su je boljale noge,/Na kmetstvo nije hodala,/Već za mladićima,/Tiho,/Lijepo,/Među korovima...** – ukrajinska tradicionalna svadbena pjesma. (Труды этнографическо-статистической экспедиции... собранные П. П. Чубинским. — Т. 4. — С. 484).

⁵⁸ **Pravoslavci** [Схизмати] – u originalu autor koristi riječ shyzmaty što najbolje odgovara hrvatskoj riječi pravoslavci – pogrdan naziv pravoslavnog stanovništva u Poljsko-Litavskoj uniji.

⁵⁹ „**Ispred gospodina Hvedora/Hoda Židov tresući se/I unazad,/I naprijed/Ispred gospodina Hvedirka...**“ – pjesma s interludijima o jevrejima i vojnicima u vertep drami koja je postojala u Ukrajini i Bjelorusiji (Див.: Тарнавский А. Вертеп в Духовщине (уездном городе Смоленской губернии) // Киевская старина. — 1883. — № 3. — С. 665; Петров Н. И. Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков. — Киев, 1911. — С. 517). Prema F.M. Kolesi je navedenu strofu Ševčenko preuzeo iz usmene tradicije ili iz vertep drame.

⁶⁰ „**Vidite, u Viljšani/U crkvi... tytar...**“ – prema Ševčenu u predgovoru, priča o tytaru [титар] (viši crkveni služitelj) temelji se na narodnim pričama. Međutim, prema narodnoj predaji poneki detalji su promijenjeni i povezani su s kasnijim događajima na Kolijivščyny. U skladu s povijesnim dokumentima, u proljeće 1766. godine kako bi prisilili unijatskog svećenika Vasylja Ćdyšyc'kog da napusti uniju i zajedno se sa župljanima vrati na pravoslavlje, stanovnici grada Mlijeva ga nisu pustili u crkvu. Zadržali su crkvene stvari pri čemu je najstarijem i najuglednijem članu zajednice Danylu Kušniru bilo naloženo sakriti tabernakul (zatvoreni ormarić nad središtem oltara u kojem se čuva euharistija; svetohranište). Unijatsko svećenstvo ga je optužilo da je pio iz crkvenog kaleža za oltarom. Zbog toga je u ožujku 1766. godine bio zatočen u Smiljans'kom dvorcu, gdje su ga prisilili prijeći na unijatsku vjeru.

⁶¹ „**My žyjemy, my žyjemy,/Polska nie zginęła...**“ u prijevodu s poljskog jezika – [Mi živimo, mi živimo,/Poljska nije propala ...].

«Добре, годі! Тепер співай!»
«Не вмю, ей-богу!»
«Не божись, собача шкуро!»
«Яку ж вам? *Небогу?*»

Була собі Гандзя,
Каліка-небога,
Божилася,
Молилася,
Що боліли ноги;
На панщину не ходила,
А за парубками
Тихесенько,
Гарнесенько,
Поміж бур'янами».

«Годі! годі! Це погана:
Схизмати співають».
«Якої ж вам? Хіба оцю?
Стривайте, згадаю...

Перед паном Хведором
Ходить жид ходором
І задком,
І передком
Перед паном Хведірком».
«Добре, годі! Тепер плати!»
«Жартуєте, пане:
За що платить?»
«Що слухали.
Не кривись, поганий!
Не жартуєм. Давай гроші!»
«Де мені їх взяти?
Ні шеляга; я панською
Ласкою багатий».
«Лжеш, собако! Признавайся!
Ануге, панове,
Батогами!» /141/
Засвистіли,
Хрестять Лейбу знову.
Періщили, періщили,
Аж пір'я летіло...
«Сй же богу, ні шеляга!
Їжте моє тіло!
Ні шеляга! Івалт! Рятуйте!»
«Ось ми порятуєм».
«Постривайте, я щось скажу».
«Почуєм, почуєм,
Та не бреш, бо, хоч здохни,
Брехня не pomoже».

„Dobro, dosta! Sada pjevaj!“
„Ne znam, o Bože!“
„Ne zaklinji se Bogu, pasji skote!“
„Koju vama? *Nebogu?*“

Bila je Ğandzja,
Bogalj-uboga,
Zaklinjala se Bogu,
Molila se
Jer su je boljele noge,
Na kmetstvo nije hodala,
Već za mladićima,
Tiho,
Lijepo,
Među korovima“.⁵⁷

„Dosta! Dosta! Ta je loša:
Pravoslavci⁵⁸ pjevaju“.
„Koju onda? Zar ovu?
Pričekajte da prisjetim se...

Ispred gospodina Hvedora
Hoda Židov tresući se
I unazad,
I naprijed
Ispred gospodina Hvedirka“⁵⁹
„Dobro, dosta! Sada plati!“
„Šalite se, gospodine:
Što da platim?“
„To što smo te slušali.
Ne kesi se, odvratni!
Ne šalimo se. Daj novce!“
„Gdje da ih nađem?
Ni šeljaga. Ja sam gospodarskom
Milošću bogat“.
„Lažeš, pseto! Priznaj!
Hajmo, gospodo,
Bičevima!“ /141/
Zazviždali su,
Krstе Lejbu ponovno.
Bičevali su, bičevali
Čak je i perje letjelo.
„O Bože, ni šeljaga!
Jedite moje tijelo!
Ni šeljaga! Upomoć! Spasite me!“
„Evo mi ćemo te spasiti“.
„Pričekajte, imam nešto za reći“.
„Slušamo, slušamo,
I ne laži jer i da umreš,
Laž ti neće pomoći“.

«Ні, в Вільшаній...»
«Твої гроші?»
«Мої!.. ховай Боже!
Ні, я кажу, що в Вільшаній...
Вільшанські схизмати
По три сем'ї, по чотири
Живуть в одній хаті».
«Ми це знаєм, бо ми самі
Їх так очухрали».
«Та ні, не те... вибачайте...
Щоб лиха не знали,
Щоб вам гроші приснилися...
Бачте, у Вільшаній
У костьолі... у титаря...
А дочка Оксана!
Ховай Боже! Як панночка!
Що-то за хороше!
А червінців! хоч не його,
Так що? Аби гроші».
«Аби гроші, однаково!
Правду Лейба каже;
А щоб певна була правда,
Нехай шлях покаже.
Одягайся!»
Поїхали
Ляхи у Вільшану.
Один тільки під лавою
Конфедерат п'яний
Нездужа встать, а курника,
П'яний і веселий:
«My żyemy, my żyjemy,
Polska nie zginęła». /142/

„Ne, u Viljšani...“
„Tvoji novci?“
„Moji!...sačuvaj Bože!
Ne, kažem da u Viljšani...
Pravoslavci iz Viljšane
Po tri, četiri obitelji
Žive u jednoj kući“.
„Mi to znamo, jer smo ih sami
Tako očerupali“.
„Ma ne, ne to... oprostite...
Kako biste zla ne znali,
Kako bi vam se novci u snovima pojavili...
Vidite, u Viljšani
U crkvi... tytar...⁶⁰
Ima kćer Oksanu!
Sačuvaj Bože! Kao gospodareva kći!
Kako je lijepa!
A rublji! Iako nisu njegovi,
Pa što? Glavno da su novci“.
„Glavno da su novci, svejedno!
Istinu Lejba kaže;
A kako bi točna bila istina
Neka put pokaže.
Oblači se!“
Krenuli su
Poljaci u Viljšanu.
Jedan samo ispod klupe
Konfederat pijani
Nema snage ustati, a brblja,
Pijan i veseo:
„My żyjemy, my żyjemy,
Polska nie zginęła“.⁶¹/142/

2.5. ТИТАР – Tutar

«У гаю, гаю
Вітру немає;
Місяць високо,
Зіроньки сяють.
Вийди, серденько, —
Я виглядаю;
Хоч на годину,
Моя рибчино!
Виглянь, голубко,
Та поворкуєм,
Та посумуєм;
Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Моє серденько,
Поки близенько,
Та поворкуєм...
Ох, тяжко, важко!»
Отак, ходя попід гаєм,

Ярема співає,
Виглядає; а Оксани
Немає, немає.
Зорі сяють; серед неба
Горить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивиться в криницю;
На калині, над водою,
Так і виливає,
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає.
А Ярема по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивиться, не слухає...
«Нащо мені врода,

Коли нема долі, нема талану!
Літа молодії марно пропадуть.
Один я на світі без роду, і доля —
Стеблина-билина на чужому полі.
Стеблину-билину вітри рознесуть:
Так і мене люде не знають, де діти.
За що ж одцурались? Що я сирота.
Одно було серце, одно на всім світі, /143/
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась».
І хлинули сльози.
Поплакав сердега, утер рукавом.

„U gaju, gaju
Vjetra nema;
Mjesec je visoko,
A zvjezdice sjaje.
Izađi, srdašce
Ja te čekam;
Barem na sat vremena,
Moja ribico!
Pokaži se, golubice
I gugutat ćemo,
I tugovat ćemo;
Jer ja daleko
Ove noći putujem,
Pogledaj, ptičice,
Moje srčeko,
Dok smo blizu,
I gugutat ćemo...
Oh, teško, teško!“
Tako, hodajući duž gaja,

Jarema pjeva,
Čeka, a Oksane
Nema pa nema.
Zvijezde sjaje; usred neba
Svijetli bljedoliki;
Vrba sluša slavuja,
Gleda u bunar;
U bekovini, nad vodom,
Pa pjevuši,
Kao da zna, da djevojku
Kozak čeka.
A Jarema po dolini
Jedva-jedvice hoda,
Ne gleda, ne sluša...
„Čemu meni ljepota,

Kada nemam sudbine, nemam sreće!
Godine mlade uzalud nestaju.
Sam sam bez obitelji, a sudbina je
Sam kao travka na tuđem polju biti.
Travku koju će vjetrovi raznjeti:
Ljudi ni ne znaju, što bi sa mnom.
Zašto su me se odrekli? Zato što sam siročče.
Jedno je bilo srce, jedno na cijelom svijetu, /143/
Jedna je duša iskrena, i vidim, da i ta,
Da me se i ta odrekla“.
I potekle suze,
Zaplakao nesretnik, obrisao se rukavom.

«Оставайсь здорова. В далекій дорозі
Найду або долю, або за Дніпром
Ляжу головою... А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті карії очі, ті очі козачі,
Що ти цілувала, серденько моє!
Забудь мої сльози, забудь сиротину,
Забудь, що клялася; другого шукай;
Я тобі не пара; я в сірій свитині,
А ти титарівна. Кращого вітай,
Вітай, кого знаєш... Така моя доля.
Забудь мене, пташко, забудь, не журись.
А коли почувеш, що на чужім полі
Поляг головою, — нишком помолись.
Одна, серце, на всім світі
Хоч ти помолись!»
Та й заплакав сіромаха,
На кий похилившись,
Плаче собі тихесенько...
Шелест!.. Коли гляне:
Попід гаєм, мов ласочка,
Крадеться Оксана.
Забув, побіг, обнялися.
«Серце!» — та й зомліли.
Довго-довго тільки «серце» —
Та й знову німіли.
«Годі, пташко!»
«Ще трошечки,
Ще... ще... сизокрилий!
Вийми душу!.. ще раз... ще раз...
Ох, як я втомилась!»
«Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетіла!»
Послав свитку. Як ясочка,
Усміхнулась, сіла.
«Сідай же й ти коло мене».
Сів, та й обнялися.
«Серце моє, зоре моя,
Де це ти зоріла?»
«Я сьогодні забарилась: /144/
Батько занедужав;
Коло його все поралась...»
«А мене й байдуже?»
«Який-бо ти, ей же богу!»
І сльози блиснули.
«Не плач, серце, я жартую».
«Жарти!»
Усміхнулась,
Прихилилась головою
Та й ніби заснула.

„Ostani dobro. Na dalekom putu
Naći ću ili sreću ili ću u Dnjepar
Staviti glavu... a ti nećeš zaplakati,
A ti nećeš vidjeti, kako vrana kljuca
Te smeđe oči, te oči kozačke,
Što si ti ljubila, srčeko moje!
Zaboravi moje suze, zaboravi siromaha,
Zaboravi, što si se klela, drugoga traži,
Nisam ja za tebe, ja u sivom kaputu,
A ti si tytarova kći. Boljeg pozdravi,
Pozdravi koga znaš... takva mi je sudbina.
Zaboravi mene, ptičice, zaboravi, nemoj tugovati.
A kada čuješ, da sam na tuđem polju
Izgubio glavu, tajno se pomoli.
Jedina, srce, na cijelom svijetu
Barem ti se pomoli!“
Pa je i zaplakao jadnik,
Na štap se naslonivši,
Plače u sebi tiho...
Zašuštalo je!... Pogleda:
Duž gaja, kao lasica
Skriva se Oksana.
Zaboravio je, dotrčao je, zagrlili su se.
„Srce!“ – i utihnu.
Dugo-dugo čulo se samo „srce“
I ponovno zanijemiše.
„Dosta, ptičice!“
„Još malo,
Još... još... sivokrili!
Uzmi dušu!... još jednom... još jednom...
Joj, kako sam se umorila!“
„Odmori, moja zoro!
Ti si s neba sletjela!“
Rasprostreo je kaput. Kao lasica,
Nasmiješila se, sjela.
„Sjedaj i ti pored mene“.
Sjeo je i zagrlili su se.
„Srce moje, zoro moja,
Gdje si to svjetlila?“
„Ja sam danas zakasnila: /144/
Otac se razbolio;
Oko njega sam trčala...“
„A za mene ti je svejedno?“
„Koji si ti, o Bože!“
I suze su zablistale.
„Ne plači srce, šalim se“.
„Šale!“
Nasmiješila se,
Prislonila glavu
I kao da je zaspala.

«Бач, Оксано, я жартую,
 А ти й справді плачеш.
 Ну, не плач же, глянь на мене:
 Завтра не побачиш.
 Завтра буду я далеко,
 Далеко, Оксано...
 Завтра вночі у Чигрині
 Свячений достану.
 Дасть він мені срібло-злото,
 Дасть він мені славу;
 Одягну тебе, обую,
 Посажу, як паву,
 На дзиглику, як гетьманшу,
 Та й дивитись буду;
 Поки не вмру, дивитимусь».
 «А може, й забудеш?
 Розбагатієш, у Київ
 Поїдеш з панамі,
 Найдеш собі шляхтяночку,
 Забудеш Оксану!»
 «Хіба краща є за тебе?»
 «Може, й є — не знаю».
 «Гнівиш Бога, моє серце:
 Кращої немає
 Ні на небі, ні за небом,
 Ні за синім морем
 Нема кращої за тебе!»
 «Що се ти говориш?
 Схаменися!»
 «Правду, рибко!»
 Та й знову, та й знову.
 Довго вони, як бачите,
 Меж мови-розмови
 Цілувались, обнімались /145/
 З усієї сили;
 То плакали, то божились,
 То ще раз божились.
 Їй Ярема розказував,
 Як жить вони будуть
 Укупочці, як золото
 І долю добуде,
 Як виріжуть гайдамаки
 Ляхів в Україні,

„Znaš, Oksano da se šalim,
 A ti stvarno plačeš.
 Pa, ne plači više, pogledaj me:
 Sutra me nećeš vidjeti.
 Sutra ću biti daleko,
 Daleko, Oksano...
 Sutra navečer u Čygyrynu⁶²“
 Posvećen⁶³ ću dobiti.
 Dat će mi srebro-zlato,
 Dat će mi slavu.
 Odjenut ću te, obući,
 Posjest ću te kao paunicu,
 Na tabure kao hetmanku,
 I gledat ću:
 Dok ne umrem, gledat ću“.
 „A možda ćeš i zaboraviti?
 Obogatit ćeš se, u Kijev ćeš
 Otići s gospodom,
 Pronaći ćeš si plemkinju,
 Zaboravit ćeš Oksanu!“
 „Zar ima ljepša od tebe?
 Možda i ima – ne znam“.
 „Ljutiš Boga, srce moje:
 Ljepše nema,
 Ni na nebu niti iza neba,
 Ni iza plavog mora
 Nema ljepše od tebe!“
 „Što ti to govoriš?
 Opameti se!“
 „Istinu, ribice!“
 I opet i opet.
 Dugo su oni, kako vidite,
 Između govora-razgovora
 Ljubili se, grlili /145/
 Iz sve snage;
 I plakali, i zaklinjali se Bogu,
 I još jednom su se zaklinjali Bogu.
 Jarema joj je govorio,
 Kako će oni zajedno
 Živjeti, kako će zlato
 I sreću dobiti,
 Kako će hajdamaci pobiti
 Poljake u Ukrajini,

⁶² **Čygyryn** [Чигирин] – (sada regionalan centar Čerkas'ke regije) – drevni grad na Čerkaščyni koji je odigrao važnu ulogu u ustancima XVI. – XVII. st. protiv poljskog ugnjetavanja pod vodstvom S. Nalyvajka (Северин Наливайко) (1594. – 1596.), T. Fedorovuča (Тарас Федорович) (1630.), P. Pavljuka (Павло Павлюк) (1637.). Tijekom narodno-oslobodilačkog rata ukrajinskog naroda od 1648. – 1657. godine to je mjesto bilo sjedište hetmana V. Hmeljnyc'koga (Богдан Зиновій Михайлович Хмельницький) i administrativno-političko središte Ukrajine te vojni grad Čygyryns'ke pukovnije.

⁶³ **Posvećen** [Свячений] – misli se na nož koji je posvećen za narodno-oslobodilački rat hajdamaka. (dalje u tekstu će se misliti na nož).

Як він буде панувати,
 Коли не загине.
 Аж обридло, слухаючи,
 Далєбі, дівчата!
 «Ото який! Мов і справді
 Обридло!»
 А мати
 Або батько як побачать,
 Що ви, мої любі,
 Таке диво читаєте, —
 Гріха на всю губу!
 Тоді, тоді... Та цур йому,
 А дуже цікаве!
 А надто вам розказать би,
 Як козак чорнявий
 Під вербою, над водою,
 Обнявшись, сумує;
 А Оксана, як голубка,
 Воркує, цілує;
 То заплаче, то зомліє,
 Головоньку схилить:
 «Серце моє, доле моя!
 Соколе мій милий!
 Мій!..» Аж верби нагинались
 Слухать тую мову.
 Ото мова! Не розкажу,
 Мої чорноброві,
 Не розкажу против ночі,
 А то ще присниться.
 Нехай собі розійдуться
 Так, як ізійшлися, —
 Тихесенько, гарнесенько,
 Щоб ніхто не бачив
 Ні дівочі дрібні сльози,
 Ні щирі козачі. /146/
 Нехай собі... Може, ще раз
 Вони на сім світі
 Зострінуться... Побачимо...
 А тим часом світить
 З усіх вікон у титаря.
 Що-то там твориться?
 Треба глянуть та розказать...
 Бодай не дивиться!

Kako će on vladati
 Ako ne pogine.
 Već je dosadilo, slušajući,
 Doista, djevojke!
 „Eh, kakav ste! Kao da je zaista
 Dosadno!
 A majka
 Ili otac ako vide,
 Da vi, moje najdraže,
 Takvo čudo čitate,
 Smrtni je grijeh!
 Tada, tada...Bolje da ne spominjem,
 Ali vrlo zanimljivo!
 A pogotovo bilo bi dobro da vam ispričam,
 Kako kozak crne kose,
 Pod vrbom, nad vodom,
 Zagrlivši se, tuguje,
 A Oksana, kao golubica,
 Guguće, ljubi,
 Pa zaplače, pa zanijemi,
 Glavicu pogne:
 „Srce moje, srećo moja!
 Sokole moj dragi!
 Moj!...“ Već su se i vrbe savile
 Slušati tvoje riječi.
 I to kakve riječi! Neću reći,
 Moje ljepotice,
 Neću reći uoči noći
 Jer ćete ružno sanjati.
 Neka se razidu,
 Tako kako su se našli, –
 Tiho, lijepo,
 Da nitko ne vidi
 Ni djevojačke sitne suze,
 Ni iskrene kozačke. /146/
 A neka... možda će se još jednom
 Oni na ovom svijetu
 Susresti... vidjet ćemo...
 U međuvremenu svijetli
 Sa svih prozora kod tytara.
 Što se to tamo događa?
 Treba pogledati i reći...
 Bolje ne gledati!

⁶⁴ „Gledajte, pogledajte: to su konfederati, Ljudi, koji su se okupili slobodu braniti...“ – Ševčenkova naromena ovih redaka („O konfederatima, takoreći ljudima, koji su ih vidjeli; i nije čudo, da su sve to bili plemići bez discipline“) svjedoči da se u procjeni Barske konfederacije nije oslanjao na povijesne izbore, već na njezinu narodnu percepciju. U isto vrijeme je tu jasno prikazano polemičko negiranje Ševčenka apologetičnog pogleda na barske konfederate, izraženog u romanu M. Čajkovs'koga „Vernyhora“: „Konfederati – poljski plemići koji vole domovinu i njezinu slobodu i počeli su se okupljati pod nacionalnom zastavom“ (Czajkowski M. Wernyhora. — S. 257).

Бодай не дивитись, бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить
Гляньте, подивіться: то конфедерати,
Люде, що зібрались волю боронить.
Боронять, прокляті... Будь проклята мати,
І день і година, коли понесла,
Коли породила, на світ привела!
Дивіться, що роблять у титаря в хаті
Пекельнії діти.
У печі пала
Огонь і світить на всю хату,
В кутку собакою дрижить
Проклятий жид; конфедерати
Кричать до титаря: «Хоч жить?
Скажи, де гроші?»
Той мовчить.
Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили — нема,
Нема ні слова.
«Мало муки!
Давайте приску! Де смола?
Кропи його! Отак! Холоне?
Мерщій же приском посипай!
Що? скажеш, шельмо?... І не стогне!
Завзята bestія! Стривай!»
Насипали в халяви жару...
«У тім'я цвяшок закатай!»
Не витерпів святої кари,
Упав, сердега. Пропадай,
Душа, без сповіді святої!
«Оксано, дочко!» — та й умер.
Ляхи задумалися, стоя,
Хоч і запеклі.
«Що ж тепер?
Панове, ради! Поміркуєм, /147/
Тепер з ним нічого робить.
Запалим церкву!»
«Гвалт! рятуйте!
Хто в Бога вірує!» — кричить
Надворі голос що є сили.
Ляхи зомліли. «Хто такий?»
Оксана в двері: «Вбили! вбили!»
Та й пада крижем. А старший
Махнув рукою на громаду.
Понура шляхта, мов хорти,
За двері вийшли. Сам позаду
Бере зомліую...
Де ж ти,
Яremo, де ти? подивися!
А він, мандруючи, співа,

Bolje ne vidjeti, bolje ne govoriti!
Zato što me zbog ljudi sram, zato što srce boli
Gledajte, pogledajte: to su konfederati,
Ljudi, koji su se okupili slobodu braniti.⁶⁴
Brane je, prokleti... Neka je prokleta majka,
I dan i godina, kada je začela,
Kada je rodila, na svijet donijela!
Gledajte, što rade u kući tytara
Đavolja djeca.
U peći gori
Oganj i svijetli cijela kuća,
U uglu kao pseto drhti
Prokleti Židov: konfederati
Viču tytaru: „Hoćeš živjeti?
Reci, gdje su novci?“
Ovaj šuti.
Užetom su mu zavezali ruke,
O zemlju udarili – nema,
Nema ni riječi.
„Malo muke!
Dajte požurite! Gdje je smola?
Poškropi ga! Tako! Hladi se?
Brže ga smolom posipaj!
Što? Hoćeš nešto reći lukavče?...I ne jauči!
Uporna zvijer! Čekaj!“
Ulili su u čizmu žar...
„U tjeme čavao zabij!“
Nije izdržao svetu kaznu,
Pao je, nesretnik. Nestaj
Dušo, bez ispovijedi svete!
„Oksano, kćeri!“ – i umre.
Poljaci su se zamislili, stojeći,
Premda su bili uporni.
„Što sada?
Gospodo, savjet! Razmislit ćemo, /147/
Sada se s njim ne može više ništa.
Zapalit ćemo crkvu!“
„Upomoć! Spasite nas!
Tko u Boga vjeruje!“ – više
Izvana netko iz sveg glasa.
Poljaci su zanijemili. „Tko je to?“
Oksana u dvorištu: „Ubili su ga! Ubili su ga!“
I pada kao križ. A stariji je
Pokazao rukom na ljude.
Oboreni su plemići kao psi,
Otišli van. Sam s leđa
Podiže beživotnu...
Gdje si ti,
Jaremo, gdje si? Pogledaj!
A on, putujući, pjeva,

Як Наливайко з ляхом бився.
Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають та й замовчать.
Біліє місяць; люде сплять,
І титар спить... Не рано встане:
Навіки, праведний, заснув.
Горіло світло, погасало,
Погасло... Мертвий мов здригнув.
І сумно-сумно в хаті стало.

Kako se Nalyvajko s Poljakom tukaо.
Poljaci su nestali; beživotna je
S njima nestala i Oksana.
Psi tu i tamo po Viljšani
Zalaju pa zašute.
Bijeli je mjesec; ljudi spavaju,
I tytar spava... Neće rano ustati:
Zauvijek je, pravedan, zaspao.
Gorjelo svjetlo se ugasilо,
Ugasilo se... mrtav kao da se mrdnuо.
I tužno-tužno je u kući postalo.

2.6. СВЯТО В ЧИГИРИНІ – Blagdan u Čyğyrynu

Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн.

Базари, де військо, як море червоне
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний, на воронім коні,
Блисне булавою — море закипить...
Закипить — і розлилося
Степами, ярами;
Лихо мліє перед ними...
А за козаками...
Та що й казати? Минулося; /148/
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани-брати,
Бо щоб не почули.
Та й що з того, що згадаєш?
Згадаєш — заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,
Колись-то козачий.

Із-за лісу, з-за туману
Місяць впливає,
Червоніє, круглолиций,
Горить, а не сяє,
Неначе зна, що не треба
Людям його світу,
Що пожари Україну
Нагріють, освітять.
І смерклося, а в Чигирині,
Як у домовині,
Сумно-сумно. (Отак було
По всій Україні
Против ночі Маковія,
Як ножі святили.)
Людей не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигоні
Сова завиває.
А де ж люде?... Над Тясмином,

Hetmani, hetmani, kada bi vi ustali,
Ustali, pogledali na taj Čyğyryn,
Što ste vi gradili, gdje ste vi vladali!
Zaplakali bi jako, jer ne biste prepoznali
Kožačke slave zapuštenih ruševina.

Tržnice, gdje je vojska, kao more crveno
Naprijed s buzdovanima, znala je gorjeti,
A njegovo Visočanstvo, na vranom konju,
Zablista buzdovanom – more zavrije...
Zavrije pa se razlije
Stepama, provalijama;
Zlo nestaje pred njima...
A o kozacima...
Pa što reći? Prošlo je; /148/
A to, što je prošlo,
Ne spominjite, gospodo braćo,
Da nitko ne čuje.
Ma što imaš od toga, ako se sjetiš?
Sjetiš se pa zaplačeš.
Pa, barem da bacimo pogled na Čyğyryn,
Koji je nekada bio kozački.

Iza šume, iza magle,
Mjesec prodire,
Crveni, kruglog lica,
Gori, a ne sja,
Kao da zna da ne treba
Ljudima njegovog svjetla,
Da će požari Ukrajinu
Ugrijati, osvjetliti.
I smrklo se i u Čyğyrynu je
Kao u lijesu,
Tužno-tužno. (Tako je bilo
Po cijeloj Ukrajini
Uoči Makovija
Kada su noževe posvetili.)⁶⁵
Ljudi se ne čuju; kroz tržnicu
Šišmiš krilati
Leti; na pašnjaku
Sova huče.
A gdje su ljudi?... Nad Tjasmynom⁶⁶,

⁶⁵ „Uoči Makovija/Kada su noževe posvetili...” – prema narodnoj tradiciji („Tako su na čyğyryns'ki blagdan govorili stari ljudi“), Ševčenko povezuje početak Koliživščyne s blagdanom Makovija – dan sjećanja na mučenike za vjeru Makabejske braće – koje je prema pravoslavnom crkvenom kalendaru se označavalo 1. kolovoza.

⁶⁶ Тјасмун [Тясмин] – naziv pritoka u Dnjeper.

⁶⁷ „Siromašan, bogat/Povezali se...“ – ovdje i u daljnjim (892. – 895.) redovima odražavala se povijesna činjenica – sudjelovanje u ustanku 1768. godine ne samo u najsiromašnijem djelu seljanstva i kozaštva, već i kod bogatih kozačkih starješina, koji su se isticali iskoristiti u svoju korist slabljenje vlade Poljsko-Litavske Unije i Pravoberežne Ukrajine.

⁶⁸ „Za krv i požare/Paklom će hajdamaci Poljacima uzvratiti...“ – Ševčenko je oslikao Hajdamaččynu kao pravednu narodnu osvetu prema ugnjetavačima. Njegov se koncept poklapa sa stavovima, izraženima u radu M.O. Maksymovuča [Михайло Олександрович Максимович] „Skazanie o Kolyvščyne“, napisan 1839. godine, koji je bio u to vrijeme zabranjen cenzurom, taj je rad bio dan povjesničaru M.A. Markevču [Микола Андрійович Маркевич] koji ga je iskoristio i u svom odjeljku „Ystorry Maloroccy“ [Історія Русів] (1842.). S posljednjom je Ševčenko bio upoznat još i prije objavljivanja, moguće je da se tada i upoznao s rukopisom M.O. Maksymovuča.

⁶⁹ „Pokraj hrastovog gaja stoje/Kola željezne ribe;/To je dar od velikodušne gospođe./Zнала je što kome dati...“ – misli se na rusku caricu Katarinu II. čija je vlada, s jedne strane, bila zainteresirana za slabljenje poljske vlade na Pravoberežnoj Ukrajini, a s druge – sve je radila za potiskivanje narodnog ustanka, koji je prijetio preletiti se na Livoberežnu obalu Ukrajine. Među učanicima Kolijivščyni širile su se glasine, kao da je sama carica Katarina II. sankcionirala oružani ustanak protiv poljskih plemića. Kola s noževima – osnovno oružje većine pobunjenika – također su se smatrali darom ruske carice.

⁷⁰ **Kyreja** [кырея] – u originalu autor koristi riječ kyreja – gornji duži platneni dio odjeće s kapuljačom.

⁷¹ **Ġolovatyj** [Головатий] – prezime otomana crnomorskih kozaka.

⁷² **Košovy** – izabrani dužnosnik u Zaporoškoj Siči.

⁷³ **Ġonta, Ivan** (? – 1768.) – jedan od vođa ustanaka 1768. godine na Pravoberežnoj Ukrajini. Rodio se u seljačkoj obitelji na selu Rozsiškah (sada Hrystyniv'ska region Čerkas'ke regije). Bio je kozak poljskih velikaša Potocki, a od 1757. godine – satnik kozaka u Uman' u. Uživao je veliki ugled, dobro je vladao poljskim jezikom, ali nije napustio pravoslavnu vjeru.

⁷⁴ **Zalijnjak Maksym Ijevlevyč** (oko 1740. – ?) – jedan od vođa ustanaka 1768. godine na Pravoberežnoj Ukrajini. Rodio se u kmetskoj obitelji u selu Ivkivcjah blizu Medvedivky (sada Čygyryns'ky region Čerkas'ke regije).

⁷⁵ „Ġonti je sama.../Sama pisala...“ – glasine o tome, da je ustanak 1768. godine započeo „po naredbi“ ruske carice Katarine II. bile su proširene među lokalnim ukrajinskim seljaštvom, koje se nadalo ujedinjenju Pravoberežne Ukrajine s Livoberežnom Ukrajinom (povijesni naziv dijela Ukrajine na lijevoj obali Dnjepra koji je bio u sklopu Ruskog Carstva od druge polovice 17. – 18.st. Nazivala se još i Het'manščyna). Tijekom desetljeća su se legende čuvalе u mjestima povezanim s ustancima.

⁷⁶ „Kako će vratiti šilo za ognjilo.“ – dosl. napraviti šilo od pluga, ali ovdje u negativnom značenju „vratiti milo za drago“.

⁷⁷ „Gdje može vreća,tamo torba ne treba.“ – narodna poslovice, u značenju „sitne stvari nisu od pomoći u velikom poslu“.

⁷⁸ „To je, možda, Vlah!“ – napomena Ševčenka: „Za hajdamacima je išao kobzar; njega su nazivali slijepim Vlahom [Волох]. (Djed je govorio)“ pokazuje da se legenda o sudjelovanju u hajdamackom kretanju narodnih pjevača-kobzara tijekom dužeg vremena očuvala u narodu. Prezime Vlah [Волох] je bilo prošireno u Ukrajini još od XVII. st. (див.: Реестра всего войска Запорожского, составленные 1649 года октября 16 дня, изданные по подлиннику О. М. Бодянским. — М., 1875). Slika slijepog Vlaha u poemi „Hajdamaci“ je daljni razvoj prozirne teme narodnog pjevača-kobzara za Ševčenka. Vlasi su potomci geto-daskija, koji su se asimilirali s lokalnim slavenskim plemenima i u XII. – XIV. st. su se naselili po karpatsko-podunavskih i karpatsko-dnjeparskih zemlji, precij sadašnjih Moldavaca. /656/

⁷⁹ „Pobratimite se s nama, /151//S nama, kozacima...“ – u borbi za svoju neovisnost protiv Turske Moldavci su se davno prije oslonili na pomoć ukrajinskog naroda. Počevši od XIV. st. oslobodilački pohodi pod vodstvom Ivana Pidkovy [Іоан ал IV-lea Potcoavă], ĠryĠorija Lobody [Григорій Лобода], Severyna Nalyvajka i dr. Sa svoje strane, Moldavci su sudjelovali u narodno-oslobodilačkom pokretu u Ukrajini, uključujući i ustanak 1768. godine.

⁸⁰ „Sjetite se BoĠdana,/Starog hetmana...“ – Moldavci su aktivno sudjelovali u narodno-oslobodilačkom ratu ukrajinskog naroda od 1648. – 1657. godine pod vodstvom hetmana B. Hmeljnyc'kog (oko 1595. – 1657.).

⁸¹ **Karbovanec** [карбованець] – u originalu autor koristi riječ karbovanec – naziv valute u Ukrajini prije revolucije u SSSR-u.

⁸² „...dok sunce izade, to rosa oči pojede...“ – Narodna poslovice u značenju „puno se napatiti u kratkom vremenu“.

⁸³ „Leti orao, leti sivi...“ – sličnu narodnu pjesmu je zapisao pod imenom D.I. Javornyc'koĠa:

I letio je orao, i letio sivi

Pod nebom

I veselio se Petro Konaš-Saĝajdačnyj

Stepama, šumama (IMFE, f. 8-k2, fascikl 45 – 45-a, № 79).

⁸⁴ **Ljenivice-živice** [ледациці-живиці] – Ševčenko ovdje za potrebe svoje pjesme stvara novu riječ, a misli se na horilku.

⁸⁵ „**Kobzar svira./Dodajući riječima...**“ – u folkloristici od XIX. – početka XX. st. se skretala pozornost, da su motivi pjesama, koje pjeva u kobzar Vlah poemi „Hajdamaci“ „preuzeti iz spektra perezvjans'kih pjesama – zbog toga je to u većini individualnih Ševčenkovih varijacija na temu narodnog stvaralaštva. Ponekad je moguće pronaći točne paralele s poznatim, fiksnim tekstovima u zbornicima“ (Колесса Ф. М. Фольклористичні праці. — С. 234 — 235). Kako je ustanovljeno od strane modernih istraživača, dio autentičnih narodnih pjesama u poemi „Hajdamaci“ je veća nego se smatralo ranije: o većini njih je moguće „sa sigurnošću reći, da su se pjevali u narodu do dolaska Ševčenka, jer postoje zapisi tih pjesama koji su napravljeni još prije stvaranja poeme „Hajdamaci“. Prema tome, nema sumnje da su to narodne pjesme, koje je pjesnik dao svom Vlahu“ (Правдюк О. Т. Г. Шевченко і музичний фольклор України. — К., 1966. — С. 39). S druge strane, pjesme iz poeme „Hajdamaci“ su se počele graditi u narodu i često su ih bilježili kao folklorne tekstove.

⁸⁶ „**Oj hop, ipak tako!/Poziva Ğandzju kozak...**“ – sadašnji zapis narodne pjesme, što u potpunosti ponavlja Ševčenkov tekst (див.: Танцювальні пісні. — К., 1970. — С. 238.).

⁸⁷ **Pohaban kaput [ряднина]** – gruba, jednostavna tkanina koja je ukazivala na bijedu i neimaštinu.

⁸⁸ „**Oj gle, tog čuda!/Skuhali su Poljaci pivo...**“ – čest motiv narodnih pjesama o borbi protiv poljskog ugnjetavanja. Pojavljuje se u pjesmama početkom XVIII. st. (Історичні пісні. — С. 335).

⁸⁹ „**Kada bi ipak ili tako, ili nekako...**“ – slična narodna pjesma, koju su zabilježili folkloristi 70-ih godina XIX. st. (Труды этнографическо-статистической экспедиции... собранные П. П. Чубинским. — Т. 4. — стр. 551. — № 1676.).

⁹⁰ **Paska** [паска] – sladak uskršnji bijeli kruh okruglog oblika koji se prema pravoslavnim običajima peče za Uskrs.

⁹¹ **Blagodaran** [благочинний] – u pravoslavnoj crkvenoj hijerarhiji je svećenik, kojemu je podloženo svećenstvo nekoliko župa. Nadzor nad crkvama i samostanima na Čerkaščyni je provodio tada poznat ukrajinski crkveni vođa Matvij Karpovuč Značko-Javors'kyj [Матвій Карпович Значко-Яворський] u monaštvu Meljhsydedek (1716. – 1809.), koji je od 1753. – 1768. godine bio iguman Motronyns'kog samostana i odigrao je istaknutu ulogu u borbi protiv unijatsva. Smatrali su ga, ne samo ideološkom inspiracijom, već i jednim od izravnih organizatora Kolijivščyny; poslije potiskivanja pobune je čak bio doveden ruskim vlastima na sud s optužbama vezanima uz M. Zaliznjaka; premda je bio oslobođen zbog nedostatka dokaza, bio je uklonjen iz Motronyns'koga samostana. Međutim, na početku pobune hajdamaka njega u samostanu nije bilo.

⁹² **Konaszewicz (Kunaszewicz) Sahajdaczny** (? – 1622.) – hetman ukrajinskog kozaštva. Bio je na čelu pohoda protiv Osmanskog carsva i Krymskoga kanata. Kozачке postrojbe pod njegovim zapovjedništvom, djelujući zajedno s poljskim vojnicima ostvarili su odlučujuću pobjedu nad turskom vojskom pod Hotynom 1621. godine. Zajedno je sa cijelom vojskom ušao u Kijevsko bratstvo, doprinio je razvitku obrazovanja i kulture. Spomen na P. Saĝajdačnoga u poemi „Hajdamaci“ povezana je s ocijenom njegovog djelovanja u „Історія Русів“ str.48.

⁹³ „**Sjetite se pravednih hetmana...**“ – prema obliku i ideološkom konceptu govora blagodarnog u poemi „Hajdamaci“ s govorom, s kojim je B. Hmeljnc'kyj se obratio registriranim kozacima vojnog kapetana Ivana Barabaši prije bitke kod Žutih voda 1648. godine, pozivajući ih da se pridruže u pobunu koju su započeli i zajedno se boriti protiv poljskog ugnjetavanja.

⁹⁴ „**Gdje leže/Ostaci slavnoga Voĝdana?...**“ – B. Hmeljnc'kyj je pokopan u Illins'koj crkvi u selu Subotova pokraj Čyĝyryna. Činjenica da je u poemi „Hajdamaci“ B. Hmeljnc'kyj ubrojen kao „pravedan hetman“ i prozvan „slavnim Voĝdanom“ Ševčenko potvrđuje visoku ocijenu njegove povijesne uloge.

⁹⁵ **Ostrjanyn Jakiv** [Яків Острянин] (? – 1641.) – hetman kozaštva, jedan od vođa seljačko-kozačke pobune 1638. godine, koje je on vodio u proljeće 1638. godine. Doživjevši poraz kod Žovnynom i u lipnju 1638. godine, prešao je na Slobožanščynu i preselio se u Čuĝujev. Bio je ubijen za vrijeme sukoba običnih kozaka sa starješinom. Ševčenko daje verziju njegove smrti, koja se proširila u suvremena povijesna djela. Kako se navodi u djelu „Історія Русів“ Ostrancju (kojeg su tamo zvali Stefanom) bio je zajedno s 37 starješina izdajnički zarobljen i privezen u Varšavu zastrašujući javno mučen na trgu (Історія Русів. — С. 55 — 56.).

⁹⁶ „**Gdje Ostrancyna stoji/Barem kao ubogi grob?/Gdje je Nalyvajkov? Nema ga!/Živog i mrtvog su spalili...**“ – Ševčenko je napravio zapis: „Pavla Nalyvajka su živog spalili u Varšavi, Ivana Ostrancju i trideset starijih kozaka su poslije strašnih muka razapeli i razvezli njihova tijela po cijeloj Ukrajini. Zinovij Voĝdan i njegov sin Tymofij pokopani su u Subotovi oko Čyĝyryna; Čarnec'kyj, okrunjeni hetman, od ljutnje je spalio njihve mrtve (Ğeorgij Konys'kyj)“. Iako se sam Ševčenko ovdje poziva samo na povijesni traktat

У темному гаю,
Зібралися; старий, малий,
Убогий, багатий
Поєднались — дожидають
Великого свята.
У темному гаю, в зеленій діброві,
На припоні коні отаву скубуть;
Осідлані коні, вороні готові.
Куди-то поїдуть? кого повезуть?
Он кого, дивіться. Лягли по долині,
Неначе побиті, ні слова не чуть.
Ото гайдамаки. На гвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть. /149/
Попід дібровою стоять
Вози залізної тарані;
То щедрої гостинець пані.
Уміла що кому давать,
Невроку їй, нехай царствує;
Нехай не вадить, як не чує!
Поміж возами нігде стать:
Неначе в ірій налетіло
З Смілянщини, з Чигирина
Просте козацтво, старшина,
На певне діло налетіли.
Козацьке панство похожає
В кирях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Старшина первий
Старий Головатий щось дуже коверзує.

U tamnom su se gaju,
Okupili; star, mlad,
Siromašan, bogat
Povezali se⁶⁷ i čekaju
Veliki blagdan.
U tamnom gaju, u zeleno hrastovom,
Na konopcu konji travu pasu;
Osedlani konji, vrani su spremni.
Kuda će ići? Koga će povesti?
Evo koga, pogledajte! Polijekali su po dolini,
Kao da su pobijeni, ni riječi se ne može čuti.
To su hajdamaci. Na krik Ukrajine
Orlovi su doletjeli. Oni će donijeti
Poljacima, Židovima kaznu.
Za krv i požare
Paklom će hajdamaci Poljacima uzvratiti. ⁶⁸/149/
Pokraj hrastovog gaja stoje
Kola željezne ribe;
To je dar od velikodušne gospođe.
Zнала je što kome dati,⁶⁹
Neka bude živa, zdrava, neka caruje;
Neka ne ometa, ako ne čuje!
Među kolima nema mjesta gdje da staneš:
Kao da su ptice doletjele
Iz Smiljanščyny, iz Čyğyrna
Obični kozaci, narednik,
Na jedan siguran posao su naletjeli.
Kozачka gospoda hoda
U kyrejima⁷⁰ crnim, kao jedan,
Tiho hodajući, pričaju
I pogledavaju Čyğyrn.

Narednik prvi
Stari Ğolovatyj⁷¹ nešto puno izmišlja.

„Історія Русів“ (koji se pripisivao u to vrijeme Ğeorgiju Konys'komu, bio je tiskan 1846. godine, ali prema zapisima proširivao se tek s kraja XVIII. st.), zapravo se koristio za druge izvore.

⁹⁷ **Boğun, Ivan** [Іван Богун] (? – 1664.) – pukovnik, heroj narodno-oslobodilačkog rata ukrajinskog naroda 1648. – 1657. godine. Istaknuo se pri obrani grada Vinnicje 28. veljače – 11. ožujka 1651. godine od napada poljske vojske pod zapovjedništvom poljskog hetmana M. Kalynovs'koga.

⁹⁸ **Inğul** [Інгул] – rijeka u središnjoj i južnoj Ukrajini.

⁹⁹ **Žute Vode** [Жовті Води] – grad regionalnog značenja Dnjepropetrovs'ke regije.

¹⁰⁰ **Roc'** [Рось] – rijeka u Kijevskoj regiji.

¹⁰¹ **Korsunj** [Корсунь] – grad u Čerkas'koj regiji.

¹⁰² **Aljta** [Альта] – rijeka u Kijevskoj regiji.

¹⁰³ **Taras Fedorovyč** – (Taras Trjasylo) [Тарас Федорович] hetman kozaka (od 1629. godine). u proljeće 1630. godine je bio na čelu pobune protiv poljskog ugnjetavanja. Porazio je poljsku vojsku 4. travnja 1630. godine pod Korsunom. U svibnju 1630. godine vodio je borbu s vojskom poljskog hetmana C. Konecpoljs'koğa i porazio ih u noćnoj bitci 15. svibnja 1630. godine.

¹⁰⁴ „**Nad kozacima su marame...**“ – o običaju koji je bio proširen u narodu, ukrašavao je kozačke grobnice bijelim maramama ili zastavama, koje su se koristile u znanstvenoj i umjetničkog literaturi prve polovice XIX. st.

Старшина другий
Мудра голова, сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а дивишся — скрізь Головатий. «Коли сам, — каже, — не повершу, то синові передам».

Старшина третій
Та й син же штука! Я вчора зострівся з Залізняком; таке розказує про його, що цур йому! «Кошовим, — каже, — буде, та й годі; а може, ще і гетьманом, коли тее...»

Старшина другий
А Гонта нащо? А Залізник? До Гонти сама... сама писала: «Коли, — каже...»

Старшина первий
Цитьте лишень, здається, дзвонять!

Старшина другий
Та ні, то люде гомонять.

Старшина первий
Гомонять, поки ляхи почують. Ох, старі голови та розумні; химерять, химерять, та й зроблять з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби не треба. Купили /150/хрину, треба з'їсти; плачте, очі, хоч повилазьте: бачили, що купували — грошам не пропадуть! А то думають, думають, ні вголос ні мовчки; а ляхи догадаються — от тобі й пшик! Що там за рада? Чом вони не дзвонять? Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а, слава Богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте? співають.

Старшина третій
Справді співа щось; піду спиню.

Старшина первий
Не спиняй, нехай собі співає, аби не голосно.

Старшина другий
Ото, мабуть, Волох! Не втерпів-таки старий дурень: треба, та й годі.

Старшина третій
А мудро співає! Коли не послухаєш, усе

Narednik drugi
Mudra glava, sjedi u zaselku, kao da ne zna ništa, a gledaš – svugdje Ćolovatyj. „Ako sam ne završim – kaže – onda ću sinu predati“.

Narednik treći
Pa i sin je isti! Jučer sam se susreo sa Zaliznjakom, takve stvari priča o njemu, bolje da i ne govorim! „Košovy⁷² kaže da će postati možda još i hetman, ako...“

Narednik drugi
A Ćonta⁷³ zašto? A Zaliznjak⁷⁴? Ćonti je sama... Sama pisala:⁷⁵ „Ako – kaže...“

Narednik prvi
Šutite samo, čini mi se da u crkvi zvone!

Narednik drugi
Ma ne, to ljudi žamore.

Narednik prvi
Žamore, dok ih Poljaci ne čuju. Oh, stare glave, ali pametne. Izmišljaju, izmišljaju kako će vratiti šilo za ognjilo.⁷⁶ Gdje može vreća, tamo torba ne treba.⁷⁷ Kupljeni /150/ hren, treba pojesti; plačite, oči, ipak ste slijepi: vidjeli ste, što ste kupovali – novci ne propadaju! A umjesto toga misle, misle, ni naglas ni šutke; a Poljaci nagađaju – evo tebi friška figa! Što tamo pričaju? Zašto ne zvone? Čime ćeš zaustaviti narod, da ne žamori? Ne deset osoba, već hvala Bogu, cijela Smiljanščyna, ako ne i cijela Ukrajina. No, čujete? Pjevaju.

Narednik treći
Doista pjeva nešto, idem ga zaustaviti.

Narednik prvi
Nemoj, neka pjeva, samo ne glasno.

Narednik drugi
To je, možda, Vlah!⁷⁸ Nije ipak izdržao stari Panj: treba, i to je to!

Narednik treći
A mudro pjeva! Bilo kada da slušaš, svaki put neku

іншу. Підкрадьмось, братці, та
послухаємо, а тим часом задзвонять.

Старшина первий і другий
А що ж? То й ходімо!

Старшина третій
Добре, ходімо.

Старшини нишком стали за дубом, а під
дубом сидить сліпий кобзар; кругом його
запорожці і гайдамаки. Кобзар співає з
повагою і неголосно.

Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи;
І ви, молдавани,
Тепер ви не пани;
Ваші господарі —
Наймити татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!
Годі ж, не журіться;
Гарно помоліться,
Братайтеся з нами, /151/
З нами, козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана;
Будете панами,
Та, як ми, з ножами,
З ножами святими,
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдаєм,
Та так погуляєм,
Що аж пекло засміється,
Земля затрясється,
Небо запалає...
Добре погуляєм!

Запорожець
Добре погуляєм! Правду старий співа, як
не бреше. А що б то з його за кобзар був,
якби не волох!

Кобзар
Та я й не волох; так тільки — був колись у
Волощині, а люде й зовуть Волохом, сам
не знаю за що.

drugu. Potkradimo se, braćo, i poslušajmo, a u
Međuvremenu će zazvoniti.

Narednik prvi i drugi
No, što onda? Idemo!

Narednik treći
Dobro, idemo.

Narednici su potajno stali iza hrasta, a pod
hrastom sjedi slijepi kobzar; naokolo njega
zaporošci i hajdamaci. Kobzar pjeva s
ponosom i tiho.

Joј Vlasi, Vlasi,
Vas je ostalo malo,
I vi, Moldavci,
Sada niste gospoda,
Vaši gospodari
Služe kod Tatara,
Turskim sultanima,
U lancima, u lancima!
Dosta je bilo, nemoјte žaliti,
Dobro se pomolite,
Pobratimite se s nama, /151/
S nama, kozacima⁷⁹,
Sjetite se Boğdana,
Starog hetmana⁸⁰,
Bit ćete gospodari,
Baš kao i mi, s noževima,
S noževima svetima,
I s ocem Maksymom,
Ove noći ćemo se veseliti,
Polјake ćemo ljulјati,
I tako ćemo se veseliti,
Da će se čak i pakao smijati,
Zemlja će se zatresti,
A nebo će se zapaliti.
Dobro ćemo se provešeliti!

Zaporožec
Dobro ćemo se provešeliti! Istinu starac pjeva ako
ne laže. Kakav bi to kobzar bio,
ako ne bi bio Vlah!

Kobzar
Ali ja nisam Vlah, samo sam bio nekada u
Vološćyni i tamo ljude zovu Vlasima, ali sam ne
znam zbog čega.

Запорожець

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь. Ану лишень про батька Максима ушквар.

Гайдамака

Та не голосно, щоб не почула старшина.

Запорожець

А що нам ваша старшина? Почує, так послуха, коли має чим слухати, та й годі. У нас один старший — батько Максим; а він як почує, то ще карбованця дасть. Співай, старче Божий, не слухай його.

Гайдамака

Та воно так, чоловіче; я це й сам знаю, та ще ось що; не так пани, як підпанки, або — поки сонце зійде, то роса очі виїсть.

Запорожець

Брехня! Співай, старче Божий, яку знаєш, а то й дзвона не діждемо — поснемо. /152/

Гуртом

Справді поснемо; співай яку-небудь.

Кобзар

(співає)

Літа орел, літа сизий

Попід небесами;

Гуля Максим, гуля батько

Степами-лісами.

Ой літає орел сизий,

А за ним орлята;

Гуля Максим, гуля батько,

А за ним хлоп'ята.

Запорожці ті хлоп'ята,

Сини його, діти,

Поміркує, загадає,

Чи бити, чи пити,

Чи танцювать, то й ушкварять,

Аж земля трясеться.

Заспіває — заспівають,

Аж лихо сміється.

Горілку, мед не чаркою —

Поставцем черкає,

А ворога, заплющившись,

Ката, не минає.

Отакий-то наш отаман,

Орел сизокрилий!

Zaporožec

No, ništa, zasviraj još bilo koju. No, još samo o ocu Maksymu zagrmi.

Hajdamak

Ali ne glasno, kako ne bi čuli narednici.

Zaporožec

A što će nama vaši narednici? Ako čuju, neka slušaju, ako imaju čime slušati i dosta. Mi imamo samo jednog narednika, oca Maksyma, a ako on čuje, onda će ti karbovancja⁸¹ dati. Pjevaj, starče Božji, ne slušaj ga.

Hajdamak

Pa istina je čovječe! Ja to sam znam, i još nešto uz to; nema takvih pomoćnika, kao što su pidpanky, ili – dok sunce izađe, to rosa očī pojede⁸².

Zaporožec

Laž! Pjevaj, starče Božji, koju znaš jer tog zvona nećemo dočekati, zaspāt ćemo. /152/

Zajedno

Doista ćemo zaspātī, pjevaj bilo koju.

Kobzar

(pjeva)

Leti orao, leti sivi⁸³

Duž nebom,

Veseli se Maksym, veseli se otac

Stepama-šumama.

Oj leti orao sivi,

A za njim orlići,

Veseli se Maksym, veseli se otac,

A za njim dječaci.

Zaporošci su ti dječaci,

Sinovi njegovī, djeca,

Razmisli pa zaželi,

Ili će ih tući ili će se napiti,

Ako će plesati, onda će plesati iz sve snage,

Da se čak i zemlja trese.

Ako zapjeva, zapjevat će,

Čak se i zlo nasmije.

Horilku, medovinu ne čašicom –

Nego vrčem grabi,

A neprijatelja, zatvorivši očī,

Krvnika, ne zaobilazi.

Takav je naš otaman,

Orao sivokriļi!

І воює і гарцює
З усієї сили —
Нема в його ні оселі,
Ні саду, ні ставу...
Степ і море; скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйтеся ж, вражі ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізник Чорним шляхом,
За ним гайдамаки.

Запорожець
Оце то так! Вчистив, нічого сказати: і до ладу, і правда. Добре, далєбі, добре! Що хоче, то так і втне. Спасибі, спасибі.

Гайдамака
Я щось не второпав, що він співав про гайдамаків? /153/

Запорожець
Який-бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось що він співав: щоб ляхи погані, скажені собаки, каялись, бо йде Залізник Чорним шляхом з гайдамаками, щоб ляхів, бачиш, різати...

Гайдамака
І вішати, і мордувати! Добре, ей-богу, добре! Ну, це так! Далєбі, дав би карбованця, якби був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара в'язне, більше м'яса буде. Поборгуй, будь ласкав, завтра оддам. Утни ще що-небудь про гайдамаків.

Кобзар
До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка слухати, поки не охрип, співатиму; а охрипну — чарочку-другу тії ледащиці-живиці, як то кажуть, та й знову. Слушайте ж, панове громадо!

Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сідлані, готові,
Ночували ляшки-панки
В будинках з жидами,
Напилися, простяглися

I bori se i jaše
Iz sve snage –
Nema on ni doma,
Ni vrta, ni jezerca...
Stepe i more, posvuda izbijen put,
svuda zlato, slava.
Poštujte se, prokleti Poljaci,
Bijesni psi:
Ide Zaliznjak Crnim putem,
A za njim hajdamaci.

Zaporožec
Eto! Otpjevao si, ništa ne može se reći: i lijepo je i istina je. Dobro, doista, dobro! Ono što želi to i pjeva. Hvala, hvala.

Hajdamak
Nešto nisam shvatio, zar je on pjevao o hajdamacima? /153/

Zaporožec
Koja si ti budala zaista! Vidiš, to je ono što je on pjevao: da bi se Poljaci loši, bijesni psi, pokajali, jer ide Zaliznjak Crnim putem s hajdamacima, kako bi Poljake, vidiš, ubijao...

Hajdamak
I vješati i mučiti! Dobro, Bože, dobro!
No, tako je! Zaista, dao bih karbovancja da se nisam zapio jučer!
Šteta! No, neka stari ostane, više ćemo mesa dobiti. Ostat ću ti dužan, molim te, sutra ću ti vratiti. Zasviraj još nešto o hajdamacima.

Kobzar
Nisam jako željan novaca. Samo da imate želje slušati, ja ću pjevati, dok ne izgubim glas, a ako ga izgubim onda čašice one ljenivice-živice⁸⁴ kako kažu pa opet. Slušajte, gospodo ljudi!

Noćili su hajdamaci
U hrastovoj šumi,
Na pašnjaku su pasli konji,
Osedlani, spremni,
Noćili su Poljaci-gospoda
U kućama sa Židovima,
Napili su se i polegli

Та й...

Громада
Цить лишень! Здається, дзвонять. Чуєш?..
Ще раз... о!..

«Задзвонили, задзвонили!» —
Пішла луна гаєм.
«Ідїть же ви та молїтесь,
А я доспїваю».

Повалили гайдамаки,
Аж стогне дїброва;
Не повезли, а на плечах
Чумацькі волови
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волох знову:
«Ночували гайдамаки
В зеленїй дїбровї». /154/
Шкандибає, курникає,
І гич не до речі.
«Ну лиш іншу, старче Божий!» —
З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
«Добре, хлопці, нате!
Отак! Отак! Добре, хлопці!
Ануге, хлоп'ята,
Ушкваримо!»
Земля гнеться,
А вони з возами
Так і рїжуть. Кобзар грає,
Додає словами:
«Ой гоп, таки так!
Кличе Гандзю козак:
«Ходи, Гандзю, пожартую,
Ходи, Гандзю, поцілую;
Ходїм, Гандзю, до попа
Богу помолїться;
Нема жита ні снопа,
Вари варениці».
Оженився, зажурився —
Нїчого немає;
У ряднинї ростуть діти,
А козак співає:
«І по хатї ти-ни-ни,
І по сїнях ти-ни-ни,
Вари, жінко, лини,
Ти-ни-ни, ти-ни-ни!»
«Добре! Добре! Ще раз! Ще раз!» —
Кричать гайдамаки.

Ра...

Ljudi
Šutite samo! Čini se da zvone. Čuješ?... Još
jednom...o!..

„Zazvonili su, zazvonili!“ –
Odjeknulo je gajem.
„Idite vi već jednom i molite se,
A ja ću dopjevati“.

Krenuli su hajdamaci,
Čak i šuma hrastova stenje;
Nisu ih povezli, nego na ramenima
Čumac'ka volovska
Kola nose. A za njima
Slijepi Vlah opet:
„Noćili su hajdamaci
U hrastovoj šumi“. /154/
Šepa, pjeva,
I skroz uzalud.
„No zapjevaj neku drugu, starče Božji!“ –
S kolima na leđima
Viču mu hajdamaci.
„Dobro dečki, evo!
Tako! Tako! Dobro, dečki!
Hajmo dečki,
Zagrmimo!“
Zemlja se savija,
A oni s kolima
Tako i plešu. Kobzar svira,
Dodajući riječima:⁸⁵
„Oj hop, ipak tako!“
Poziva Ćandzju kozak⁸⁶:
„Dođi Ćandzja, našalit ću se,
Dođi Ćandzja, poljubit ću te;
Idemo Ćandzjo, do popa
Bogu se pomoliti,
Nema raži ni stopa,
Kuhaj varenike.“
Oženio se pa zažalio jer
Ničega nema;
U pohabanom kaputu⁸⁷ rastu djeca,
A kozak pjeva:
„i u kući ta – na – na,
I po ganjku ta – na – na,
Kuhaj ženo, ribu,
Ta – na – na, ta – na – na!“
„Dobro! Dobro!“ – „Još jednom! Još jednom!“ –
Viču hajdamaci.

«Ой гоп, того дива!
Наварили ляхи пива,
А ми будем шинкувать,
Ляшків-панків частувать.
Ляшків-панків почастиуєм,
З панянками пожартуєм.
Ой гоп, таки так!
Кличе панну козак:
«Панно, пташко моя!
Панно, доле моя!
Не соромся, дай рученьку,
Ходім погуляймо; /155/
Нехай людям лихо сниться,
А ми заспіваймо.
А ми заспіваймо,
А ми посідаймо,
Панно, пташко моя,
Панно, доле моя!»
«Ще раз, ще раз!»

«Якби таки або так, або с'як,
Якби таки запорозький козак,
Якби таки молодий, молодий,
Хоч по хаті б поводив, поводив.
Страх мені не хочеться
З старим дідом морочиться.
Якби таки...»

«Цу-цу, скажені! Схаменіться!
Бач, розходилися! А ти,
Стара собако, де б молиться,
Верзеш тут погань. От чорти!» —
Кричить отаман. Опинились;
Аж церков бачать. Дяк співа,
Попи з кадилами, з кропилом;
Громада — ніби нежива,
Анітелень... Поміж возами
Попи з кропилами пішли;
За ними корогви несли,
Як на Великдень над пасками.
«Моліться, братія, моліться! —
Так благочинний начина. —
Кругом святого Чигрина
Сторожа стане з того світу,
Не дасть святого розпинать.
А ви Україну ховайте:
Не дайте матері, не дайте
В руках у ката пропадать.
Од Конашевича і досі

„Oj gle tog čuda!
Skuhali su Poljaci pivo⁸⁸,
A mi ćemo pirovati,
Poljake-gospodu častiti.
Poljake-gospodu ćemo počastiti,
S gospodičnoma ćemo se našaliti.
Oj hop, ipak tako!
Zove gospodičnu kozak:
Gospodično, ptičice moja!
Gospodično, srečo moja!
Ne srami se, daj mi ručicu,
Idemo se veseliti; /155/
Neka ljudi loše sanjaju,
A mi zapjevajmo.
A mi zapjevajmo,
A mi sjednimo,
Gospodično, ptičice moja,
Gospodično, srečo moja!“
„Još jednom, još jednom!“

„Kada bi ipak ili tako, ili nekako⁸⁹,
Kada bi ipak zaproški kozak,
Kada bi ipak mlad, mlad,
Barem da me u kuću uveo, uveo.
Užasno mi se ne da
Sa starim djedom mučiti.
Kada bi ipak...“

Ja-o-ja-o, luđaci! Opametite se!
Vidi, razveselili su se! A ti
Staro pseto, tamo gdje se treba moliti,
Lupetaš te gluposti. Eto vraga!“ —
Viče otaman. Zaustavili su se
Crkva se vidi. Đakon pjeva,
Svećenici s tamjanom, s kropilom
A ljudi kao da su neživi,
Niti riječi ne govore... među kolima
Svećenici s kropilom su prišli;
Za njima su znamenja nosili,
Kao za Uskrs iznad pasaka⁹⁰.
„Molite se braćo, molite!
Tako blagodaran⁹¹ počinje,
Oko svetoga Čyğryna
Straža će stajati s ovoga svijeta,
Neće ti dozvoliti svetoga razapinjati.
A vi Ukrajinu krijte:
Ne dajte majci, ne dajte
U rukama krvnika da nestane.
Od Konaszewicza⁹² pa do sada

Пожар не гасне, люде мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі...
Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата!..
Землі козацької краса
У ляха в'яне, як перш мати, /156/
І непокрита коса
Стидом січеться; карі очі
В неволі гаснуть; розковать
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромиться конать
В ярмі у ляха... Горе, горе!
Молітесь, діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть —
І заривають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряниця стоїть
Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мертвого спалили.
Де той Богун, де та зима?
Інгул щозиму замерзає —
Богун не встане загатить
Шляхетським трупом. Лях гуляє!
Нема Богдана червонить
І Жовті Води, й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний:
Нема журбу з ким поділить.
І Альта плаче: «Тяжко жити!
Я сохну, сохну... Де Тарас?
Нема, не чуть... Не в батька діти!»
Не плачте, братія: за нас
І душі праведних, і сила
Архістратиґа Михаїла.
Не за горами кари час.
Молітесь, братія!»
Молились,
Молились щиро козаки,
Як діти, щиро; не журились,
Гадали теє... а зробилось...
Над козаками хусточки!
Одно добро, одна слава —
Біліє хустина,
Та й ту знімуть...
А диякон
«Нехай ворог гине!
Беріть ножі! Освятили». /157/
Ударили в дзвони,

Požar se ne gasi, ljudi umiru,
Ginu po zatvorima, goli, bosí...
Djeca nekrštena rastu,
Kožačka djeca, a tek djevojke!
Zemlje kožačke ljepote
Kod Poljaka venu, kao što je prije toga majka, /156/
I nepokrivena kosa
Od srama puca, smeđe oči
U zatočeništvu se gase, osloboditi
Kozak sestru svoju neće,
Sam se ne srami umrijeti,
U ropstvu kod Poljaka... jao, jao!
Molite se, djeco! Strašan sud
Poljaci u Ukrajinu nose
I zajecat će crne gore.
Sjetite se pravednih hetmana⁹³:
Gdje su njihovi grobovi? Gdje leže
Ostaci slavnoga Boždana?⁹⁴
Gdje Ostranycyna⁹⁵ stoji
Barem kao ubogi grob?
Gdje je Nalyvajkov? Nema ga!
Živog i mrtvog su spalili.⁹⁶
Gdje je taj Boğun⁹⁷, gdje je ta zima?
Ingul⁹⁸ se svake zime smrzava –
Boğun neće branu staviti od
Plemenitog trupla. Poljak piruje!
Nema Boždana da zacrveni
I Žute Vode⁹⁹, i Roc' zelenu¹⁰⁰.
Tuguje Korsunj¹⁰¹ drevan:
Nema žalost s kim podijeliti.
I Aljta¹⁰² plače: „Teško je živjeti!
Ja venem, venem... Gdje je Taras¹⁰³ ?
Nema ga, ne zna se... Djeca nisu nalik ocu!“
Ne plačite, braćo, za nas
I duše čiste, i sila
Arkandeo Mihael.
Nismo daleko od kazne.
Molite se, braćo!“
Molili su se,
Molili su se iskreno kozaci,
Kao djeca, iskreno nisu žalili,
Mislili su jedno... a postalo je...
Nad kozacima su marame¹⁰⁴!
Jedno dobro, jedna slava
Bijeli se marama,
I tu će skinuti...
A đakon
„Neka vrag umre!
Uzmite noževe! „Posvećeni su.“ /157/
Udarili su u zvona,

Реве гаєм: «Освятили!»
Аж серце холоне!
Освятили, освятили!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблищали
По всій Україні.

Nosi se vika gajem: „Posvećeni su!“
Čak se i srce hladi!
Posvetili, Posvetili!
Ginu plemići, ginu!
Uzeli su ih pa zablisali
Po cijeloj Ukrajini.

2.7. ТРЕТІ ПІВНІ – Treći pijetlovi

Ще день Україну катували
Ляхи скажені; ще один,
Один останній сумували
І Україна, і Чигрин.
І той минув — день Маковія,
Велике свято в Україні.
Минув — і лях, і жидовин
Горілки, крові упивались,
Кляли схизмата, розпинали,
Кляли, що нічого вже взять.
А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.
Лягли, і в голови не клали,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а Іуди
Ще лічать гроші уночі,
Без світла лічать бариші,
Щоб не побачили, бач, люде.
І ті на золото лягли
І сном нечистим задрімали.
Дрімать... навіки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливе оглядять
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люде, що вони моторять,
Щоб Богові вранці про те розказать.
Світить білолиций на всю Україну,
Світить... а чи бачить мою сиротину,
Оксану з Вільшани, мою сироту?
Де її мордують, де вона воркує?
Чи знає Ярема? Чи знає, чи чує?
Побачимо потім, а тепер не ту,
Не ту заспіваю, іншої заграю;
Лихо — не дівчата — буде танцювать.
Недолю співаю козацького краю: /158/
Слушайте ж, щоб дітям потім розказать,
Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вмiла в добрі панувать.

Гомонiла Україна,
Довго гомонiла,
Довго, довго кров степами
Текла-червонiла.
Текла, текла та й висохла.
Степи зеленiють;
Дiди лежать, а над ними
Могили синiють.
Та що з того, що високi?

Još su jedan dan Ukrajinu mučili
Poljaci ludi; još jedan,
I taj posljednji su tugovali
I Ukrajina, i Čyğyrn.
I taj je prošao – dan Makovija,
Velikog blagdana u Ukrajini.
Prošao je pa su se i Poljak i Židov
Horilke i krvi napili,
Proklinjali su pravoslavca, razapinjali,
Proklinjali da se više ništa ne može uzeti.
A hajdamaci su šutke čekali
Dok gadovi nisu legli spati
Legli su i nisu ni razmišljali
Da već sutra neće ustati.
Poljaci su zaspali, a Jude
Još broje novce noću,
Bez svjetla broje zaradu,
Znaš, kako ne bi ljudi vidjeli.
I ti su na zlato legli
I nečistim snom zadrijemali.
Drijemaju... da su barem zauvijek zadrijemali!
U međuvremenu mjesec lebdi pogledati
I nebo i zvijezde i zemlju i more
I pogledati ljude, čime se bave
Kako bi Bogu ujutro mogao o tome reći.
Svjetli blijedoliki po cijeloj Ukrajini
Svjetli... a vidiš li moju sirotu,
Oksanu iz Viljšani, moju siroticu?
Gdje ju muče, gdje ona guguće?
Zna li Jarema? Zna li, čuje li?
Vidjet ćemo kasnije, a sada neću tu,
Neću tu zapjevati, drugu zasviram
Zlo će plesati, a ne vi djevojke.
Pjevam o nesreći kozačkog kraja: /158/
Slušajte, kako biste djeci poslije mogli reći,
Kako bi i djeca znala, unucima bi rekla,
Kako su kozaci šljahtu teško kaznili
Zbog toga, što nisu u dobroti mogli vladati.

Odjekivala je Ukrajina,
Dugo je odjekivala,
Dugo, dugo je krv stepama
Tekla, crvenila se.
Tekla, tekla i osušila se.
Stepe zelene,
Djedovi leže, a nad njima
Grobovi se plave.
Pa što je s time da su tako visoki?

Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тільки роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх умиють. Зійде сонце,
Осушить, пригріє;
А унуки? їм байдуже,
Жито собі сіють.
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила,
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізник, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко! важко! Кат панує,
А їх не згадають.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла- червоніла.
І день і ніч гвалт, гармати;
Земля стогне, гнеться;
Сумно, страшно, а згадаєш —
Серце усміхнеться. /159/
Місяцю мій ясний! З високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сену, і там розлилось,
Не знать за що, крові широкее море.
А тепер що буде! Сховайся ж за гору;
Сховайся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакати...

Сумно-сумно серед неба

Nitko ih ne zna,
Nitko iskreno zaplakati neće,
Nitko se sjetiti neće.
Samo će vjetar potihoo
Puhati nad njima,
Samo će ih rosa rano
Suzama sitnima
Oprati. Izaći će sunce
Osušiti ih, prigrijati,
A unuci? Njima je svejedno,
Raž će sijati.
Mnogo ih je, a tko će reći,
Gdje je Ćontin grob,
Mučenika pravednog
Gdje su ga sahranili?¹⁰⁵
Gdje je Zaliznjak, duša iskrena,
Gdje počiva u miru?¹⁰⁶
Teško je! Teško je! Krvnik vlada,
A njih se ne sjećaju.

Odjekivala je Ukrajina,
Dugo je odjekivala,
Dugo, dugo je krv stepama
Tekla, crvenila se.
I dan i noć vrište, zbog oružja
Zemlja jeca, savija se;
Tužno je, strašno je, a kada se sjetiš
Srce se osmijehuje. /159/
Mjesecu moj svijetli! Sa visokog neba
Sakrij se iza gore, jer svjetla ne treba,
Strašno će ti biti, iako si vidio i Ros',
I Aljtu, i Senu¹⁰⁷¹⁰⁸ i tamo se razlila,
Ne znam za što, krv kao široko more.
A sada što bude! Sakrij se iza gore;
Sakrij se, moj družo, kako ne bi
Pod stare dane zaplakao...

Tužno-tužno usred neba

¹⁰⁵ „Gdje je Ćontin grob, Mučenika pravednog/Gdje su ga sahranili?...“ – poslije brutalnog mučenja I. Ćonta bilo je podijeljeno na 4 dijela oko 15. srpnja 1768. godine u selu Srba (sada selo Ćontivka Moğyliv-Podiljs'koğ okruga Vinnyc'ke regije).

¹⁰⁶ „Gdje je Zaliznjak, duša iskrena,/Gdje počiva u miru?...“ – sudbina Zaliznjaka poslije progonstva na robiju u Nerčyns'k nije poznata. To, što Ševčenko naziva njegovom „dušom iskrenom“, također može ukazivati na njegovo poznanstvo s naznakom romana M. Ćajkovs'kog „Vernyğora“, gdje je M. Zaliznjak prikazan prema narodnim legendama i memoarima P. Mladanovyča: «Był to człowiek śmiały, dziki, ale szczyry: on walczył o wolność ludu ukraińskiego» (Czajkowski M. Wernyhora. — 5. 259).

¹⁰⁷ Sena [Сена] – naziv rijeke u sjevernoj Francuskoj.

¹⁰⁸ „Strašno će ti biti, iako si vidio i Ros',/I Aljtu, i Senu...“ – misli se na poraz poljske vojske B. Hmeljnyc'kog nad Korsunom (Rusija) 14. – 16. svibnja 1648. godine i T. Fedorovyča nad Perejaslavom (na Aljti) 15. svibnja 1630. godine („Tarasova nič“) i također na masakr koji su počinili katolici nad hugenotima na blagdan svetog Bartolomeja u Parizu u noći od 23. na 24. kolovoz 1572. godine.

Сяє білолиций.
 Понад Дніпром козак іде,
 Може, з вечорниці.
 Іде смутний, невеселий,
 Ледве несуть ноги.
 Може, дівчина не любить
 За те, що убогий?
 І дівчина його любить,
 Хоч лата на латі,
 Чорнобривий, а не згине,
 То буде й багатий.
 Чого ж смутний, невеселий
 Іде — чуть не плаче?
 Якусь тяжку недоленьку
 Віщує козаче.
 Чує серце, та не скаже,
 Яке лихо буде.
 Минє лихо... Кругом його
 Мов вимерли люде.
 Ані півня, ні собаки:
 Тільки із-за гаю
 Десь далеко сіроманці
 Вовки завивають.
 Байдуже! Іде Ярема,
 Та не до Оксани,
 Не в Вільшану на досвітки —
 До ляхів поганих
 У Черкаси. А там третій
 Півень заспіває...
 А там... а там... Йде Ярема,
 На Дніпр поглядає.

«Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий!
 Багато ти, батьку, у море носив /160/
 Козацької крові; ще понесеш, друже!
 Червонив ти синє, та не напоїв;
 А сю ніч уп'єшся. Пекельнеє свято

Sjaji blijedoliki.
 Ponad Dnjepra kozak ide,
 Vjerojatno sa sijela.
 Ide tužan, neveseo,
 Jedva noseći noge.
 Možda ga djevojka ne voli
 Zbog toga što je siromašan?
 Ali djevojka njega voli,
 Iako je siromah nad siromasima,
 Ljepotan, ako ne pogine,
 Bit će bogat.
 Zašto tužan, neveseo
 Ide, jedva da ne plače?
 Nekakvu tešku nesreću
 Predviđa kozak.
 Čuje srce, ali neće reći,
 Kakvo zlo će biti.
 Proći će... oko njega
 Kao da su ljudi poumirali.
 Ni pijetla, ni pseta:
 Samo iza gaja
 Negdje daleko samotnjaci
 Vukovi zavijaju.
 Svejedno je! Ide Jarema,
 Ali ne ka Oksani,
 Ne u Viljšanu na veselicu –
 Već do Poljaka loših
 U Čerkasy.¹⁰⁹ A tamo će treći
 Pijetao zapjevati...¹¹⁰
 I tamo... i tamo... ide Jarema,
 Na Dnjepar pogledava.

„Oj Dnjepre moj, Dnjepre, široki i snažni!
 Mnogo si ti oče, u more odnio /160/
 Kozачке крви i još ćeš odnijeti друже!
 Rumenio si se ti sinje, ali se nisi napio,
 A ove ćeš se ноці напоїти. Pakleni blagdan

¹⁰⁹ „Već do Poljaka loših/U Čerkasy...“ – drevni grad Čerkasy (sada regionalno središte Ukrajine) od XIV. st. je potpalo pod vlast litvanskih feudalaca, a tijekom XVI. – XVIII. st. je ne jednom bio središte borbe protiv poljskog ugnjetavanja. Za vrijeme nacionalno-oslobodilačkog rata ukrajinskog naroda od 1648. – 1657. godine bilo je vojni i administrativni centar čerkas'ke pukovnije. 1667. godine je ostalo pod vlašću Poljsko-Litavske unije. 1767. godine u sklopu s odbijanjem čerkaščana da prijeđu na unijatsku vjeru, unijatski svećenik G. Mokruc'kuj održao je naoružanu odmazdu (див.: Коялович В. История воссоединения западноукраинских униатов. — СПб., 1873. — С. 51 — 52).

¹¹⁰ „A tamo će treći/Pijetao zapjevati...“ – Ševčenko je istaknuo „Treći pijetlovi – znak, govore da Zaliznjakov esaul, ne dočekavši treće pijetlove, zapalio je Medvedivku – mjesto između Čyğyrna i Zvenygorodka“. Konfederati su imali i vlastiti „sistem uzbune“ i promišljenu taktiku napada na unaprijed označenim točkama, poznate kao važni stratejski položaji poljske vojske.

¹¹¹ „Ožvjet će hetmani u zlatim županima,/Probudit će se sudbina, a kozak će zapjevati: /„Ni Židova niti Poljaka“...“ – ideje sudionika Kolijivščyny o het'mas'koj vladi bile su povezane s nadama za oslobođenje od poljskog ugnjetavanja i ponovnog ujedinjenja Livoberežne Ukrajine s Pravoberežnom Ukrajinom. Ševčenko ovdje koristi narodne pjesme o hajdamadžyni. (Историчні пісні. — С. 515). /664/

По всій Україні сю ніч зареве;
Потече багато, багато-багато
Шляхетської крові. Козак оживе;
Оживуть гетьмани в золотім жупані;
Прокинеться доля; козак заспіва:
«Ні жида, ні ляха», а в степах України —
О Боже мій милий — блисне булава!»

Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердега Ярема з свяченим в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій,
Підняв гори-хвилі; а в очеретах
Реве, стогне, завиває,
Лози нагинає;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирає.
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить;
Одна думка усміхнеться,
А друга заплаче.
«Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;
А тут... а тут... що ще буде?
Може, ще загину».
А тим часом із байрака
Півень — кукуріку!
«А, Черкаси!.. Боже милий!
Не вкороти віку!»

Po cijeloj Ukrajini noćas grmi;
Poteći će mnogo, mnogo-mnogo
Plemenite krvi. Kozak će oživjeti;
Oživjet će hetmani u zlatnim županima,
Probudit će se sudbina, a kozak će zapjevati:
„Ni Židova niti Poljaka“¹¹¹, a u stepama Ukrajine,
O Bože moj dragi – zablistat će buzdovan!“

Tako je mislio, idući u zakrpanom kaputu,
Jadan Jarema s posvećenim u rukama.
A Dnjeper kao da je prisluškiavao, širok i plav,
Podignuo je velike valove; a u trskama
Jeca, jauče, zavija,
Loze naginje,
Grom grmi, a munja
Oblak razdire.
Ide tako naš Jarema,
Ništa ne vidi,
Od jedne pomisli se osmjehuje,
A od druge mu se plače.
„Tamo je Oksana, tamo je veselo
I u sivom kaputu;
A tu... a tu... što će još biti?
Možda ću još i poginuti“.
A u međuvremenu iz doline
Pijetao kukuriče!
„A, Čerkasy!.. Bože dragi!
Nemoj mi oduzeti život!“

2.8. ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТ – Crveni banket

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
«Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! Погуляєм
Та хмару нагієм!»
Зайнялася Смілянщина,
Хмара червоніє.
А найперша Медведівка /161/
Небо нагіває.
Горить Сміла, Смілянщина
Кров'ю підпливає.
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало,
І кров полилася
Аж у Волинь. По Поліссі
Гонта бенкетує,
А Залізник в Смілянщині
Домаху гартує,
У Черкасах, де й Ярема
Пробує свячений.
«Отак, отак! Добре, діти,
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!» — на базарі
Залізник гукає.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема — страшно глянуть —
По три, по чотири
Так і кладе. «Добре, сину,

Zazvonila su sva zvona
Po cijeloj Ukrajini.¹¹²
Povikali su hajdamaci:
„Gine šljahta, gine!”¹¹³
Gine šljahta! Veselit ćemo se
I nebo ćemo ugrijati!“
Zapalila se Smiljanščyna,
Oblak se crveni.
A prvenstveno Medvedivka¹¹⁴ /161/
Nebo zagrijava.
Gori Smila¹¹⁵, Smiljanščyna
U krvi pliva.
Gori Korsunj, gori Kaniv¹¹⁶,
Čyğyrn, Čerkasy;
Crnim putem se zapalilo,
I krv se prolila
Čak i u Volynju. Po Polissi
Ġonta piruje,¹¹⁷
A Zaliznjak u Smiljanščyni
Domahu¹¹⁸ oštri,
U Čerkasima, gdje Jarema
Isprobava posvećeni.
„Tako, tako! Dobro djeco,
Mućite ih lude!
Dobro, mladići!“ – na tržnici
Zaliznjak zove.
Okolo pakao, a hajdamaci
Po paklu se vesele.
A Jarema zastrašujuće gleda,
Tri, četiri
Tako i ruši „Dobro sine,

¹¹² „Zazvonila su sva zvona/Po cijeloj Ukrajini...” – proširena umjetničko-narodna slika – crkveno zvono za uzbunu, uznemirujući alarm za obranu. (Istorični pisni. — С. 273).

¹¹³ „Povikali su hajdamaci: „Gine šljahta, gine!...” – Ševčenko ovdje koristi umjetničko-narodni motiv: (Istorični pisni. — С. 517).

¹¹⁴ Medvedivka [Медведівка] – naziv gradića u Ukrajini.

¹¹⁵ Smila [Сміла] – gradić u Čerkašyni (sada regionalni centar Čerkas'ke regije). Pripadao je Ljubomyrs'kym knezovima. Kada su se na Smiljanščyni pojavili zakoni bars'kih konfederata, stanovništvo se okupilo pod vodstvom M. Zaliznjaka i napalo Smilu, osvojivši i uništivši dvorac. Grad su spalili, mnogo plemića i Židova je bilo pogubljeno, izgorjela je i katolička kapelica (Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich, 1889. — Т. 10. — 5. 882).

¹¹⁶ „gori Kaniv...” – tijekom 17. st. stanovnici Kaneva (sada regionalni centar Čerkas'ke regije) sudjelovali su u ustanku protiv poljske vladavine; za vrijeme nacionalno-oslobodilačkog rata ukrajinskog naroda od 1648. – 1657. godine formirana je Kanivs'ka pukovnija. Kaniv je 1667. godine potpao pod Poljsku, prema Bučac'kom ugovoru 1672. godine Osmanskom Carstvu, da bi 1683. godine ponovno bio pod vlasti Poljsko-Litavske unije, poslije čega se počelo iskorištavanje lokalnog stanovništva i obavezno uvođenje unije.

¹¹⁷ „I krv se prolila/Čak u Volynju. Po Polissi/Ġonta piruje...” – ustanak 1768. godine se brzo proširio izvan granica Čerkaščyny, ali na Polissi zakoni I. Ġonte nisu djelovali.

¹¹⁸ Domaha [Домаха] – u originalu autor koristi riječ domaha – sablja visoke kvalitete čelika, koja se izrađivala u Damasku u Siriji.

Матері їх хиря!
 Мордуй, мордуй: в Раю будеш
 Або есаулом.
 Гуляй, сину! нуте, діти!»
 І діти майнули
 По горищах, по коморах,
 По льохах, усюди;
 Всіх уклали, все забрали.
 «Тепер, хлопці, буде!
 Утомились, одпочиньте».
 Улиці, базари
 Крились трупом, плили кров'ю.
 «Мало клятим кари!
 Ще раз треба перемучить,
 Щоб не повставали
 Нехрещені, кляті душі».
 На базар збирались
 Гайдамаки. Йде Ярема,
 Залізник гукає:
 «Чуєш, хлопче? Ходи сюди!
 Не бійсь, не злякаю».
 «Не боюся!» Знявши шапку, /162/
 Став, мов перед паном.
 «Відкіля ти? Хто ти такий?»
 «Я, пане, з Вільшани».
 «З Вільшаної, де титаря
 Пси замордували?»
 «Де? Якого?»
 «У Вільшаній;
 І кажуть, що вкрали
 Дочку його, коли знаєш».
 «Дочку, у Вільшаній?»
 «У титаря, коли знавав».
 «Оксано, Оксано!» —
 Ледве вимовив Ярема
 Та й упав додолу.
 «Еге! ось що... Шкода хлопця,
 Провітри, Миколо!»
 Провітрився. «Батьку! брате!
 Чом я не сторукий?
 Дайте ножа, дайте силу,
 Муки ляхам, муки!»

Majci na sramotu!
 Muči, muči; u Raju ćeš biti
 ili ćeš biti esaulom¹¹⁹.
 Veseli se, sine! Hajdemo djeco!“
 I djeca su bljeskala
 Po tavanima, po stajama,
 Po podrumima, posvuda.
 Sve su ih plegli, sve su uzeli.
 „Dečki sada je dosta!
 Umorili ste se, odmorite!
 Ulice, tržnice
 U truplima su plivale u krvi.
 „Malo je prokletima kazne!
 Još ih jednom treba mučiti,
 Da ne bi ustale
 Nekrštene proklete duše“.
 Na tržnici su se okupili
 Hajdamaci. Ide Jarema,
 Zaliznjak viče:
 „Čuješ li, mladiću? Dolazi ovamo!
 Ne boj se, neću te prestrašiti“.
 „Ne bojim se!“ Skinuvši kapu /162/
 Stane kao da je ispred gospodara.
 „Od kud si ti? Tko si ti?“
 „Ja sam, gospodine, sa Viljšane“.
 „S Viljšane, gdje su tytara
 Psi mučili?“
 „Gdje? Koga?“
 „U Viljšani;
 I kažu da su ukrali
 Kćer njegovu ako je znadeš“.
 „Kćer u Viljšani?“
 „Kod tytara, ako si ga poznavao“.
 „Oksano, Oksano!“ —
 Jedva je izgovorio Jarema
 I pao je dolje.
 „Da! No što... Šteta je mladića,
 Ohladi ga, Mykolo!“
 Ohladio se. „Oče! Brate!
 Zašto ja nemam sto ruku?
 Dajte nož, dajte snagu,
 Muke Poljacima, muke!

¹¹⁹ **Esaul** [есаул] – jedan od vojnih činova ukrajinske i ruske vojske u kozačkim jedinicama.

¹²⁰ **Lysjanka** [Лисьянка] – gradić u blizini Zvenyhorodky (sada regionalni centar Čerkas'ke regije). Наромена Ševčenka: „Lysjanka, gradić zvenyhorodske pukovnije, kod rijeke Tikyč. Tu se Gonta složio sa Zaliznjakom i uništili su drevnu kuću koju je navodno sagradio Boždan“, sadrži nekoliko nepravilnosti. Doista I. Gonta se pridružio ustanku hajdamaka pod Uman'om, ali u Lysjanci zajedno s M. Zaliznjakom nije bio.

¹²¹ **Ĝolyj, Bida, Ĝalajda** – Ševčenko koristi pridjeve kao prezimena. Ĝolyj ima značenje „gol“, Bida se odnosi na „nesreću-bijedu“, dok Ĝalajda označava „skitnicu“.

¹²² **Lyman** [Лиман] – naziv za tip estuarija, najčešće karakterističnog za obale Crnog i Azovskog mora.

Муки страшної, щоб пекло
Тряслося та мліло!»
«Добре, сину, ножі будуть
На святеє діло.
Ходім з нами у Лисянку
Ножі гартувати!»
«Ходім, ходім, отамане,
Батьку ти мій, брате,
Мій єдиний! На край світу
Полечу, достану,
З пекла вирву, отамане...
На край світу, пане...
На край світу, та не найду,
Не найду Оксани!»
«Може, й найдеш. А як тебе
Зовуть? Я не знаю».
«Яремою».
«А прізвище?»
«Прізвища немає!»
«Хіба байстрюк? Без прізвища...
Запиши, Миколо,
У реєстер. Нехай буде...
Нехай буде Голий,
Так і пиши!» /163/
«Ні, погано!»
«Ну, хіба Бідою?»
«І це не так».
«Стривай лишень,
Пиши Галайдою».
Записали.
«Ну, Галайдо,
Поїдем гуляти.
Найдеш долю... А не найдеш...
Рушайте, хлоп'ята».
І Яремі дали коня
Зайвого з обозу.
Усміхнувся на воронім
Та й знову у сльози.
Вийхали за царину;
Палають Черкаси...
«Чи всі, діти?»
«Усі, батьку!»
«Гайда!»
Простяглася
По діброві понад Дніпром
Козацька ватага.
А за ними kobzar Волох
Переваги-ваги
Шкандибає на конику,
Козакам співає:

Muke strašne, da bi se pakao
Tresao i zanijemio!“
„Dobro, sine, noževe ćeš dobiti
Za sveto djelo.
Ideš s nama u Lysjanku¹²⁰
Noževe pripremiti!,,
„Idem, idem, otamane
Oče moj, brate
Moj jedini! Na kraj svijeta ću
Poletjeti, dospjeti,
Iz pakla ću je izvući otamane...
Na kraj svijeta, gospodare...
Na kraj svijeta, ali ju neću naći,
Neću pronaći Oksanu!“
„Možda ćeš ju i naći. A kako se ti
Zoveš? Ja ne znam“.
„Jarema“.
„A prezime?“
„Prezime nemam!“
„Zar si kopile? Bez prezimena...
Zapiši, Mykolo,
U registar... Neka bude...
Neka bude Ćolyj¹²¹,
Tako piši!“ /163/
„Ne, loše!“
„Pa, zar Bida?“
„Ne ni tako“.
„Čekaj malo,
Piši Ćalajda.“
Zapisali su.
„Pa, Ćalajdo,
Idemo se veseliti.
Pronaći ćeš sudbinu... a ako ju ne pronađeš...
Krećite, mladići“.
I Jaremi su dali konja
rezervnog.
Nasmiješio se na konju vranom
I ponovno u suze.
Napustili su naselje;
Gori Ćerkasy...
„Jeste svi, djeco?“
„Svi, oče!“
„Idemo onda!“
Rastegnulo se
Po hrastovoj šumi iznad Dnjepra
Kožačko društvo.
A za njima kobzar Vlah
Ljuljajući se
Šepa na konjiću,
Kozacima pjeva:

«Гайдамаки, гайдамаки,
Залізник гуляє».

Поїхали... А Черкаси
Палають, палають.
Байдуже, ніхто й не гляне,
Сміються та лають
Кляту шляхту. Хто балака,
Хто кобзаря слуха.
А Залізник попереду
Нашорошив уха;
Їде собі, люльку курить,
Нікому ні слова.
А за ним німий Ярема.
Зелена діброва,
І темний гай, і Дніпр дужий,
І високі гори,
Небо, зорі, добро, люде /164/
І лютеє горе —
Все пропало, все! Нічого
Не знає, не бачить,
Як *убитий*. Тяжко йому,
Тяжко, а не плаче.
Ні, не плаче: змія люта,
Жадна випиває
Його сльози, давить душу,
Серце роздирає.
«Ой ви сльози, дрібні сльози!
Ви змиєте горе;
Змийте його... тяжко! Нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане.
Занапасть хіба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти, де ти? Подивися,
Моя ти єдина,
Подивися на Ярему.
Де ти? Може, гине,
Може, тяжко клене долю,
Клене, умирає,
Або в пана у кайданах
У склепу конає.
Може, згадує Ярему,
Згадує Вільшану.
Кличе його: «Серце моє,
Обніми Оксану!
Обнімемось, мій соколе!
Навіки зомлієм.
Нехай ляхи згнущаються, —

„Hajdamaci, hajdamaci,
Zalijnjak piruje“.

Krenuli su... A Čerkasy
Gore, gore.
Svejedno nitko ne gleda,
Smiju se i grde
Prokletu šljahtu. Netko priča,
Netko kobzara sluša.
A Zalijnjak je ispred
Naćulio uši;
Ide si lulu zapaliti,
Nikome ni riječi.
A iza njega nijemi Jarema.
Zeleni hrast,
I tamni gaj i Dnjepar snažan
I visoke gore,
Nebo, zvijezde, dobro, ljudi /164/
I strašna tuga –
Sve je propalo, sve! Ništa
Ne zna, ne vidi
Kao da je *ubijen*. Teško mu je,
Teško, ali ne plače.
Ne, ne plače, zmija je ljuta,
Pohlepno pije
Njegove suze, guši mu dušu,
Srce mu razdire.
„Oj vi suze, sitne suze!
Vi ćete sprati tugu;
Sperite je... teško je! Žalosno je!
I plavog mora,
I Dnjepra, da bi oprao tu tugu,
I Dnjepra neće biti dosta.
Zar ću učiniti smrtni grijeh?
Oksano, Oksano!
Gdje si? Gdje si? Pogledaj,
Moja ti jedina
Pogledaj Jaremu.
Gdje si? Možda gine,
Možda teško proklinje sudbinu,
Proklinje, umire,
Ili kod gospodara u lancima
U grobnici umire.
Možda se prisjeća Jareme,
Prisjeća se Viljšane.
Zove ga: „Srce moje,
Zagrlj Oksanu!
Zagrlimo se, moj sokole!
Zauvijek ćemo zanjemiti.
Neka se Poljaci muče

Не почуєм...» Віє,
Віє вітер з-за Лиману,
Гне тополю в полі —
І дівчина похилиться,
Куди гне недоля.
Посумує, пожуриться.
Забуде... і може...
У жупані сама пані,
А лях... Боже, Боже!
Карай пеклом мою душу,
Вилий муки море,
Розбий кару надо мною, /165/
Та не таким горем
Карай серце: розірвється,
Хоч би було камень.
Доле моя! серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти ділася, поділась?»
І хлинули сльози;
Дрібні-дрібні полилися.
Де вони взялися!
А Залізник гайдамакам
Каже опинитись:
«У ліс, хлопці! вже світає,
І коні пристали:
Попасемо». І тихенько
У лісі сховались.

Nećemo ih čuti ...“ Puše,
Puše vjetar s Lymana¹²²,
Savija se topola u polju
I djevojka se saginje,
Kuda se sklanja nesreća.
Tuguje, žaluje.
Zaboravit će... i možda...
U županu i sama je gospođa,
A Poljaci... Bože, Bože!
Kazni paklom moju dušu,
Izlij more muke,
Razbij kaznu nada mnom, /165/
Ali ne takvom tugom
Kazni srce: jer ono će puknuti,
I da je kamen.
Sudbino moja! Srce moje!
Oksano, Oksano!
Gdje si nestala, otišla?“
I krenule su suze,
Sitne-sitne su počele padati.
Od kuda su samo nastale!
A Zaliznjak hajdamacima
Kaže da stanu:
„U šumu, dečki! Već sviće,
I konji su se zaustavili:
Past ćemo“. I tiho
Su se u šumi sakrili.

Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку; в Вільшану
Приїхали. «Хіба спитать,
Спитать про Оксану?
Не питаю, щоб не знали,
За що пропадаю».
А тим часом гайдамаки
Й Вільшану минають.
Питається у хлопчика:
«Що, титаря вбили?»
«Ба ні, дядьку; батько казав,
Що його спалили
Оті ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали.
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали».
Не дослухав... «Неси, коню!»
І поводи кинув.
«Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодні, коли й умру,
З домовини встану
Ляхів мучить. Серце моє! /167/
Оксано! Оксано!
Де ти?»

Putovali su hajdamaci
Šumama, provalijama,
A za njima i Galajda
Sa sitnim suzama na licu.
Već su prošli Voronivku¹²⁷,
Verbivku; u Viljšanu su
Došli. „Zar ću pitati,
Pitati za Oksanu?
Neću pitati, kako ne bi znali,
Za što ginem“.
A u međuvremenu hajdamaci
I Viljšanu su prošli.
Pita dječaka:
„Zar su tytara ubili?“¹²⁸
„Ma ne, striče, otac je rekao,
Da su ga spalili
Ti Poljaci što tamo leže,
I Oksanu oteli.
A tytara su na groblju
Jučer pokopali“.
Nije mogao više slušati... „Nosi me, konju!“
I baci uzde.
„Zašto ja jučer dok nisam znao,
Jučer nisam poginuo!
A danas, ako i umrem,
Iz groba ću ustati
Poljake mučiti. Srce moje! /167/
Oksano, Oksano!
Gdje si?“

¹²⁶ „Boli srce, kada se prisjećaš:/Djeca starih Slavena/Napila su se krvi. A tko je kriv? /Svećenici, jezuiti...“ – katoličko svećenstvo, koje je odigralo važnu ulogu u jačanju poljskog plemenitog ugnjetavanja u Ukrajini, Ševčenko je smatra glavnim uzrokom nesloge između poljskog i ukrajinskog naroda. Naglasio je negativan utjecaj Berestejs'ke unije – uvedene 1596. godine sjedinjenje katoličke i pravoslavne crkve – kao osobito opasan i podmukao instrument duhovnog i društveno-ekonomskog porobljavanja.

¹²⁷ **Voronivka** [Воронівка] – naziv sela u Ukrajini.

¹²⁸ „Pita dječaka:/„Zar su tytara ubili?...“ – Ševčenko je napomenuo da „tytara Poljaci nisu mučili u zimu, već na ljeto“. Zaista, Danyla Kušnira su mučili i spalili na dan Petra i Pavla, 27. lipnja 1766. godine (див.: Лобода Ф. Вирша на сожжение млиевского ктитора Кушнира // Киевская старина. — 1886. — № 1. — С. 204).

¹²⁹ „Od kud si?“, „Iz Kereljivke“...“ – navodeći naziv rodnog sela u lokalnom narodnom izgovoru, Ševčenko potvrđuje istinu navedene epizode vlastitog svjedočenja u napomeni: „Kereljivka ili Karylovka – selo zvenygorods'ke pukovnije. Dukat koji je Zaliznjak dao mladiću, još je uvijek kod njegova sina kojem je dao, sam sam to vidio“.

¹³⁰ „A znaš Budyšča?“/„I jezero oko Budyšča?...“ – Ševčenko pojašnjava neke lokalne toponime i također naziv poglavlja „Čupalivščyna“: „Selo Budyšča, nedaleko od Kerelivky, u provaliji jezero i nad jezerom šuma malena, zove se Čupalivščyna zato što je tamo Zaliznjak ubijao Poljake s drveća. Podrum, gdje je bio zakopaо plemićko blago, još je i danas vidljiv i razoren“.

¹³¹ „A jučer ih je bilo mnogo./Vijence nisu posvetili:/Nisu dali Poljaci prokleti...“ – ovi redovi su još jedna potvrda toga, da ustanci pod vodstvom M. Zaliznjaka su počeli približno za vrijeme „Zelenih blagdana“ koji su 1768. godine padali na 19. svibanj.

¹³² **Dukatić** [дукачик] – proširen u mnogim europskim državama venecijanska kovanica. U Poljskoj se pojavila u XVIII. st. i zvala se još „crveni zlot“.

Замовк, зажурився,
Поїхав ходою.
Тяжко-важко сіромасі
Боротись з нудьгою.
Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають.
Корчма тліє з стодолою,
А Лейби немає,
Усміхнувся мій Ярема,
Тяжко усміхнувся.
Отут, отут позавчора
Перед жидом гнувся,
А сьогодні... Та й жаль стало,
Що лихо минуло.
Гайдамаки понад ярмом
З шляху повернули.
Наганяють півпаробка.
Хлопець у свитині
Полатаній, у постолах;
На плечах торбина.
«Гей, старчень! Стривай лишень!»
«Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака».
«Який же поганий!
Відкіля ти?»
«З Керелівки».
«А Будища знаєш?
І озеро коло Будищ?»
«І озеро знаю,
Отам воно; оцим ярмом
Втрапите до його».
«Що, сьогодні ляхів бачив?»
«Нігде ні одного;
А вчора було багато.
Вінки не святили:
Не дали ляхи прокляті.
Зате ж їх і били,
І я й батько святим ножем;
А мати нездужа,
А то й вона б».
«Добре, хлопче.
Ось на ж тобі, друже, /168/
Цей дукачик, та не згуби».
Узяв золотого,
Подивився: «Спасибі вам!»
«Ну, хлопці, в дорогу!
Та чуєте? Без гомону.
Галайдо, за мною!
В оцим яру є озеро
Й ліс попід горою,

Zašutio je, rastužio se,
I kackao.
Teško-teško je siromahu
Boriti se s mukom.
Sustigao je svoje. Borovykiv
Zaseok već prolaze.
Krčma tinja zajedno sa štagljom,
A Lejbe nema,
Nasmiješio se moj Jarema,
Teško se nasmiješio.
Ovdje, ovdje je prekjučer
Pred Židovom se savijao,
A danas... žao mu je postalo
Što je zlo prošlo.
Hajdamaci ponad provalije
S puta su skrenuli.
Sustižu dječaka.
Dječak u kaputu
Zakrpanom, u oprancima, a
Na ramenima torba.
„Hej, starče! Pričekaj samo!“
„Ja nisam starac, gospodaru!“
„Ja sam, kao što vidite, hajdamak“.
„Kako si samo ružan!
Od kud si?“
„Iz Kereljivke“.¹²⁹
„A znaš Budyšča?“
I jezero oko Budyšča?¹³⁰
„I jezero znam,
Tamo je ono, tom provalijom
Doći ćete do njega“.
„I, jesi li vidio danas Poljake?“
„Nigdje nikoga,
A jučer ih je bilo mnogo.
Vijence nisu posvetili:
Nisu dali Poljaci prokleti.“¹³¹
Zato smo ih i tukli,
I ja i otac svetim nožem,
A majka je nemoćna,
Inače bi i ona“.
„Dobro, dječaće.
Evo ti družo, /168/
Ovaj dukatic“¹³², nemoj ga izgubiti“.
Uzeo je zlatnog,
Pa pogledao: „Hvala vam!“
„Hej, mladići, put pod noge!
Čujete li? Bez galame.
Galajdo, za mnom!
U ovoj provaliji je jezero
I šuma pored gore,

А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом стали,
Скажи хлопцям. Може, льохи
Стерегти осталась
Яка погань».
Приїхали,
Стали кругом ліса;
Дивляться — нема нікого...
«Ту їх достобіса!
Які груші уродили!
Збивайте, хлоп'ята!
Швидче! швидче! Отак! отак!» —
І конфедерати
Посипалися додолу,
Груші гнилобокi.
Позбивали, упорались;
Козакам нiвроку,
Найшли льохи, скарб забрали,
У ляхів кишени
Потрусили, та й потягли
Карати мерзенних
У Лисянку.

A u šumi blago. Kada dođemo,
Morate u krug stati,
Reci dječacima. Možda je podrume
Čuvati ostao
Neki gad“.
Došli su,
Okružili su šumu,
Gledaju, ali nikoga nema...
„Tu ih je preko glave!
Kao kruške na drvetu!
Stesite ih, dječaci!
Brže! Brže! Tako! Tako!“ –
I konfederati su
Popadali dolje,
Kao kruške gnjile.
Stesli su ih i završili posao.
Kozacima je lijepo,
Našli su podrume, blago su uzeli,
Poljacima džepove
Okrali, pa krenuli
Kažnjavati zlobnih
U Lysjanku.

2.10. БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ – Banket u Lysjanci

Смеркалося. Із Лисянки
Кругом засвітило:
Ото Гонта з Залізняком
Люльки закурили.
Страшно, страшно закурили!
І в пеклі не вміють
Отак курить. Гнилий Тікич
Кров'ю червоніє
Шляхетською, жидівською;
А над ним палають /169/
І хатина, і будинок;
Мов доля карає
Вельможного й неможного.
А серед базару
Стоїть Гонта з Залізняком,
Кричать: «Ляхам кари!
Кари ляхам, щоб каялись!»
І діти карають.
Стогнуть, плачуть; один просить,
Другий проклинає;
Той молиться, сповідає
Гріхи перед братом,
Уже вбитим. Не милують,
Карають, завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду
Шляхтяночки й жидівочки.
Тече кров у воду.
Ні каліка, ані старий,
Ні мала дитина
Не остались — не вблагали
Лихої години.
Всі полягли, всі покотом;
Ні душі живої
Шляхетської й жидівської.
А пожар удвоє
Розгорівся, розпалався
До самої хмари.
А Галайда, знай, гукає:
«Кари ляхам, кари!»
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, палить.
«Дайте ляха, дайте жида!
Мало мені, мало!
Дайте ляха, дайте крові
Наточить з поганих!

Smračilo se. Iz Lysjanke
Naokolo je zasvijetlilo.
To je Ğonta sa Zaliznjakom
Lulu zapalio.
Strašno, strašno zapalili!
I u paklu ne znaju
Tako paliti. Gnjili Tikyč¹³³
Crveni se krvlju
Plemićkom, židovskom,
A nad njim gori /169/
I kolibica i kuća
Kao da sudbina kažnjava
Plemenitog i neplemenitog.
A nasred tržnice
Stoji Ğonta sa Zaliznjakom,
Viču: „Poljacima kazne!
Kazne Poljacima da se pokaju!“
I djecu kažnjavaju.
Jecaju, plaču, jedan moli,
Drugi proklinje,
Ovaj se moli, ispovijeda
Grieh pred bratom
Već ubijenim. Ne opraštaju,
Kažnjavaju uporni.
Kao smrt ljuta, ne obaziru se
Na godine, ljepotu
Plemkinje i židovke.
Teče krv u vodu.
Niti bogalj, ni stari
Ni malo dijete
Nisu ostali, nisu mogli izmoliti
Ta teška vremena.
Svi su plegli jedan uz drugoga,
Ni duše žive
Plemićke i židovske.
A požar se dvostruko
Razbuknuo se, zapalio se
Do samog oblaka.
A Ğalajda, vidiš, viče:
„Kazne Poljacima, kazne!“
Kao lud, mrtve reže,
Mrtve vješa, pali.
„Dajte mi Poljaka, dajte mi Židova!
Malo je to meni, malo!
Dajte mi Poljaka, dajte mi krvi
Da je se napijem od zlih!

¹³³ Тікуч [Тікич] – річка у Україні.

Крові море... мало моря...
 Оксано! Оксано!
 Де ти?» — крикне й сховається
 В полум'ї, в пожарі.
 А тим часом гайдамаки
 Столи вздовж базару
 Поставили, несуть страву,
 Де що запопали, /170/
 Щоб засвітла повечерять.
 «Гуляй!» — загукали.
 Вечеряють, а кругом їх
 Пекло червоніє.
 У полум'ї, повітані
 На кроквах, чорніють
 Панські трупи. Горять крокви
 І падають з ними.
 «Пийте, діти! пийте, лийте!
 З панами такими,
 Може, ще раз зострінемось,
 Ще раз погуляєм».
 І поставець одним духом
 Залізник черкає.
 «За прокляті ваші трупи,
 За душі прокляті
 Ще раз вип'ю! Пийте, діти!
 Вип'єм, Гонто, брате!
 Вип'єм, друже, погуляєм
 Укупочці, в парі.
 А де ж Волох? Заспівай лиш
 Нам, старий кобзарю!
 Не про дідів, бо незгірше
 Й ми ляхів караєм;

Krvi more... malo mora...
 Oksano! Oksano!
 Gdje si?“ krikne i sakrije se
 U plamenu, u požaru.
 A u međuvremenu hajdamaci su
 Stolove uz tržnicu
 Postavili, nose jelo,
 Koje su osvojili /170/
 Kako bi prije mraka povečerali.
 „Veseli se!“ – povikali su.
 Večeraju, a oko njih se
 Pakao crveni.
 U plamenu su, obješena
 Na gredama, postaju crna
 Gospodarska trupla. Gore grede
 I padaju s njima.
 „Pijte djeco! Pijte, lijte!
 S takvim gospodarima,
 Možda ćemo se još jednom sresti,
 Još jednom ćemo se provedeliti“.
 I vrč jednim zamahom
 Zaliznjak grabi.
 „Za prokleta vaša trupla,
 Za duše proklete
 Još jednom popit ću! Pijte, djeco!
 Popij Ğonto, brate!
 Pijem, družе, veselit ćemo se
 Zajedno, u paru.
 A gdje je Vlah? Zapjevaj samo
 Nama, stari kobzare!
 Ne o djedovima jer dobro
 I mi Poljake kažnjavamo,

¹³⁴ **Nadstrešnica** [Яточка] – u originalu autor koristi riječ jatočka koja najbolje odgovara hrvatskoj riječi nadstrešnica – nadnesen zaklon ispred dijela kuće ili terase u obliku krova.

¹³⁵ „**Reći ću Poljacima umjesto Pasa...**“ – informacije o tome da je M. –Ja. Pac bio među opkoljenim Poljacima u Lysjans'kom dvorcu nema.

¹³⁶ „**„Kuda je odvesti?“/„U Lebedyn!“...**“ – Napomena Ševčenka: „Lebedyn, djevojački samostan, između Čyğyryna i Zvenyğorodka“ sadrži povijesnu neispravnost: Mykolajivs'kyj djevojački samostan osnovan je u Lebedynu kasnije – 1779. godine u prvom izdanju pjesme je spomenuto drugo selo – Majdanivka, s naznakom: „Majdanivka, selo nedaleko od Čyğyryna“.

¹³⁷ „**Oj hop, hopala!/Poljubila kozaka...**“ – dijelovi te pjesme poznati su u zapisu P. P. Čubyns'koğ. (Труды этнографическо-статистической экспедиции... собранные П. П. Чубинским. — Т. 4. — С. 486).

¹³⁸ „**Kako sam bila ja mladom pravедnicom...**“ – svadbena pjesma, zapisana u nekoliko opisa ukrajinskog vjenčanja (див.: Шубравська М. Обрядова поезія у творчості Шевченка та в його записках // Збірник праць двадцять шостої наукової шевченківської конференції. — К., 1985. — С. 232 — 233). /670/

¹³⁹ „**Natjerajte kokošku u bačvu...**“ – svadbena pjesma. Poznata u zapisu P. P. Čubyns'koğ. (Труды этнографическо-статистической экспедиции... собранные П. П. Чубинским. — Т. 4. — С. 696).

¹⁴⁰ „**Oj sipaj kvasac/I sjeckaj gljive...**“ – svadbena pjesma. Poznata je u zapisu P. D. Martynovyča od 1906. – 1907. godine u Kostajntynogradu. (ИМФЕ, ф. 11 — 4, папка 757, арк. 120 звор., № 117).

¹⁴¹ „**Oj sipaj kvasac/I sjeckaj peršin...**“ - svadbena pjesma. Zapisao ju je N. M. Olijnyk na Černiğivščyni krajem 20-ih godina XX. st.: /671/ (ИМФЕ, ф. 1 — 7, папка 839, арк. 200).

¹⁴² **Petrolejka kozačka** [Каганець козачий] – gorionik, priključen za željeznu šipku s drvenom drškом. Palio se noću, kako bi se osvjetlio put. Ovdje u prenesenom značenju – zapaljena vatra od strane hajdamaka.

Не про лихо, бо ми його
Не знали й не знаєм.
Веселої утни, старче,
Щоб земля ломилась, —
Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилась».

(Кобзар грає й приспівує.)

Од села до села
Танці та музики:
Курку, яйця продала —
Маю черевики.
Од села до села
Буду танцювати:
Ні корови, ні вола —
Осталася хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
Яточку під тином; /171/
Торгувать, шинкувать
Буду чарочками,
Танцювать та гулять
Таки з паробками.
Ох ви, дітки мої,
Мої голуб'ята,
Не журіться, подивіться,
Як танцює мати.
Сама в найми піду,
Діток в школу оддам,
А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!

«Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!»
Сліпий вшкварив — навприсядки
Пішли по базару.
Земля гнеться. «Нумо, Гонто!»
«Нум, брате Максиме!
Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загинем!»

«Не дивуйтеся, дівчата,
Що я обідрався;
Бо мій батько робив гладко,
То й я в його вдався».

«Добре, брате, ей же богу!»
«Ану ти, Максиме!»
«Постривай лиш!»

Ne o zlu jer mi o njemu
Nismo znali i ne znamo.
Veselo udaraj, starče
Kako bi se zemlja tresla
O udovici-mladoj
Kao što se ona ožalostila“.

(Kobzar svira i prati glasom.)

Od sela do sela
Ples i muzika:
Kokoš, jaja sam prodala –
Imam cipele.
Od sela do sela
Ću plesati:
Ni krave, niti vola
Ostala je kuća.
Dat ću, prodat ću
Kumu kućicu ću
Kupiti, napraviti ću
nadstrešnicu¹³⁴ pod ogradom; /171/
Trgovat ću, krčmarit ću
S čašicama,
Plesat ću i veseliti se
Ipak s mladićima.
Oh vi, djeco moja,
Moji golubići,
Nemojte tugovati, pogledajte
Kako pleše majka.
Sama u najam odem,
Djecu u školu dadem,
A crvenim cipelama
Zatim dam, zatim dam!

„Dobro! Dobro! Pa, na ples,
Na ples, kobzare!“
Slijepac je zagrmio, čučeći su
zaplesali po tržnici.
Zemlja se savija. “Hajde Ğonto!”
„Hajde brate Maksyme!
Zaplešimo moj golube,
Dok ne poginemo!“

„Djevojke nemojte se iznenaditi,
Što sam poderao odjeću;
Jer moj otac je radio marljivo,
Pa se i ja na njega ugledam“.

„Dobro brate, o Bože!“
„No ti, Maksyme!“
„Čekaj samo!“

«Отак чини, як я чиню:
Люби дочку абичию —
Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову».

Всі танцюють, а Галайда
Не чує, не бачить.
Сидить собі кінець стола,
Тяжко-важко плаче,
Як дитина. Чого б, бачся?
В червонім жупані,
У золоті, слава є,
Та нема Оксани; /172/
Ні з ким долю поділити,
Ні з ким заспівати;
Один, один сиротою
Мусить пропадати.
А того, того й не знає,
Що його Оксана
По тім боці за Тікичем
В будинку з панами,
З тими самими ляхами,
Що замордували
Її батька. Недолюди,
Тепер заховались
За мурами та дивитесь,
Як жиди конають,
Брати ваші! А Оксана
В вікно поглядає
На Лисянку засвічену.
«Де то мій Ярема?» —
Сама думає. Не знає,
Що він коло неї,
У Лисянці, не в свитині —
В червонім жупані,
Сидить один та думає:
«Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
Приборкана, плаче?»
Тяжко йому.
А із яру
В киреї козачій
Хтось крадеться.
«Хто ти такий?» —
Галайда питає.
«Я посланець пана Гонти.
Нехай погуляє,
Я підожду».
«Ні, не діждеш,

„Tako radi, kako ja radim:
Voli kćer bilo čiju,
Bilo popovu, bilo đakonovu,
Bilo bogatu seljakovu“.

Svi plešu, a Ğalajda
Ne čuje, ne vidi.
Sjedi na kraju stola,
Teško-teško plače,
Kao dijete. A zašto, pitam se?
U crvenom županu je
U zlatu, slavu ima,
Ali nema Oksane, /172/
Ni sa kime nema sudbinu podijeliti,
Ni sa kime nema zapjevati,
Sam, sam se sirota
Mora mučiti.
A on, on ni ne zna,
Da je njegova Oksana
Na toj strani za Tikyčem
U kući s gospodarima,
S tim istim Poljacima,
Što su mučili
Njezinog oca. Zvijeri,
Sada ste se sakrili
Iza zidina i gledate,
Kako Židovi umiru,
Braća vaša! A Oksana
U prozor gleda
Lysjanku osvijetljenju.
„Gdje je to moj Jarema?“ –
Sama misli. Ne zna
Da je on pored nje,
U Lysjanci, ne u kaputu, već
U crvenom županu,
Sjedi sam i razmišlja:
„Gdje je moja Oksana?
Gdje je ona, moja golubica
Slomljena, plače?“
Teško mu je.
A iz provalije
U kyreji kozačkoj
Netko se šulja.
„Tko si ti?“ –
Ğalajda pita.
„Ja sam glasnik pana Ğonte.
Neka se proveseli,
Ja ću pričekati.“
„Ne, nećeš ništa dočekati,

Жидівська собако!
 «Ховай Боже, який я жид!
 Бачиш? Гайдамака!
 Ось копійка... подивися...
 Хіба ти не знаєш?»
 «Знаю, знаю», — і свячений
 З халяви виймає.
 «Признавайсь, проклятий жиде, /173/
 Де моя Оксана?»
 Та й замахнувся.
 «Ховай Боже!..
 В будинку... з панамі
 Вся в золоті...»
 «Виручай же!
 Виручай, проклятий!»
 «Добре, добре... Які ж бо ви,
 Яremo, завзяті!
 Іду зараз і виручу:
 Гроші мур ламають.
 Скажу ляхам — замість Паца...»
 «Добре, добре! Знаю.
 Іди швидче!»
 «Зараз, зараз!
 Гонту забавляйте
 З півупруга, а там нехай.
 Ідїть же гуляйте...
 Куди везти?»
 «У Лебедин!
 У Лебедин — чуєш?»
 «Чую, чую».
 І Галайда
 З Гонтою танцює.
 А Залізник бере кобзу:
 «Потанцюй, кобзарю,
 Я заграю».
 Навприсядки
 Сліпий по базару
 Оддирає постолами,
 Додає словами:
 «На городі постернак, постернак;
 Чи я ж тобі не козак, не козак?
 Чи я ж тебе не люблю, не люблю?
 Чи я ж тобі черевичків не куплю?
 Куплю, куплю, чорнобрива,
 Куплю, куплю того дива.
 Буду, серце, ходить,
 Буду, серце, любити.
 Ой гоп, гопака!
 Полюбила козака,
 Та рудого, та старого — /174/

Židovsko pseto!“
 „Sačuvaj Bože, kakav Židov!
 Vidiš? Hajdamak sam!
 Evo kopijke... pogledaj...
 Zar ti ne znaš?“
 „Znam, znam“ i posvećen
 Iz čizme vadi.
 „Priznaj, prokleti Židove, /173/
 Gdje je moja Oksana?“
 Pa zamahne.
 „Sačuvaj Bože!..
 U kući... s gospodarima
 Sva u zlatu...“
 „Pomogni onda!
 Pomogni, prokleti!“
 „Dobro, dobro... kako ste vi,
 Jarema, uporni!
 Idem sada i pomoći ću:
 Novci zidove razbijaju.
 Reći ću Poljacima umjesto Paца...“¹³⁵
 „Dobro, dobro! Znam.
 Hajde brže!“
 „Evo, odmah!
 Ğontu zabavljajte
 Od poslijepodneva, a onda neka.
 Idite već provešeliti se...
 Kuda je odvesti?“
 „U Lebedyn!“¹³⁶
 U Lebedyn, čuješ?“
 „Čujem, čujem“.
 I Ğalajda
 S Ğontom pleše.
 A Zaliznjak uzima kobzu:
 „Zapleši, kobzare,
 Zasvirati ću.“
 Pleše čučecí
 Slijepac po tržnici
 Skače u opancima,
 Dodajući riječima:
 „Na vrtu je pastrnjak, pastrnjak,
 Zar ja tebi nisam kozak, nisam kozak?
 Zar ja tebe ne volim, ne volim?
 Zar ja tebi cipele ne kupim?
 Kupit ću ti, kupit ću ti ljepotice,
 Kupit ću ti, kupit ću ti to čudo.
 Budem, srce, hodati,
 Budem, srce, ljubiti.
 Oj hop, hopala!
 Poljubila kozaka,¹³⁷
 I riđog i starog. /174/

Лиха доля така,
Іди ж, доле, за журбою,
А ти, старий, за водою,
А я — так до шинку.
Вип'ю чарку, вип'ю другу,
Вип'ю третю на потугу,
П'яту, шосту, та й кінець.
Пішла баба у танець,
А за нею горобець,
Викрутасом-вихилясом...
Молодець горобець!
Старий рудий бабу кличе,
А та йому дулі тиче:
«Оженився, сатано, —
Заробляй же на пшоно;
Треба діток годувать,
Треба діток одягать.
А я буду добувать,
А ти, старий, не гріши,
Та в запічку колиши,
Та мовчи, не диши».
Як була я молодою преподобницею,
Повісила хвартушину над віконницею;
Хто йде — не мине,
То кивне, то моргне.
А я шовком вишиваю,
В квартирочку виглядаю:
«Семени, Івани,
Надівайте жупани,
Та ходімо погуляймо,
Та сядемо заспіваймо».
Заганяйте квочку в бочку,
А курчата в вершу
.....
.....
І.. гу!
Загнув батько дугу,
Тягне мати супоню;
«А ти зав'яжи, доню».

«Чи ще? чи годі?»
«Ще, Ще! /175/
Хоч погану! Самі ноги носять».

«Ой сип сирівець
Та криши опеньки:
Дід та баба,
То й до ладу, —
Обоє раденькі.

Nesretna je sudbina takva,
Idi već, sudbino, u žalosti,
A ti, stari, s vodom,
A ja ću tako do krčme.
Popit ću čašu jednu pa drugu,
Popit ću treću zbog boli,
Petu, šestu i kraj.
Došla je baba plesati,
A za njom vrabac,
Okretom-savijanjem ...
Dobar vrabac!
Stari riđi babu proziva,
A ona njemu frišku figu pokazuje:
„Oženio si se, sotono,
Zarađuj za proso,
Treba djecu hraniti,
Treba djecu oblačiti.
A ja ću zarađivati,
A ti, stari, ne griješi,
Pa iza peći njiši,
Pa šutke, ne diši“.
Kako sam bila ja mladom pravednicom¹³⁸,
Zakačila sam pregačicu iznad prozora;
Tko ide – ne prođe,
Tko kimne, taj trepne.
A ja svilom vezem,
Kroz prozorčić gledam:
„Semeni, Ivani,
Obucite župane
I hajdemo se veseliti
I sjednimo zapjevati“.
Natjerajte kokošku u bačvu¹³⁹,
I piliće u zamku
.....
.....
І.. hu!
Savio je otac dasku,
Vuče majka remen,
„A ti zaveži, kćeri“.
„Zar još? Nije dosta?“
„Još, još!“ /175/
„Barem neku lošu! Noge ih same nose“.

„Oj sipaj kvasac
I sjeckaj gljive¹⁴⁰:
Djed i baka,
Oni u skladu,
Oboje su radosni.

Ой сип сирівець
Та криши петрушку:
.....
.....
Ой сип сирівець
Та накриши хрину:
Ой сип воду, воду
Та пошукай броду, броду...»

«Годі! годі! — кричить Гонта, —
Годі, погасає.
Світла, діти!.. А де Лейба?
Ще його немає?
Найти його та повісиль.
Петелька свиняча!
Гайда, діти! Погасає
Каганець козачий».
А Галайда: «Отамане!
Погуляймо, батьку!
Дивись — горить; на базарі
І видко, і гладко.
Потанцюєм. Грай, кобзарю!»
«Не хочу гуляти!
Огню, діти! дьогтю, клоччя!
Давайте гармати;
В потайники пустить огонь!
Думають, жартую!»
Заревіли гайдамаки:
«Добре, батьку! Чуєм!»
Через греблю повалили,
Гукають, співають.
А Галайда кричить: «Батьку!
Стійте!.. пропадаю! /176/
Постривайте, не вбивайте:
Там моя Оксана.
Годиначку, батьки мої!
Я її достану!»
«Добре, добре!.. Залізняйте,
Гукни, щоб палили.
Преподобиться з ляхами...
А ти, сизокрилий,
Найдеш іншу».
Оглянувся —
Галайди немає.
Ревуть гори — і будинок
З ляхами гуляє
Коло хмари. Що осталося,
Пеклом запалало...
«Де Галайда?» — Максим кличе.
І сліду не стало

Oj sipaj kvasac
I sjeckaj peršin:¹⁴¹
.....
.....
Oj sipaj kvasac
I nareži hrena:
Oj sipaj vodu, vodu
I potraži plicák, plicák...“

„Dosta! Dosta! – více Ğonta
Dosta, gasi se.
Svjetla, djeco!... A gdje je Lejba?
Još ga nema?
Pronađite ga i povješajte.
Svinjsko rilo!“
Hajmo djeco! Gasi se
Petrolejka kozačka“.¹⁴²
A Ğalajda: „Otamane!
Proveselimo se, oče!
Gledaj, gori; na tržnici
Još nije mrak i sve je u redu.
Zaplešimo. Sviraj, kobzare!“
„Ne želim se veseliti!
Vatre, djeco! Smole, krpe!“
Dajte pištolje;
U skrovišta pustite vatru!
Oni misle da se šalim!“
Povikali hajdamaci:
„Dobro, oče! Ćujemo!“
Kroz branu su navalili,
Viču, pjevaju.
A Ğalajda doziva: „Oče!
Ćekajte!... ginem! /176/
Pričekajte, ne ubijajte:
Tamo je moja Oksana.
Samo tren, očevi moji!
Ja ću je izvući!“
„Dobro, dobro!.. Zaliznjače,
Reci im, kada da zapale.
Pravi se svet zajedno s Poljacima...
A ti, sivokrili,
Naći ćeš drugu.“
Okrenuo se, a
Ğalajde nema.
Jecaju gore i kuća
S Poljacima se veseli
Okolo oblaka. Ono, što je ostalo,
Pakao je spalio.
„Gdje je Ğalajda?“ Maksym više.
I traga je nestalo

Поки хлоп'ята танцювали,
Ярема з Лейбою прокralись
Аж у будинок, в самий льох;
Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льоху та й полинув
У Лебедин...

Dok su mladići plesali,
Jarema s Lejbom se prišuljao
Čak u kuću, čak u podrumu,
Oksanu je uhvatio jedva živu
Jarema iz podruma, pa odletio
U Lebedyn.

2.11. ЛЕБЕДИН – Lebedyn

«Я сирота з Вільшаної,
 Сирота, бабусю.
 Батька ляхи замучили,
 А мене... боюся,
 Боюсь згадать, моя сиза...
 Узяли з собою,
 Не розпитуй, бабусенько,
 Що було зо мною.
 Я молилась, я плакала,
 Серце розривалось,
 Сльози сохли, душа мерла...
 Ох, якби я знала,
 Що побачу його ще раз,
 Що побачу знову, —
 Вдвоє, втроє б витерпіла
 За єдине слово!
 Вибачай, моя голубко!
 Може, я грішила, /177/
 Може, Бог за те й карає,
 Що я полюбила —
 Полюбила стан високий
 І карії очі —
 Полюбила, як уміла,
 Як серденько хоче.
 Не за себе, не за батька
 Молилась в неволі —
 Ні, бабусю, а за його,
 За милого долю.
 Карай, Боже! Твою правду
 Я витерпів мушу.
 Страшно сказати: я думала
 Занапастить душу.
 Якби не він, може б... може,
 І занапастила.
 Тяжко було! Я думала:
 «О Боже мій милий!
 Він сирота — хто без мене
 Його привітає?
 Хто про долю, про недолю,
 Як я, розпитає?
 Хто обійме, як я, його?
 Хто душу покаже?
 Хто сироті убогому
 Добре слово скаже?»
 Я так думала, бабусю,
 І серце сміялось:
 «Я сирота: без матері,
 Без батька осталась,

„Ja sam siročče iz Viljšane¹⁴³,
 Siročče, bako.
 Oca su Poljaci izmučili
 A mene... bojim se,
 Bojim se prisjetiti, moja siva...
 Uzeli sa sobom,
 Ne pitaj, bakice,
 Što je bilo sa mnom.
 Molila sam se, plakala sam,
 Srce se slamalo,
 Suze su se sušile, a duša je umirala...
 Oh, kada bih znala,
 Da ću ga vidjeti još jednom,
 Da ću ga vidjeti ponovno,
 Dvaput, triput bih pretrpjela
 Za samo jednu riječ!
 Oprosti, moja golubice!
 Možda sam ja pogriješila,
 Možda me zato Bog i kažnjava,
 Što sam zavoljela,
 Zavoljela stas visoki
 I u smeđe se oči
 Zaljubila, kao da sam znala,
 što srčeko želi.
 Ne zbog sebe, ne zbog oca
 Molila sam se u zatočeništvu
 Ne, bako, već za njegovu,
 Za dragoga sudbinu.
 Kazni me, Bože! Tvoju pravdu
 Ja pretrpjeti moram,
 Strašno je reći: mislila sam
 Uništiti dušu.
 Da nema njega možda bi... možda bi je
 I uništila.
 Bilo je teško! Mislila sam:
 „O Bože moj dragi!
 On je siročče, tko će ga bez mene
 Pozdraviti?
 Tko će ga o sudbini, o tuzi,
 Kao ja, pitati?
 Tko će ga zagrliti kao ja?
 Tko će mu dušu pokazati?
 Tko će siročetu siromašnom
 Dobru riječ reći?“
 Mislila sam tako, bakice,
 I srce se smijalo:
 „Siročče sam, bez majke,
 Bez oca sam ostala,

¹⁴³ „Ja sam siročče iz Viljšane...“ – naziv je ostao neispravljen prilikom izmjene „Viljšany“ na „Mlijiv“ za vrijeme autorove dorade pjesme.

І він один на всім світі,
 Один мене любить;
 А почує, що я вбилась,
 То й себе погубить».
 Так я думала, молилась,
 Ждала, виглядала:
 «Нема його, не прибуде,
 Одна я осталась...»
 Та й заплакала. Черниця,
 Стоя коло неї,
 Зажурилась.
 «Бабусенько!
 Скажи мені, де я?»
 «В Лебедині, моя пташко, /178/
 Не вставай: ти хвора».
 «В Лебедині! Чи давно я?»
 «Ба ні, позавчора».
 «Позавчора?.. Стривай, стривай...
 Пожар над водою...
 Жид, будинок, Майданівка...
 Зовуть Галайдою...»
 «Галайдою Яремою
 Себе називає
 Той, що привіз...»
 «Де він, де він?
 Тепер же я знаю!..»
 «Через тиждень обіцявся
 Прийти за тобою».
 «Через тиждень! через тиждень!
 Раю мій, покою!
 Бабусенько, минулася
 Лихая година!
 Той Галайда — мій Ярема!..
 По всій Україні
 Його знають. Я бачила,
 Як села горіли;
 Я бачила — кати ляхи
 Трусилися, мліли,
 Як хто скаже про Галайду.
 Знають вони, знають,
 Хто такий і відкіля він,
 І кого шукає!..
 Мене шукав, мене найшов,
 Орел сизокрилий!
 Прилітай же, мій соколе,
 Мій голубе сизий!

I on je jedini na cijelom svijetu,
 Koji mene voli,
 Ako čuje da sam se ubila,
 I sebe će pogubiti“.
 Tako sam mislila, molila se,
 Čekala, gledala:
 „Nema ga, neće doći,
 Sama sam ostala...“
 I zaplakala. Časna se,
 Stojeći pored nje,
 rastužila.
 „Bakice!
 Reci mi, gdje sam ja?“
 „U Lebedynu, moja ptičice, /178/
 Ne ustaj, bolesna si“.
 „U Lebedynu? Jesam li dugo ovdje?“
 „Ma ne, od prekjučer“.
 „Prekjučer?.. čekaj, čekaj...
 Požar iznad vode...
 Židov, kuća, Majdanivka...
 Zovu ga Ćalajda...“
 „Ćalajdom Jarema
 sebe zove –
 taj koji te doveo...“
 „Gdje je, gdje je?
 Sada znam!...“
 „Nakon tjedan dana je obećao
 Doći po tebe“.
 „Nakon tjedan dana! Nakon tjedan dana!“
 Raju moj, mire!
 Bakice, prošli su
 Crni dani!
 Taj Ćalajda je moj Jarema!..
 Po cijeloj ga Ukrajini
 Znaju. Vidjela sam,
 Kako sela gore,
 Vidjela sam kako su krvnici Poljaci
 Drhtali, grčili se
 Kada se netko sjetio Ćalajde.
 Znaju oni, znaju,
 Tko je on i otkuda je,
 I koga traži!..
 Mene je tražio, mene je našao,
 Orao sivokriili!
 Sleti, moj sokole,
 Moj golube sivi!

¹⁴⁴ „Zagrabi mama, žar, žar...“ – stihovi s obredne svadbene pjesme koju su pjevali, vozeći mladu do mladoženje. Zabilježili su je folkloristi još prije stvaranja poeme „Najdamaci“. (Українські народні пісні в записках Зоріана Доленги-Ходаковського. — К., 1974; список П. О. Куліша з рукопису названої збірки. — ІЛ, ф. 18, № 181, с. 233; див.: Правдюк О. Т. Г. Шевченко і музичний фольклор України. — С. 39)

Ох, як весело на світі,
Як весело стало!
Через тиждень, бабусенько...
Ще три дні осталось.
Ох, як довго!..
Загрібай, мамо, жар, жар,
Буде тобі дочки жаль, жаль...
Ох, як весело на світі!
А тобі, бабусю,
Чи весело?»
«Я тобою,
Пташко, веселюся». /179/
«А чом же ти не співаєш?»
«Я вже одспівала...»
Задзвонили до вечерні;
Оксана осталась,
А черниця, помолившись,
В храм пошкандибала.
Через тиждень в Лебедині
У церкві співали:
Ісаія, ликуй! Вранці
Ярему вінчали;
А ввечері мій Ярема
(От хлопець звичайний!),
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану:
Ляхів кінча; з Залізняком
Весілля справляє
В Уманщині, на пожарах.
Вона виглядає —
Виглядає, чи не їде
З боярами в гості —
Перевезти із келії
В хату на помості.

Не журися, сподівайся
Та Богу молися.
А мені тепер на Умань
Треба подивитись.

Oh, kako je lijepo na svijetu,
Kako je lijepo postalo!
Nakon tjedan dana, bakice...
Još tri dana su ostala.
Oh, kako dugo!..
Zagrabi mama, žar, žar ¹⁴⁴,
Bit će ti kćeri žao, žao...
Oh, kako je lijepo na svijetu!
A tebi, bakice,
Zar ti nije lijepo?“
„Ja se s tobom,
Ptico, radujem“. /179/
„A zašto ti ne pjevaš?“
„Već sam otpjevala...“
Pozvonili su za večernju molitvu:
Oksana je ostala,
A časna je, pomolivši se,
U hram otišla polagano.
Nakon tjedan dana u Lebedynu
U crkvi su pjevali:
Isaija, veseli se! Ujutro
Su Jaremu oženili,
A navečer je moj Jarema
(Ma, naravno, dečko!),
Kako ne bi rasrdio otamana,
Ostavio Oksanu:
Poljake dokrajčuje, sa Zaliznjakom
Vjenčanje slavi
U Umanščyni, na požarima.
Ona gleda,
Pogledava, ne ide li on
Sa svatovima u goste –
Prevesti je iz ćelije
U bogatu kuću.

Ne tuguj, nadaj se
I Bogu moli se.
A ja sada na Uman'
Trebam pogledati.

2.12. ГОНТА В УМАНІ – Ğonta u Uman'u

Хвалилися гайдамаки,
На Умань ідучи:
«Будем драти, пане-брате,
З китайки онучі».

Минають дні, минає літо,
А Україна, знай, горить;
По селах голі плачуть діти —
Батьків немає. Шелестить
Пожовкле листя по діброві;
Гуляють хмари; сонце спить;
Нігде не чуть людської мови;
Тільки звір виє по селу,
Гризучи трупи. Не ховали,
Вовків ляхами годували, /180/
Аж поки снігом занесло
Огризки вовчі...
Не спинала хуртовина
Пекельної кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком укрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю, убрану весною,
Вранці зустрічають...
Рай, та й годі! А для кого?
Для людей. А люде?
Не хотять на його й глянуть,
А глянуть — огудять.
Треба кров'ю домальовать,
Освітить пожаром:
Сонця мало, рясту мало
І багато хмари.
Пекла мало!.. Люде, люде!
Коли то з вас буде
Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люде!

Не спинала весна крові,
Ні злості людської.
Тяжко глянуть; а згадаєм —

Hvalili su se hajdamaci,
Na Uman' idući:
„Budemo brate, gospodine-brate
Poderat ćemo svilu¹⁴⁵ na krpe“¹⁴⁶.

Prolaze dani, prolazi ljeto,
A Ukrajina, vidiš, gori;
Po selima gola djeca plaču, a
Očeva nema. Šušti
Požutjelo lišće na hrastu,
Šeću oblaci, sunce spava,
Nigdje se ne čuje ljudskog govora,
Samo zvijer zavija po selu,
Grizući trupla. Nisu ih pokopali,
Vukove su Poljacima hranili, /180/
Sve dok ih nije snijeg zanio
Ostatke vučje...
Nije zaustavila mećava
Paklenu kaznu:
Poljaci su se smrzavali, a kozaci su se
Grijali požarom.
Došlo je i proljeće, crnu zemlju je
Uspavanu probudilo,
Ukrasilo je šupaljkom,
Zimzeleni prekrilo
I na polju ševa,
Slavuj u gaju
Zemlji okićenoj proljećem,
Ujutro idu u susret...
Raj je to i gotovo! A za koga?
Za ljude. A ljudi?
Ne žele na njega ni pogledati,
A kad pogledaju, prigovaraju.
Treba krvlju doslikati,
Požarom osvijetliti:
Sunca je malo, šupaljki je malo,
A mnogo je oblaka.
Pakla je malo!.. ljudi, ljudi!
Kada će vam biti dosta
Onoga što imate?
Čudni ste, čudni ste vi to ljudi!

Proljeće nije zaustavilo krv,
Ni zločestoću ljudsku,
Teško je za pogledati, hajmo se prisjetiti.

¹⁴⁵ **Кытајке [китайки]** – svilena (rjeđe pamučna) tkanina. Prema običaju, crvenom se kytajkom prekrivalo tijelo poginulog kozaka.

¹⁴⁶ „Na Uman' idući:/„Budemo brate, gospodine-brate/ Poderat ćemo svilu na krpe...“ – epigraf koji je posuđen iz pjesama hajdamaka: Hvalili su se Uman'čyky, pod Uman' idući: „Rastrgat ćemo, gospodomladići, Poderat ćemo svilu na krpe!“ (Максимович М. Украинские народные песни. — С. 124).

Так було і в Трої.
 Так і буде.
 Гайдамаки
 Гуляють, карають;
 Де проїдуть — земля горить,
 Кров'ю підпливає.
 Придбав Максим собі сина
 На всю Україну.
 Хоч не рідний син Ярема,
 А щира дитина.
 Максим ріже, а Ярема
 Не ріже — лютує:
 З ножем в руках, на пожарах
 І днює й ночує. /181/
 Не милує, не минає
 Нігде ні одного;
 За титаря ляхам платить,
 За батька святого;
 За Оксану... Та й зомліє,
 Згадавши Оксану.
 А Залізник: «Гуляй, сину,
 Поки доля встане!
 Погуляєм!»
 Погуляли —
 Купою на купі
 Од Києва до Умані
 Лягли ляхи трупом.

Tako je bilo i u Troji,¹⁴⁷
 Tako će i biti.
 Hajdamaci se
 Vesele, kažnjavaju.
 Gdje prođu tamo zemlja gori,
 Krvlju se topi.
 Dobio je Maksym sina
 Za cijelu Ukrajinu.
 Iako mu Jarema nije pravi sin,
 Ali iskreno je dijete,
 Maksym bode, a Jarema
 Ne bode nego bjesni:
 S nožem u rukama, na požarima je
 Od jutra do mraka. /181/
 Ne oprašta, ne ostavlja
 Nigdje niti jednoga,
 Za tytara Poljacima plaća,
 Za oca svetoga,
 Za Oksanu... zanijemi,
 Sjetivši se Oksane.
 A Zaliznjak: „Veseli se sine,
 Dok sudbina ne ustane!
 Veselimo se!“
 Proveselili su se.
 Hrpe na hrpi
 Od Kijeva do Uman'a
 Ležala su trupla Poljaka.

¹⁴⁷ „Teško je za pogledati, hajmo se prisjetiti. /Tako je bilo i u Troji...“ – misli se na dugogodišnji Trojanski rat koji je opisan u epskoj pjesmi Homera „Ilijada“.

¹⁴⁸ „Kotrljali su se po tržnici/Konji narodwi...“ – napomena Ševčenka: „Kawalerja narodowa“ – tako su se nazivali poljski zmajevi, njih je tada bilo 3000 u Uman' u, sve su ubili hajdamaci“ je netočna. „Kawalerja narodowa“ je konjska formacija koja je uvedena u poljsku vojsku 1775. godine Broj konjice u Uman' u 1768. godine je Ševčenko uvećao.

¹⁴⁹ „Mahnuo je nožem/I djece nema!...“ – ubojstvo djece I. Ćonta je povijesno nepotvrđeno nagađanje koje je Ševčenko posudio iz romana M. Čajkovs'kog „Vernyğora“. O tome svjedoči njegova bilješka: „U Uman' u je Ćonta ubio svoju djecu zato što je njihova majka katolkinja pomogla jezuitima da prijeđu na katoličanstvo. Mladanovyč prijatelj Ćontinih sinova, vidio je sa zvonika kako su oni umrli. I kako je školorce bazilijanske škole Ćonta potopio u bunaru. On je mnogo toga napisao o Hajdamaččyni, ali ne postoji nikakav tiskani dokaz“. Detalje o tada još netiskanim memoarima P. Mladanovyča /672/ je uzeo Ševčenko s napomenom M. Čajkovs'kog u svom romanu, u samim memoarima o ubojstvo Ćontine djece ne postoji. U romanu „Vernyğora“ ta scena ima znatno različit karakter nego u poemi „Hajdamaci“: kod M. Čajkovs'kog I. Ćonta čini to na nagovor i pod pritiskom pravoslavnog svećenika, hladnokrvno prinoseći djecu kao žrtvu političke intrige. Umjesto toga Ševčenko pretvara tu epizodu kao dokaz visokog građanskog poštenja I. Ćonte, odanosti njegove hajdamacke prisege i vlastite moralne dužnosti. Prema poljskim memoaristima, I. Ćonta je imao četiri kćeri i sina (div.: Антонович В. Уманський сотник Иван Гонта // Киевская старина. — 1882. — № 11. — С. 255), a poslije uhićenja I. Ćonte njegovu su ženu i kćeri kaznili i poslali u Sibir.

¹⁵⁰ „Bazilijansku školu./Gdje su se školovala Ćontova djeca./Sam Ćonta uništava...“ – misli se na samostan bazilijanskog reda sa šestogodišnjom školom koja je osnovana 1766. godine u Uman' u. Redovnici su nametali katolicizam pravoslavnoj populaciji, a školovanje se odvijalo prema jezuitskom sistemu. Zauzevši Uman', hajdamaci su uništili samostan i poubijali mnogo redovnika, među kojima je bio i rektor bazilijanske škole svećenika Ćeraklija Kostec'koğ. Tijela ubijenih su bačena u bunar, koji su sagradili stanovnici kada je opkoljen Uman' ostao bez vode.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
Опівночі; до схід сонця
Умань затопили;
Затопили, закричали:
«Карай ляха знову!»
Покотились по базару
Кінні narodowi;
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Гвалт і галас. На базарі,
Як посеред моря
Кровавого, стоїть Гонта
З Максимом завзятим.
Кричать удвох: «Добре, діти!
Отак їх, проклятих!»
Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза езуїта
І двох хлопців: «Гонто, Гонто!
Оце твої діти.
Ти нас ріжеш — заріж і їх:
Вони католики.
Чого ж ти став? Чом не ріжеш?
Поки невеликі,
Заріж і їх, бо виростуть,
То тебе заріжуть...»
«Убийте пса! А собачат
Своєю заріжу.
Клич громаду. Признавайтесь:
Що, ви католики?» /182/
«Католики... бо нас мати...»
«Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! Знаю, знаю!»
Зібралась громада.
«Мої діти — католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!
Я присягав, брав свячений
Різати католика.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ви ляха не ріжете?...»
«Будем різати, тату!»
«Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Була не втопила?

Kao taj oblak, hajdamaci
Uman' su okružili
U ponoć, do izlaska sunca
Uman' su potopili,
Potopili su ga i uzvikivali:
„Kazni Poljaka ponovno!“
Kotrljali su se po tržnici
Konji narodwi,¹⁴⁸
Kotrljala su se mala djeca
I bogalji bolesni.
Vrištanje i buka. Na tržnici
Kao usred mora
Krvavoga, stoji Ğonta
S Maksymom upornim.
Viču zajedno: „Dobro, djeco!
Tako im i treba, prokletima!“
Evo već vode hajdamaci
Svećenika jezuita
I dva mladića: „Ğonto, Ğonto!
Ovo su tvoja djeca.
Ti nas bodeš pa zabodi i njih:
Oni su katolici.
Zašto si stao? Zašto ne bodeš?
Dok još nisu veliki,
Zabodi i njih jer će narasti,
Pa će tebe zabosti ...“
„Ubijte psa! Pa ću pse
Svojom rukom zabosti.
Pozovi ljude. Priznajte:
Zaista, vi ste katolici?“ /182/
„Katolici... jer nas je majka...“
„Bože moj veliki!
Šutite, šutite! Znam, znam!“
Okupili se ljudi.
„Moja djeca su katolici...
Kako ne bi bilo izdaje,
Kako ne bi bilo glasina
Gospodo ljudi!
Zakleo sam se, uzeo posvećeni
Kako bi ubo katolika.
Sinovi moji, sinovi moji!
Zašto niste veliki?
Zašto vi Poljake ne bodete?...“
„Ubit ćemo ga, tata!“
„Nećete! Nećete!
Neka je prokleta majka,
Ta prokleta katolkinja,
Što vas je rodila!
Zašto vas ona prije izlaska sunca
Nije utopila?

Менше б гріха: ви б умерли
Не католиками;
А сьогодні, сини мої,
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга». Махнув ножом —
І дітей немає!
Попадали зарізані.
«Тату! — белькотали. —
Тату, тату... ми не ляхи!
Ми...» — та й замовчали.
«Поховать хіба?»
«Не треба!
Вони католики.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матір не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила?..
Ходім, брате!»
Взяв Максима,
Пішли вздовж базару, /183/
І обидва закричали:
«Кари ляхам, кари!»
І карали: страшно, страшно
Умань запалала.
Ні в будинку, ні в костьолі,
Нігде не осталося,
Всі полягли. Того лиха
Не було ніколи,
Що в Умані робилося.
Базиліан школу,
Де учились Гонти діти,
Сам Гонта руйнує:
«Ти поїла моїх діток! —
Гукає, лютує, —
Ти поїла невеликих,
Добру не навчила!..
Валіть стіни!»
Гайдамаки
Стіни розвалили —
Розвалили, об каміння
Ксьондзів розбивали,
А школярів у криниці
Живих поховали.

До самої ночі ляхів мордували;
Душі не осталося. А Гонта кричить:

Manje bi grijeha bilo: vi bi umrli
Ne kao katolici,
A danas, sinovi moji,
Teško je meni s vama!
Poljubite me, djeco,
Jer neću vas ja ubiti,
Već prisega“. Mahnuo je nožem
I djece nema!¹⁴⁹
Ubijeni su pali.
„Tata!, mucali su.
Tata, tata... mi nismo Poljaci!
Mi...“ – i zašute.
„Zar ćemo ih pokopati?“
„Ne treba!
Oni su katolici,
Sinovi moji, sinovi moji!
Zašto niste veliki?
Zašto neprijatelja niste ubijali?
Zašto majku niste ubili,
Tu prokletu katolkinju,
Što vas je rodila?..
Idemo, brate!“
Uhvatio je Maksyma,
Krenuli su uzduž tržnice
I oboje su povikali:
„Kazne Poljacima, kazne!“
I kažnjavali: strašno je, strašno
Uman' gorjela.
Niti u kući, ni u crkvi,
Nigdje nikog nije ostalo,
Svi su pali. Takvog zla
Nije bilo nikada
Da se u Uman'u dogodilo.
Bazilijansku školu,
Gdje su se školovala Ćontova djeca,
Sam Ćonta uništava:¹⁵⁰
„Ti si pojela moju djecu!
Viče, bijesni:
Ti si pojela malene,
Dobroti ih nisi naučila!..
Zidove rušite!“
Hajdamaci
Zidove su razbili,
Razbili, o kamen
Svećnike razbijali,
A školarce u izvoru
Žive pokopali.

Do kasne noći Poljake mučili;
Ni jedne duše nije ostalo. A Ćonta viče:

«Де ви, людоїди? Де ви поховались?
З'їли моїх діток — тяжко мені жить!
Тяжко мені плакати! ні з ким говорить!
Сини мої любі, мої чорноброві!
Де ви поховались? Крові мені, крові!
Шляхетської крові, бо хочеться пити,
Хочеться дивитись, як вона чорніє,
Хочеться напитись... Чом вітер не віє,
Ляхів не навіє?.. Тяжко мені жить!
Тяжко мені плакати! Праведнії зорі!
Сховайтесь за хмару; я вас не займав,
Я дітей зарізав!.. Горе мені, горе!
Де я прихилюся?»
Так Гонта кричав,
По Умані бігав. А серед базару,
В крові, гайдамаки ставили столи:
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остатня кара,
Остатня вечеря! /184/
«Гуляйте, сини!
Пийте, поки п'ється, бийте, поки б'ється!

—
Залізник гукає. — Ану, нависний,
Ушквар нам що-небудь, нехай земля
гнеться,
Нехай погуляють мої козаки!»
І кобзар ушкварив:

«А мій батько орандар,
Чоботар;
Моя мати пряха
Та сваха;
Брати мої, соколи,
Привели
І корову із діброви,
І намиста нанесли.
А я собі Христя
В намисті,
А на лиштві листя
Та листя,
І чоботи і підкови.
Вийду вранці до корови,
Я корову напою,
Подою,
З паробками постою,
Постою.

Ой гоп по вечері,
Замикайте, діти, двері,
А ти, стара, не журись

„Gdje ste ljudožderi? Gdje ste se sakrili?
Pojeli ste moju djecu i teško mi je živjeti!
Teško mi je plakati! Ni s kim pričati!
Sinovi moji dragi, moji ljepotani!
Gdje ste se sakrili? Krvi meni, krvi dajte!
Plemićke krvi jer hoću piti,
Hoću gledati, kako se crveni,
Hoću se napiti... Zašto vjetar ne puše,
Poljake ne raznese?... Teško mi je živjeti!
Teško mi je plakati! Pravedne zvijezde!
Sakrijte se iza oblaka, nisam vas dirao,
Ja sam djecu ubio!.. Jao meni, jao!
Gdje ću se nakloniti?“
Tako je Ćonta vikao,
Po Uman'u trčao. A nasred tržnice,
U krvi, hajdamaci su stavili stolove:
Gdje su na što naletjeli, jelo su donijeli,
I sjeli večerati. Posljednja kazna,
Posljednja večera! /184/
„Veselite se, sinovi!
Pijte, dok možete piti, udarajte dok možete udarati!

—
Zaloznjak poziva. Hajde, luđače
Udri nam bilo što, neka se zemlja
savija,
Nek' se vesele moji kozaci!“
I kobzar udara:

„A moj otac je krčmar,
Postolar;
Moja majka predioničarka
I svodnica
Braćo moja, sokoli,
Doveli su
I kravu iz hrastove šume,
I ogrlice stavili.
A ja sam Hrystja
S ogrlicom,
A na vezu imam lišća
I lišće,
I čizme i potkove.
Izaći ću ujutro do krave,
Kravu ću napojiti,
Podojiti,
S mladićima ću se družiti,
Družiti.

Oj hop nakon večere,
zaključajte djeco, vrata,
A ti, stara, ne tuguj

Та до мене пригорнись!»

Всі гуляють. А де ж Гонта?
Чом він не гуляє?
Чому не п'є з козаками?
Чому не співає?
Нема його; тепер йому,
Мабуть, не до неї,
Не до співи.
А хто такий
У чорній киреї
Через базар переходить?
Став; розрива купу
Ляхів мертвих: шука когось.
Нагнувся, два трупи /185/
Невеликих взяв на плечі
І, позад базару,
Через мертвих переступа,
Криється в пожарі
За костьолом. Хто ж це такий?
Гонта, горем битий,
Несе дітей поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Гонта дітей своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховає
І як Гонта плаче.
Виніс в поле, геть од шляху;
Свячений виймає,
І свяченим копа яму.
А Умань палає,
Світить Гонті до роботи
І на дітей світить.
Неначе сплять одягнені.
Чого ж страшні діти?
Чого Гонта ніби краде
Або скарб ховає?
Аж труситься. Із Умані
Де-де чуть — гукають
Товариші гайдамаки:
Гонта мов не чує,
Синам хату серед степу
Глибоку будує.
Та й збудував. Бере синів,
Кладе в темну хату,
Й не дивиться, ніби чує:

Dođi da te ja zagrlim!“

Svi se vesele. A gdje je Ğonta?
Zašto se on ne veseli?
Zašto ne pije s kozacima?
Zašto ne pjeva?
Nema ga, sada njemu,
Možda, nije do nje,
Nije do pjesme.
A tko to
U crnoj kyreji
Kroz tržnicu hoda?
Stao je, rove po hrpi
Poljaka mrtvih, traži nešto.
Nagnuo se, dva trupla /185/
Nevelika uzeo je na ramena
I iza tržnice
Kroz mrtve hoda,
Krije se u požaru
Iza crkve. Tko je to?
Ğonta, slomljen od tuge,
Nosi djecu pokopati,
Zemljom pokriti,
Da kozačko malo tijelo
Psi ne bi pojeli.
I mračnim ulicama,
Gdje je manje gorjelo,
Ponio je Ğonta djecu svoju,
Kako nitko ne bi vidio,
Gdje će sinove pokopati
I kako Ğonta plače.
Odnio ih je u polje, daleko od puta,
Posvećen vadi
I s posvećenim kopa jamu.
A Uman' gori,
Osvjetljava Ğontu
I na djecu svijetli.
Kao da spavaju obučeni.
Zašto su strašna djeca?
Zašto Ğonta kao da krade
Ili blago skriva?
Čak se trese. Iz Uman'a
Svako malo se čuje – viču
Priatelji hajdamaci:
Ğonta kao da ne čuje,
Sinovima kuću usred stepa
Duboko gradi.
I sagradio ju je. Uzima sinove,
Stavlja ih u mračnu kuću,
I ne gleda, samo čuje:

«Ми не ляхи, тату!»
Поклав обох; із кишені
Китайку виймає;
Поцілував мертвих в очі,
Хрестить, накриває
Червоною китайкою
Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивився...
Тяжко-важко плаче: /186/
«Сини мої, сини мої!
На ту Україну
Дивіться: ви за неї
Й я за неї гину.
А хто мене поховає?
На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива!
Що ти наробила?
Нащо мені дітей дала?
Чом мене не вбила?
Нехай вони б поховали,
А то я ховаю».
Поцілував, перехрестив,
Покрив, засипає:
«Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселі!
Сука мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти,
Та благайте, просіть Бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покарає,
За гріх сей великий.
Просіть, сини! Я прощаю,
Що ви католики».
Зрівняв землю, покрив дерном,
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови козачі.
«Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде.
І мене в'ють... коли б швидче!
Та хто поховає?
Гайдамаки!.. Піду ще раз,
Ще раз погуляю!..»

„Mi nismo Poljaci, tata!“
Položio ih je oboje; iz džepa
Svilu vadi;
Poljubio je mrtve u oči,
Prekrižio ih, pokriva
Crvenom svilom
Glave kozačke.
Otkrio ih je, još jednom ih pogledati...
Teško-teško plače: /186/
„Sinovi moji, sinovi moji!
Na ovu Ukrajinu
Gledajte: vi za nju
I ja za nju ginem.
A tko će mene pokopati?
Na tuđem polju
Tko će zaplakati za mnom?
Sudbino moja, sudbino!
Sudbino moja nesretna!
Što si to napravila?
Zašto si meni djecu dala?
Zašto mene nisi ubila?
Bolje da su oni mene pokopali,
A ne da ja njih moram pokapati“.
Poljubio ih, prekrižio ih,
Pokrio ih, zasipao:
„Počivajte, sinovi moji,
U dubokom domu!
Kučka majka nije napravila
Novu posteljinu.
Bez bosiljka i bez rutvice
Počivajte, djeco,
I molite, molite Boga,
Neka na ovom svijetu
Mene za vas kazni,
Za grijeh ovaj veliki,
Molite, sinovi! Opraštam vam,
Što ste katolici“.
Izravnao je zemlju, pokrio travom,
Kako nitko ne bi vidio,
Gdje su mrtva Ćontova djeca,
Glave kozačke.
„Počivajte, gledajte,
Ubrzo ću doći.
Skratio sam vam godine,
I meni će to biti,
I mene će isto ubiti... samo da što brže!
A tko će me pokopati?
Hajdamaci!... ići ću još jednom,
Ići ću se još jednom proveseliti!..“

Пішов Гонта, похилившись;
Іде, спотикнеться,
Пожар світить; Гонта гляне, /187/
Гляне — усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався,
На степ оглядався.
Утер очі... Тільки мріє
В диму, та й сховався.

Otišao je Ćonta, pokunjivši se,
Ide, spotiče se,
Požar svijetli, a Ćonta pogleda, /187/
Pogleda i nasmiješi se,
Strašno, strašno se osmijehnuo,
Na stepu je pogledao.
Obrisah oči... samo nejasno se vidio
U dimu i nestade.

2.13. ЕПІЛОГ – Epilog

Давно те минуло, як, мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав,
Без свити, без хліба, по тій Україні,

Davno je to prošlo, kada sam kao malo dijete,
Siroče u pohabanom kaputu, ja nekada lutao,
Bez kaputa, bez kruha, po toj Ukrajini,

Де Залізник, Гонта з свяченим гуляв.
 Давно те минуло, як тими шляхами,
 Де йшли гайдамаки, малими ногами
 Ходив я, та плакав, та людей шукав,
 Щоб добру навчили. Я тепер згадав,
 Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло.
 Молодее лихо! Якби ти вернулось,
 Проміняв би долю, що маю тепер.
 Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
 І батька, і діда старого згадаю...
 Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер.
 Бувало, в неділю, закривши Мінею,
 По чарці з сусідом випивши тієї,
 Батько діда просить, щоб той розказав
 Про Коліївщину, як колись бувало.
 Як Залізник, Гонта ляхів покарав.
 Столітні очі, як зорі, сіяли,
 А слово за словом сміялось, лилось:
 Як ляхи конали, як Сміла горіла.
 Сусіди од страху, од жалю німіли.
 І мені, малому, не раз довелось
 За титаря плакати. І ніхто не бачив,
 Що мала дитина у куточку плаче.
 Спасибі, дідусю, що ти заховав
 В голові столітній ту славу козачу:
 Я її онукам тепер розказав.

Вибачайте, люде добрі,
 Що козацьку славу
 Так навманя розказую,
 Без книжної справи.
 Так дід колись розказував, /188/
 Нехай здоров буде!
 А я за ним. Не знав старий,
 Що письменні люде
 Тії речі прочитають.
 Вибачай, дідусю —
 Нехай лають: а я поки
 До своїх вернуся
 Та доведу вже до краю,
 Доведу — спочину,
 Та хоч крізь сон подивлюся
 На ту Україну,
 Де ходили гайдамаки
 З святими ножами,

Gdje Zaliznjak, Ğonta s posvećenim se veselio.
 Davno je to prošlo, kada je tim putovima,
 Gdje su išli hajdamaci, malenim nogama
 Hodao sam ja i plakao i ljude tražio,
 Da me dobroti nauče. Sada sam se sjetio,
 Sjetio i postalo mi je žao, što je zlo prošlo.
 Mlado zlo! Kada bi se vratilo,
 Promijenio bih sudbinu koju imam sada.
 Sjećam se tog zla, stepa tih beskrajnih,
 I oca i djeda staroga se sjećam...
 Djed se još veseli, a otac je umro.¹⁵¹
 Bilo je to, u nedjelju, zatvorivši Minej¹⁵²,
 Čašicu sa susjedom popivši,
 Otac je djeda molio, da mu kaže
 O Kolijivščyni, kako je nekada bilo.
 Kako je Zaliznjak, Ğonta Poljake kaznio.
 Stogodišnje oči, kao zvijezde su sjale,
 A riječ su se za riječju smijale, izljevale:
 Kako su Poljaci umirali, kako je Smila gorjela.
 Susjedi su od straha, od žalosti zanijemili.
 I meni se, malome, više puta dogodilo
 Da sam zbog tytara plakao. I nitko nije vidio,
 Da malo dijete u kutiću plače.
 Hvala, djedice, što si sačuvao
 U glavi stogodišnjoj tu slavu kozačku:
 Ja sam ju sada unucima ispričao.

Oprostite, ljudi dragi,
 Što kozačku slavu,
 Tako nasumice govorim,
 Ne književni točno,
 Tako je djed nekada pričao, /188/
 Neka poživi još!
 I ja za njim. Nije znao stari,
 Da će pismeni ljudi,
 Te stvari pročitati.
 Oprosti, djede
 Neka osuđuju: a ja ću
 Se do svojih vratiti
 I privesti već do kraja,
 Privesti pa odmoriti,
 Pa ću čak kroz san pogledati
 Na tu Ukrajinu,
 Gdje su hodali hajdamaci
 Sa svetim noževima,

¹⁵¹ „Djed je još živ, a otac je umro...“ – odnosi se na djeda pjesnika Ivana Andrijevčiča Ševčenka, čija je priča iskorištena u poemi o Kolijivščyni, umro je 28. siječnja 1849. godine u 103. godini života, a otac mu je bio Grygorij Ivanovuč Ševčenko koji je umro 21. ožujka 1825. godine u 44. godini života.

¹⁵² Minej [Мінея] – liturgijska knjiga koja sadrži životopise svetaca. Koristila se ne samo za crkvene obrede već i za slobodno čitanje.

На ті шляхи, що я міряв
 Малими ногами.
 Погуляли гайдамаки,
 Добре погуляли:
 Трохи не рік шляхетською
 Кров'ю наповали
 Україну та й замовкли —
 Ножі пощербили.
 Нема Гонти; нема йому
 Хреста, ні могили.
 Буйні вітри розмахали
 Попіл гайдамаки,
 І нікому помолитись,
 Нікому заплакать.
 Один тільки брат названий
 Оставсь на всім світі,
 Та й той — почув, що так страшно
 Пекельнії діти
 Його брата замучили,
 Залізник заплакав
 Вперше зроду; сльози не втер,
 Умер неборака.
 Нудьга його задавила
 На чужому полі,
 В чужу землю положила:
 Така його доля!
 Сумно-сумно гайдамаки
 Залізную силу
 Поховали; насипали

Na te putove kojima sam koraćao
 Malim nogama.
 Proveselili su se hajdamaci,
 Dobro su se proveselili:
 Skoro su cijelu godinu plemenitom
 Krvlju Ukrajinu
 Punili pa zašutjeli,
 Noževe otupjeli.
 Nema Ćonta, nema mu
 Križa, ni groba.¹⁵³
 Snažni su vjetrovi razmahali
 Pepeo hajdamaka,
 I nikome se pomoliti,
 Nikome zaplakati.
 Samo jedan kao brat pravi
 Ostao je na ovom svijetu,
 I on kad je čuo što su tako strašno
 paklena djeca
 Njegova brata mučili,
 Zaliznjak je zaplakao
 Prvi put u životu, suze nije obrisao,
 Umro je nesretnik.
 Tuga ga je zadavila
 Na tuđem polju,¹⁵⁴
 U tuđu zemlju položila:
 Takva mu je sudbina!
 Tužno-tužno su hajdamaci
 željeznu snagu
 Pokopali, nasipali

¹⁵³ „Nema Ćonta, nema mu /Križa, ni groba...“ – I. Ćonta i Zaliznjak su bili zarobljeni po nalogu generala M. Krečetnykova prema pukovniku Karĝopoljske pukovnije i poručnikom Koloĝryvom s kozacima (u noći 27. lipnja 1768. godine carski su službenici namamili vođe ustanka u svoj tabor pod Uman'om, navodno zbog važnih pregovora, okovali ih u lance i razoružali hajdamacki odred. Nakon toga je I. Ćonta s drugim pobunjenicima Poljsko-Litavske unije bio izdan od strane poljsko-kraljevske vojske i prevezen u selo Serby. Invizitorski tribunal sastavljen od triju katoličkih redovnika i jednog svećenika, nakon dugog mučenja osudio je I. Ćontu na neopisivo okrutnu smrt.

¹⁵⁴ „Zaliznjak je zaplakao/Prvi put u životu;/Suze nije obrisao,/Umro je nesretno/Tuga ga je zadavila/Na tuđem polju...“ – u ovim redovima Ševčenko daje folklornu verziju smrti M. Zaliznjaka, u kojoj su se dogodili i neki stvarni detalji: „Zaliznjak, čuvši, da su Vlaha tako strašno mučili Ćontu, zaplakao je, razbolio se i umro; njega su hajdamaci pokopali u stepi nad Dnjestrom i razišli se“. Naime, poslije uhićenja u Uman' u zajedno s drugim hajdamacima koji su došli s Livoberežne Ukrajinu, M. Zaliznjak je bio poslan u zatvor u Kijevu 8. srpnja 1768. godine u Kijevo-Pečers'ku tvrđavu.

¹⁵⁵ „Tko na Kubanj, tko za Dunav...“ – Nakon ukidanja zaporoško-kozačke vojske i uništenja 1775. godine Zaporoške Siči, dio kozaka, spašavajući se od progona, preselio se u donji dio Dunava, gdje su osnovali Zadunajsku Sič. Osmansko Carstvo kojoj su tada pripadali ti krajevi, pokušavala je iskoristiti ukrajinske kozake kako bi suzbila nacionalno-oslobodilački pokret potlačenih balkanskih naorda, osobito Bolgara i Grka. Krajem XVIII. st. i početkom XIX. st. kozaci su se vratili s Dunaja u Ukrajinu. Tu je 1788. godine osnovana Crnomorska kozačka vojska koja se nalazila između južnog Buga i Dnjestra, a 1792. godine je prebačena na Crnomorsku graničnu liniju koja je prolazila desnim obalom rijeke Kuban.

¹⁵⁶ „A naš Ćalajda ima bogatu kuću../Sviraj, more! Dobro, more!/Bit će dobro, Ćalajda!...“ – Ševčenko je u ovim redovima iskoristio početak narodne pjesme (poznate u zapisu prve polovice 19.st.) o „halajdu“ – veselu i bezbrižnu djevojku (IP НБУВ, I, 3823, арк. 215; див.: Дей О. І. Ще одна народна пісня, використана Шевченком // Радянське літературознавство. — 1971. — № 3. — С. 70 — 71).

Високу могилу; /189/
Заплакали, розійшлися,
Відкіля взялися.

Один тільки мій Ярема
На кий похилився,
Стояв довго. «Спочинь, батьку,
На чужому полі,
Бо на своїм нема місця,
Нема місця волі...
Спи, козаче, душа щира!
Хто-небудь згадає».
Пішов степом сіромаха,

Сльози утирає.
Довго, довго оглядався,
Та й не видно стало.
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони його жали.
Що мусим робити?
Нема правди, не виросла;
Кривда повиває...
Розійшлися гайдамаки,
Куди який знає:
Хто додому, хто в діброву,
З ножем у халяві,
Жидів кінчать. Така й досі
Осталася слава.
А тим часом стародавню
Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай,
Тільки і остались,
Що пороги серед степу.
Ревуть-завивають:
«Поховали дітей наших,
І нас розривають».
Ревуть собі й ревітимуть.
Їх люде минули;
А Україна навіки,
Навіки заснула.
З того часу в Україні /190/
Жито зеленіє:
Не чуть плачу, ні гармати,
Тільки вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.

Visok grob; /189/
Zaplakali, vratili su se,
Od kud su i došli.

Samo jedan moj Jarema
Na štap se oslonio
Stajao je dugo. „Spočivaj, oče,
Na tuđem polju,
Jer na svojem nemaš mjesta,
Nema mjesta volji...
Spavaj, kozače, dušo iskrena!
Netko će te se sjetiti“.
Krenuo je stepom siromah,

Suze briše.
Dugo, dugo se ogledavao,
Dok se više nije vidio.
Jedan je crni usred stepe
Grob ostao.

Posijali su hajdamaci
U Ukrajini raž,
Ali nisu je oni žali.
Što ćemo?
Nema pravde, nije narasla, a
Nepravda se širi...
Razišli su se hajdamaci,
Kuda koji zna:
Tko doma, tko u šumu hrastovu,
S nožem u čizmi,
Židove uništiti. Takva je do sada
Ostala slava.
A u međuvremenu drevnu
Sič su uništili:
Tko na Kubanj, tko za Dunav¹⁵⁵,
Samo su i ostali,
Kao pragovi usred stepe.
Jecaju-zavijaju:
„Pokopali su djecu našu,
I nas će slomiti“.
Jecaju i jecat će.
Njihovi ljudi su otišli,
A Ukrajina će zauvijek,
Zauvijek zaspati.
Od tada u Ukrajini /190/
Raž se zeleni,
Ne čuje se plač, ni puške,
Samo vjetar šušti,
Savija vrbu u gaj,
A piljevinu na polje.

Все замовкло. Нехай мовчить;
Така Божа воля.

Тільки часом увечері,
Понад Дніпром, гаєм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи, співають:

«А в нашого Галайди хата на помості.
Грай, море! добре, море!
Добре буде, Галайда!»

Sve je utihnulo. Neka šuti,
Takva je Božja volja.

Samo ponekad predvečer
Iznad Dnjepra, gajem
Idu stari hajdamaci,
Idući, pjevaju:

„A naš Ćalajda ima bogatu kuću.
Sviraj, more! Dobro, more!
Bit će dobro, Ćalajda!“¹⁵⁶

3. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗИ

3.1. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Щоб зрозуміти поему «Гайдамаки», треба «добре знати не лише Шевченка, а і його епоху, атмосферу життя суспільства, увесь широкий спектр поглядів, інтересів і настроїв тієї доби, що в своїй сукупності й створювали ту історичну реальність, в якій геніальний поет був самим собою»¹⁵⁷.

«Тема гайдамаччини досить широко на той час розроблялась в українській, російській і польській літературах. Поема Шевченка цілком оригінальна за своїм задумом і здійсненням»¹⁵⁸. Ця тема була дуже близька Шевченкові тому, що він виріс коли ще були свіжими спогади про гайдамаччину, а й деякі її учасники були живі.

Важливо наголосити, що в історії України існувало декілька гайдамацьких повстань. Особливо значні були повстання 1734 і 1750 рр., які охоплювали Київщину, Поділля, Волинь, Білорусь і Галичину. Зокрема, 29 лютого 1768 р. був створений воєнно-політичний союз польської шляхти під назвою Барська конфедерація. Союз був проти посилення королівської влади й зрівняння в правах православного й католицького населення Речі Посполитої.

«Гайдамаки — учасники народно-визвольної боротьби на Правобережній Україні XVIII ст. проти феодальних та національно-релігійних утисків. Гайдамацький рух виник на початку XVIII ст. у зв'язку із загостренням економічного, політичного й національно-релігійного визиску українського народу польськими магнатами й шляхтою та католицьким духівництвом. Загони гайдамаків склалися переважно із селян та запорозьких козаків, а також дрібних ремісників, міщан і т. д., діяли здебільшого поодиночі, дотримуючись тактики раптових наскоків, але нерідко об'єднувались і в численні формування, розгортаючи тривалі наступальні та облогові дії. Найвищого розмаху гайдамацький рух набрав під час масового повстання 1768 р., відомого під назвою Коліївщина на чолі із Залізнякам і Гонтою на Правобережній Україні, яка до кінця XVIII ст. була під владою

¹⁵⁷ Дзюба, І., Жулинський М.: Шевченко Тарас Григорович: Повне зібрання творів у дванадцяти томах – том перший, поезія 1837 – 1847. Київ, видавництво «Наукова думка», 2003. – С. 9.

¹⁵⁸ Бернштейн М. Д., Герасименко В. Я., Кирилюк Є. П., Крутікова Н. Є.: Історія української літератури – том третій – література 40-60-х років XIX ст., Київ, 1968. – С. 133.

Польщі»¹⁵⁹. Дзюба говорить, що Шевченко у своїй поемі ««повертає» події минулого трагічною стороною і переосмислює враження й «свідчення» учасників Коліївщини»¹⁶⁰.

Шевченко багато своїх творів присвятив відомим історичним подіям в Україні. У цієї поеми він з історичного мотиву взяв тільки схему походу гайдамаків-повстанців і дві історичні постаті: Залізняка й Гонту. Про Гонту сказав у передмові, що він «вполовину видуманий» (див: Додаток). Також у своїй передмові зазначив, що він написав поему «Гайдамаки» так, як він чув од старих людей (використовує усну народну традицію, тобто народні легенди й перекази, пісні про гайдамаків, розповіді його діда та інші), які в його час ще були живими, тобто події, які Шевченко описав відповідають історичній правді, але деякі події не відбувалися насправді, як наприклад, вбивство Гонтою дітей. Цей епізод не реальний. Тут Шевченко хотів показати, якою жорстокою була війна, коли батько був готовий вбити своїх дітей. Є тут ще й інший епізод, коли письменник розповідає про смерть Залізняка, але так, як йому сказали старі люди: коли Залізник почув, що ляхи замучили Гонту, він заплакав, занедужав і помер. Слід було звернути увагу на те, що ці відхилення від історичної правди не є недоліками поеми, тому що саме ці недоліки доповнюють образи героїв. Те, що правдиве, Залізник організував гайдамацький загін у Холодному Ярі. Потім він пішов на Умань і там об'єднався із загоном Гонти.

Михайло Наєнко говорить, що ця поема, звичайно, як і викуп Шевченка з кріпацтва й публікація його збірки «Кобзар», була для письменника одкровенням свободи як основи буття. Чому? Тому, що по викупі з кріпацтва він був вольним чоловіком. Видання «Кобзаря» – це був наслідок його власної волі, а поема – це було відкриття його народу в боротьбі з неволею.

Композиція поеми «Гайдамаки» складається із двох вступних частин (Гайдамаки й Інтродукція), десяти розділів, епілогу, післямови, хоч вона називається й «Передмова» (див: Додаток).

«У вступі викладено основи філософсько-політичної і літературно-естетичної концепції автора: кровний зв'язок із героями-месниками, яких він називає своїми

¹⁵⁹ Див.: коментарі до поеми «Гайдамаки» <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shev117k.htm> (03.03.2015.).

¹⁶⁰ Дзюба, І., Жулинський М.: Шевченко Тарас Григорович: Повне зібрання творів у дванадцяти томах – том перший, поезія 1837 – 1847. Київ, видавництво «Наукова думка», 2003. – С. 18.

«дітьми», «синами», загалом зв'язок із народом. Його прагненнями до волі. У полемічній частині вступу, спрямованій проти «письменних, друкованих» людей, очевидно, реакційних критиків його першого «Кобзаря», Шевченко викладав основи своєї мужицької, революційно-демократичної естетики – оспівування рідною українською мовою народу, «громади у сіряках», «у постолах»».¹⁶¹

Гайдамаки: Поема розпочинається лірично-філософським вступом. Починається словами: «Все йде, все минає — і краю немає». Письменник розмірковує над вічними змінами в людському суспільстві, в природі й над течією життя. Єдине, що вічне – це прагнення народу. Гайдамаки – виразники цих прагнень. Також автор згадує про часи козаків, про славне минуле України. Шевченко знає, що його рядки викличуть бурю в тогочасному літературному процесі, особливо в питанні мови:

«А то дурень розказує
Мертвими словами».

Реакційна російська критика закидала Шевченкові, що він пише неіснуючою, «мертвою» мовою.

Інтродукція: Це другий вступ поеми – історичний, в якому Шевченко розповідає про політичний стан Польської держави. У ній зародився гайдамацький рух. Відбулася боротьба польських магнатів за владу, але ця боротьба призвела до того, що Польща втратила свою державність. Конфедерати були спрямовані проти королівської влади, розхитували державний лад і правопорядок у Речі Посполитій, чинили всілякі насильства над місцевим населенням. Вони були повинні захищати державність, а не грабувати Україну. Коли конфедерати розбрелися:

«По Польщі, Волині, По Литві, по Молдаванах І по Україні...»

Гайдамаки «ножі освятили», тобто готувалися до повстання.

Галайда: У цьому розділі Тарас Шевченко вводить головного персонажа сюжету поеми, Ярему, створює його словесний портрет, подає читачеві його характеристики. Як і сама поема говорить, він:

«сирота убогий: Ні сестри, ні брата, нікого нема!».

¹⁶¹ Бернштейн М. Д., Герасименко В. Я., Кирилюк Є. П., Крутікова Н. Є.: Історія української літератури – том третій – література 40-60-х років XIX ст., Київ, 1968. – С. 134.

Але, він «сирота багатий» тому, що у нього – кохана Оксана, яку він дуже любить. Шевченко тут розповідає, як Ярема втік від лихого і скупого шинкаря. Ярема, «Взявши торбу, Потяг у Вільшану».

Конфедерати: Шевченко змальовує напад і знущання конфедератів над жидою Лейби та вимагання у нього грошей і співання народної весільної пісні перезвянського циклу.

«Була собі Гандзя,
Каліка-небога,
Божилася,
Молилася,
Що боліли ноги...»

Після тортури Лейба вказує на титаря і його дочку у Вільшаній. Конфедератам було однаково, чи там шеляги чи червонці:

«Аби гроші, однаково!».

Залишили шинкаря й поїхали у Вільшану до титаря.

Титар: У цьому розділі письменник розказує про зустріч Яреми та Оксани в гаю та про бажання Яреми здобути славу і дістати свяченого ножа, щоб він міг бути її гідним:

«Одягну тебе, обую,
Посажу, як паву,
На дзиглику, як гетьманшу».

У другій частині «Титаря» ідеться про прихід конфедератів до титаря, його катування, підпал церкви і взяття непритомної Оксани з собою в полон.

Свято у Чигирині: У цій частині поеми автор згадує, і на початку й в кінці, про колишніх українських гетьманів і їхнє правління в Чигирині. До поеми вводить дві історичні постаті: Залізняка і Гонтю. На свято гайдамаки зібралися перед повстанням освятити ножі. Шевченко показує драматичність твору, зображуючи дискусії старшин, запорожців, гайдамаків і кобзаря. Кобзар співає гайдамакам, щоб вони пригадувались козаків, щоб були сміливими, а закінчує свою пісню такими словами:

«Нехай ворог гине!»

Беріть ножі!»

А гайдамаки:

«Розібрали, заблищали
По всій Україні.»

Треті півні: У цій частині Шевченко показує початок повстання, чекання гайдамаків на напад:

«А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.» і нарешті дочекались.

Зображено вступ Яреми до гайдамаків.

Червоний бенкет: Такими словами розпочинається Червоний бенкет:

«Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні».

Гайдамаки почали бити ляхів по всій Україні й з бойовим покликом:

«Гине шляхта, гине!
Гине шляхта!»

Гайдамаки запалили Смілянщину, Смілу, Корсунь, Канів, Волинь, Чигирин, Черкаси й Полісся, але вони не готові, не задоволені. Вони бажають ще покарати ляхів. Головні герої – Залізник і Гонта – гуляють. Ярема демонструє свою силу й вбиває ляхів.

Ярема отримує ім'я Галайда. Потім подана картина, у якій Ярема дізнається про смерть титара й полон Оксани. Він кличе Оксану:

«Доле моя! серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти ділася, поділась?»

Але, світає й гайдамаки в лісі сховались.

Гупалівщина: Шевченко тут пише своє власне свідчення про цей епізод, коли повстання охопило всю Україну й загін Залізняка познайомився з підлітком, який разом зі своїм батьком пішов у гайдамаки. Вони його питали:

«Відкіля ти?»
«З Керелівки.» – це було рідне село письменника.

Також він говорить, що ксьонзди і єзуїти були ті, які посіяли ворогування між слов'янськими народами. Дає страшні картини навішаних трупів купою на купі. Так само і:

«Собаки, ворони

Гризуть шляхту, клюють очі».

Гайдамаки знайшли скарби конфедератів й у лісі їх позбивали з дерев, як груші. Відразу ж після цього вони пішли в Лисянку – карати ляхів.

Бенкет у Лисянці: Знову автор дає страшні картини жорстокої боротьби гайдамаків. Гонта й Залізняк вбивають усіх, і разом з ними Галайда скажений мертвих ріже, віша, палить і гукає:

«Кари ляхам, кари!

Дайте ляха, дайте жида!

Мало мені, мало!

Дайте ляха, дайте крові

Наточить з поганих!»

Тим часом гайдамаки роблять вечорниці й всі вечеряють і гуляють, але два з них – ні. Галайда все має (золото й славу), але Оксани немає. Він не хоче гуляти. І відразу він побачить переодягненого Лейбу в козацьку кирею, який розповідає Яремі, що його кохана знаходиться за мурами. Ярема іде її врятувати разом з Лейбою. Він вихопив її з льоху ледь живу й пішов у Лебедин – дівичий монастир.

Лебедин: Оксана знаходиться у Лебедині й розповідає бабусі про свого коханого. Вона знає, що Галайда – її Ярема. Коли була в ляхів, вона думала накласти руки на себе, але любов врятувала її від поганих думок. Бабуся їй сказала, що він повернеться. Насправді так і було. Він повернувся, й вони одружилися. Але, він не святкує своє весілля з нею, а на пожежах в Умані.

Гонта в Умані: Повстання ще продовжується. Минає літо, осінь, приходить зима й весна – гайдамаки вбивають ляхів. Найстрашніша картина, яку дав Шевченко, – вбивство Гонтою дітей, тому, що вони були католиками. Він їх зарізав своїми власними руками. Після того дав наказ – зруйнувати базиліянську школу, де навчалися його діти. Потім гайдамаки сіли вечеряти, а Гонта через базар переходить і шукає своїх синів:

«Гонта, горем битий,
Несе дітей поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли».

Він їх поцілував, перехрестив, покрив і поховав.

Епілог: Нарешті автор згадує часи, коли він був ще малою дитиною, де Залізник і Гонта зі свяченим гуляли по Україні. Так само, згадує свого діда, який розповідав йому й іншим про Коліївщину.

Персонажів в цій поемі небагато. Головним героєм поеми є народ – гайдамаки. Найтиповішим представником народу є **Ярема Галайда**. Образ Яреми є романтичним тому, що особливість Шевченкового романтизму полягає в тому, що його герої при всіх своїх романтичних особливостях взяті з реального середовища. Сам Шевченко вважав Ярему Галайду особою реальною, зазначивши в передмові, що він лише «вполовину видуманий» (очевидно, малося на увазі, що в поемі домислено романтичну лінію — його взаємини з Оксаною). Тобто автор його називає «сирота убогий» (виріс без батьків), але й «сирота багатий» (він закоханий в Оксану, з якою нарешті одружився). Він працював наймитом і потім вирішив приєднатися до гайдамаків. Тільки тоді він почав відчувати себе справжньою людиною. Отримав прізвище Галайда й незабаром став героєм народу, тобто від жидівського попихача, сироти – стає народним месником.

«Не знав сіромаха, що виресли крила,
Що неба дістане, коли полетить».

У поемі знаходимо інші образи гайдамаків, зокрема дві історичні постаті: Івана Гонту, Максима Залізняка, сліпого кобзаря Волоха й Оксану – кохану Галайди. Слід наголосити, що на негативні персонажі Шевченко не звертав увагу.

Іван Гонта – історична особа, один із керівників повстання 1768 р. на Правобережній Україні проти польської шляхти. Образ Гонти найяскравіше відбито в розділі «Гонта в Умані», де розповідається про вбивство його дітей. Це глибоко психологічний епізод вбивства рідних дітей. Драматизм твору загострюється, коли він поховає своїх дітей так, як ховали козаків.

«Поніс Гонта дітей своїх,

Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховає
І як Гонта плаче».

Максим Залізник – історична особа, так само, як і Гонта. Він патріот, керівник гайдамацького повстання 1768 р. на Правобережній Україні. Його всі гайдамаки шанують:

«У нас один старшина – батько Максим».

Сліпий кобзар Волох – один з головних героїв цієї поеми. Він народний співець. Він співає багато пісень з усної народної творчості. Своїми піснями веде гайдамаків у бій. Примітка Шевченка до слів «За гайдамаками ходив кобзар; його називали сліпим Волохом. (Дід розказував)» свідчить, що перекази про участь у гайдамацькому русі народних співців-кобзарів протягом тривалого часу зберігалися в народі.

«Літа орел, літа сизий
Попід небесами;
Гуля Максим, гуля батько
Степами-лісами.
Ой літає орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлоп'ята.»

Прізвище Волох було поширене в Україні ще в XVII ст., серед інших прізвищ молдавського походження воно зустрічається 130 разів. Волохи — нащадки гето-даків, які асимілювалися з місцевими слов'янськими племенами й у XII — XIV ст. розселилися по карпато-дунайських та карпато-дністровських землях, предки сучасних молдаван.

Оксана – образ української дівчини, кохана Галайди. Через її образ Шевченко змалював її ніжність – риса характеру українських жінок:

«Прилітай же, мій соколе,
Мій голубе сизий!
Ох, як весело на світі,

Як весело стало!»

Вона – справжня українка. Любить свого чоловіка. Чекає його. Її любов до нього залишає її на житті.

3.2. ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ

3.2.1. Загальна частина

Текст поеми становить майстерний вияв художньо-літературного стилю й ліричного підстилю українського романтизму. За жанром поема «Гайдамаки» – це ліро-епічна поема. Вона революційно-романтична, історико-героїчна, соціальна та найбільша за розміром поема Тараса Шевченка.

Шевченко дуже любить використовувати народні пісні. Чижевський каже, що він «вільно творить у стилістичних формах народної пісні».¹⁶²

У цій поемі знаходимо багато подвійних слів, які типові для народної пісні:

«Тяжко-важко сіромасі

Боротись з нудьгою». (хорв.: *teško-teško*).

Чижевський наголошує, що в Шевченка можна знайти й слова, утворені самим поетом, наприклад:

1. «Як хто прочитає ті **сльози-слова**, Що так вона щиро колись виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.»; хорв.: «*suze-riječī*»;
2. «До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка слухати, поки не охрип,
співатиму; а охрипну — чарочку-другу тії **ледащиці-живиці**, як то
кажуть, та й знову. Слухайте ж, панове громадо!»; хорв.: «*ljenivice-živice*».

У цьому другому прикладі перекладацьким рішенням можуть бути утворення нового слова, щоб правильно перенести значення слова Шевченка. В українській мові такі слова називаються складними словами. «Іменники, які творяться способом словоскладання (юкстапозити), відрізняються від композитів тим, що їх словотворчою базою стають словосполучення прикладового типу»¹⁶³. Такі слова

¹⁶² Чижевський Д.: Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Українська Вільна Академія Наук у США, Нью-Йорк, 1956.; Чижевський Дмитро. Реалізм в українській літературі. – Видавничий центр «Просвіта», Київ, 1999. – С. 464.

¹⁶³ М. Я. Плющ. Сучасна українська літературна мова. – Київ: Вища школа, 2009. – С.180.

були дуже цікаві в процесі перекладу. У хорватській мові вони називаються «*polusloženice*»¹⁶⁴.

Також у поемі можна знайти багато епітетів, створених за зразком народної пісні:

1. «Ой ви сльози, **дрібні сльози!**», хорв.: «**sitne suze**»;
2. «І **темний гай**, і Дніпр дужий, І **високі гори.**», хорв.: «**tamni gaj**», «**visoke gore**»;
3. «**Орел сизокрилий!**» або «Ой літає **орел сизий.**», хорв.: «**orao sivokrili**»;
4. «**Карі очі** В неволі гаснуть.», хорв.: «**smede oči**»;
5. «**Висока могила** Аж до моря запорожці **Степ широкий** вкрили.», хорв.: «**visok grob**», «**stera široka**»;
6. «І **зорі червоні**, як перше плили», «**zore crvene**».

Українські епітети подібні до хорватських, і тому для перекладу це не становить труднощів. Шевченко вживає епітети й для того, щоб якомога краще описати/охарактеризувати об'єкт + автор часто опускає сам об'єкт, вживаючи замість нього тільки епітет:

1. «І дівчина його любить, Хоч лата на латі, **Чорнобривий**, а не згине, То буде й багатий» (парубок);
2. ««Годі, пташко!» «Ще трошечки, Ще... ще... **сизокрилий!** Вийми душу!.. ще раз... ще раз... Ох, як я втомилась!»» (орел);
3. «Завтра вночі у Чигрині **Свячений** достану» (ніж);
4. «Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий! Багато ти, батьку, у море носив /160/ Козацької крові; ще понесеш, друже! Червонив ти **синє**, та не напоїв; А сю ніч уп'єшся» (море);
5. «І зорі червоні, як перше плили, Попливуть і потім, і ти, **білолиций**, По синьому небу вийдеш погулять, Вийдеш подивиться в жолобок» (місяць).

«**Чорнобривий**» в українській мові означає людину з чорними бровами, але у хорватській мові перекласти це дослівно немає жодного сенсу. Тому в перекладі пропонуємо інше рішення – «**ljepotan**», яке не вратило б значення оригіналу і так само буде в дусі хорватської мови.

¹⁶⁴ Barić E., Lončarić M., Malić D., Pavešić S., Peti M., Zečević V., Znika M.: Hrvatska gramatika – 4. izdanje. Školska knjiga, Zagreb, 2005. – Str. 297.

Ще один цікавий приклад у процесі перекладу – «сизокрилий». У цьому випадку пропонуємо залишити дослівний переклад – «**sivokrili**», щоб показати поетичне зображення. Один нетиповий приклад – «св'ячений» – «**posvećen**». Він вимагає додаткового пояснення. У коментарях поеми написано, що ідеться про ніж, який отримували гайдамаки, коли приєдналися до загону.

Останні приклади подібні в перекладі до хорватської мови. Тут перекладачка хотіла вказати на схожість двох слов'янських мов: «сине» – «**sinje**» та «білолиций» – «**blijedoliki**».

Те, що дуже специфічне для Шевченка – вживання «несягненої форми прикметників», яку можна знайти в народній мові або в давній літературі.:

1. «Ті **карії** очі, ті очі козачі»;
2. «Літа **молодії** марно пропадуть».

У хорватській мові вживання цієї форми втратилося:

1. «Те **smede** оці, те оці *kozačke*.»;
2. «*Godine mlade* uzalud nestaju.».

У процесі перекладу Шевченкової поеми дуже часто знаходимо такі слова та вирази:

- 1) «**вшкварив**» в значенні «заспівав» – «**Кобзар вшкварив**» у хорватській мові перекладено як «**zagrmio**»;
- 2) «**оддирають**» в значенні «танцюють» – «Краков'яка **оддирають**, Вальса та мазура» в хорватській мові перекладено як «**plešu**»;
- 3) «**утни**» в значенні «заграй» – «**Утни** ще що-небудь про гайдамаків» у хорватській мові перекладено як «**zasviraj**».

Ці вирази перекладалися так на хорватську мову тому, що у ній немає експресивного виразу, який би відповідав перекладу.

Про ці слова Чижевський говорить, що вони «в інших міцях ужиті безумовно зі «спеціальним призначенням» (функцією), щоб карикатурно змалювати «вище» оточення»¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Чижевський Д.: Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Українська Вільна Академія Наук у США, Нью-Йорк, 1956.; Чижевський Дмитро. Реалізм в українській літературі. – Видавничий центр «Просвіта», Київ, 1999. – С. 466.

3.2.2. Міжмовна омонімія

Також нами було виділено з тексту ряд слів, які є міжмовними омонімами в українській та хорватській мовах, що може становити деякі труднощі при перекладі:

1. «Домовина» – укр.: 1. місце, де поховано померлого, могила, 2. труна, 3. гробниця; хорв.: «**domovina**», батьківщина, вітчизна;
2. «Журба» – укр.: смуток, печаль, невеселий настрій, важкі почуття; хорв.: «**žurba**», поспішність, поспіх;
3. «Кат» – укр.: 1. той, хто здійснює смертні вироки або тілесне покарання, бере на тортури, 2. Той, хто тиранить, убиває, мучить; мучитель, недолюдок.; хорв.: «**kat**», поверх;
4. «Кров» – укр.: червона рідина, яка, циркулюючи в замкнутій кровоносній системі організму, забезпечує живлення його клітин і обмін речовин у ньому; хорв.: «**krov**», покрівля, дах;
5. «Он» – укр.: уживається при вказуванні на що-небудь віддалене (предмет, особу) або при вказуванні на якийсь факт, подію, явище і т. ін.; хорв.: «**он**», він.

3.2.3. Вигуки

Дуже цікаві для перекладання були вигуки:

1. А козак співає: «І по хаті **ти-ни-ни**, І по сінях **ти-ни-ни**, Вари, жінко, лини, **Ти-ни-ни, ти-ни-ни!**». Український вигуковий приспів у танцях подібний до хорватського «**ta-na-na**».
2. «**Ха-ха-ха-ха!**.. Чорт, панове, Літаню співає. Перехрестись!». «**ха-ха-ха-ха**» означає, як в українській, так і у хорватській мові, голосний відкритий сміх «**ha-ha-ha-ha**».
3. «Ну, не плач же, глянь на мене: Завтра не побачиш». Українське «**ну**» відповідає хорватському «**pa/no**».

3.2.4. Реалії

Найбільше труднощів при перекладі викликають слова, які позначають етноспецифічні реалії. «Реалії – це слова і словосполучення народної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту, або суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни, племені, і які, таким чином, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту; точних відповідностей в інших мовах такі слова не мають, а отже, не можуть бути перекладені «на загальних підставах», тому що вимагають особливого підходу».¹⁶⁶ Існує декілька способів, як перекласти такі слова, вирази. Це можуть бути, наприклад, еквіваленти, описовий переклад і транслітерація. У подальших прикладах побачимо, як це можна перекласти.

Зокрема, серед реалій ми виділили назви старовинного одягу, ремесел:

1. «**жупан**» – Старовинний верхній чоловічий одяг, оздоблений хутром та позументом, що був поширений серед заможного козацтва та польської шляхти; «**кирея**» – Верхній довгий суконний одяг із відлогою. («**župan**»/«**kyreja**»);
2. «**орандар**» – Шинкар. «**патинки**» – Туфлі без закаблуків у деяких східних народів. («**krčmar**»/«**šlape**»).

У процесі перекладу з'явилися проблеми щодо перекладу цієї лексики. Деякі слова мають свій еквівалент у хорватській мові, а деякі з них – ні. Тому, пропонуємо зробити транслітерацію в мові перекладу й у коментарях подати описовий переклад (див. аналіз поеми), щоб зберегти і автентичність та буквений вигляд слів, і їхнє значення.

Кілька разів Шевченко вживає і лайливі слова, щоб наголосити гнів, огиду і т. ін. Знайти справжні слова, тобто еквіваленти для перекладу хорватською мовою не було важко:

1. «А то **дурень** розкаже Мертвими словами Та якогось-то Ярему /130/ Веде перед нами У постолах. **Дурень! дурень!**» («**glupan**»);
2. «**Сука** мати не придбала Нової постелі.» («**kučka**»);
3. «Не божись, **собача шкуро!**» («**pasji skote**»);

¹⁶⁶ Див.: http://journal.mandrivets.com/images/file/Lototska_2012_3.pdf (28.08.2015.)

4. «Де цимбали? Грай, **псјавіро!**» /140/ («**pseto**»);

Крім застарілої лексики в поемі є історизми:

1. «Ось на ж тобі, друже, /168/ Цей **дукачик**, та не згуби». (Срібна, а потім золота монета в європейських країн). Хорв.: «**dukatić**»;
2. «А **червінців!** хоч не його, Так що? Аби гроші». (Загальна назва іноземних золотих монет, що були в обігу в допетровській Росії.) Хорв.: «**rubalj**»;
3. «Ні **шеляга**; я панською Ласкою багатий». (Старовинна найдрібніша польська монета.) Хорв.: «**šeljag**»;
4. «Понад Дніпром козак іде, Може, з **вечорниці**». (Вечірні зібрання молоді вечірні зібрання молоді, на яких у будні дні поряд із розвагами виконувалась і певна робота) Хорв.: «**sijelo**».

Шевченко пише цю поему розмовною мовою й тому тут багато такої лексики:

1. «**гайда**» – Уживається як заклик, спонукання іти куди-небудь: ідїть, ходїм. «Гайда, діти! погасав Каганець козачий!» Хорв.: «**hajmo, hajdemo, hajdmo, ajmo**». У хорватській мові може бути кілька варіантів перекладу. Дуже цікавим є те, що усі ці приклади, як в українській мові так і в хорватській, виражають заклик, виступають в значенні дієслова наказового способу із значенням дієслова руху.
2. «**достобїса**» – Дуже багато. «Тут їх **достобїса!** Які груші уродили! Збивайте, хлоп'ята!» Так само й у цьому прикладі можна користуватись багато синонімів «**mnogo, puno, previše**», але в цьому випадку найбільш відповідає хорватський фразеологізм «**preko glave**».
3. «**півпаробок**» – Хлопець-підліток. «Гайдамаки понад яром З шляху повернули. Наганяють **півпаробка**.» Тут найбільш відповідає хорватське слово «**dječak**» тому, що воно вживалося в той період, коли Шевченко написав цю поему. Якщо там поставити слово «**tinejdžer**», яке відповідає слову «**півпаробок**», це не буде правильно тому, що це слово не підходить цієї доби.

У тексті зустрічаємо і зміщення в значеннях слів, що може "заплутати" перекладача.

1. «погуляти» – «**Погуляли** гайдамаки, Добре **погуляли**: Трохи не рік шляхетською Кров'ю наповали Україну та й замовкли — Ножі пощербили». Погуляти у значенні «весело провести якийсь час; порозважатися, повеселитися». У переносному значенні «воювати, бути у воєнному поході якийсь час». Пропонуємо це перекласти дієсловом «**proveseliti se**» тому, що воно найбільш відповідає сенсу цього речення. Гайдамаки хотіли повеселитися, тобто вбивати ляхів, покарати їх за все лихо, що зробили.
2. «доля» – «Коли нема **долі**, нема талану! Літа молодії марно пропадуть.» та «Серце моє, **доле** моя! Соколе мій милий! Мій!..» Була проблема зі словом доля. У першому реченні пропонуємо це перекласти так: «доля» – «**sudbina**». Але, у деяких випадках, як наприклад, у цьому другому реченні пропонуємо перекласти «доля» іншим синонімом тому, що він більше відповідає змісту у контексту речення «**sreća**».

Мова поеми – українська. Однак, окремі цитати написано польською мовою: «*My żyjemy, ty żyjemy, Polska nie zginęła*». /142/ пропонуємо залишити оригінальну цитату й у коментарях подати переклад.

Важливо було звернути увагу на транслітерування власних назв: антропонімів і топонімів (гідроніми, ойконіми, хрононіми). Слід було бути обережним з кожним антропонімом та перевірити походження конкретної особи. Наприклад:

Антропоніми «**Оксана**», «**Галайда**», «**Микола**». Вони у хорватській мові перенесені транслітерацією «*Oksana*», «*Galajda*», «*Mikola*».

Так само були перенесені і топоніми:

- 1) гідроніми: Тікич, Інгул, Рось – *Tikuč, Ingul, Ros'*;
- 2) ойконіми: Вільшана, Чигирин, Черкаси, Лисянка, Лебедин – *Viljšana, Čyğuryn, Čerkasy, Lysjanka, Lebedyn*.

Що торкається польських назв, імен та прізвищ – правильно було б не транслітерувати ім'я і прізвище, наприклад: **Станіслав Август Понятовський** як *Stanislaw Avgust Ponjatovs'kuj*, бо це польське ім'я, і воно передається в оригіналі *Stanisław August Poniatowski*.

3.2.5. Фразеологізми

Твір переповнено фразеологізмами:

- 1) «**Поки сонце зійде, то роса очі виїсть**». Цей фразеологізм не має свого еквівалента в хорватській мові, тому він перекладений словами, що подібні до його значення «**Dok sunce izade, to rosa oči pojede.**»;
- 2) «**Химерять, химерять, та й зроблять з лемеша швайку**». У цьому випадку найбільш відповідає фразеологізм: «**Izmišljaju, izmišljaju kako će vratiti šilo za ognjilo.**».
- 3) «**Боже милий! Не вкрати віку!**» У значенні «зменшувати тривалість життя, ставати причиною чиєїсь передчасної смерті». Цей фразеологізм пропонуємо перекласти як «**Bože dragi! Nemoj mi oduzeti život!**».

Українські фразеологізми часто не мають відповідників у хорватській мові. Тому, в процесі перекладу можливість полягає у тому, що замість еквівалентів подається дослівний переклад.

4. ВИСНОВКИ

Поема Тараса Шевченка «Гайдамаки» становить майстерний вияв художньо-літературного стилю українського романтизму. Завдання нашої роботи полягало в тому, щоб передати форму і зміст оригінального тексту підрядниковим перекладом. Саме таким чином надана можливість хорватському читачеві розглянути поезію українського народу, їхні моменти боротьби проти польського гніту, у поширеному випадку – одну частину української історії, яку описав видатний український письменник – Тарас Шевченко. Звичайно, ще раз слід звернути увагу на те, що ця поема не додержується повністю правдивих історичних подій.

Багато народних пісень, переказів, застарілих лексем та історизмів подає хорватським читачам поетичне зображення цієї доби, політичну історію, настрої людей та через коментарі детально пояснює історичну, культурну, мовну та релігійну ситуацію в Правобережній Україні 1768 р.

Поема «Гайдамаки» дуже важка для перекладу. Те, що створювало додаткові проблеми в процесі перекладу, були слова, які не існують у хорватській мові, тому в підрядному запропоновано залишити оригінал і подати пояснення в коментарі.

Також труднощі спричинювали міжмовні омонімі, які мають різне значення в українській і в хорватській мовах. Слід було обережно читати й перекладати. Так само, власні назви були перенесені з допомогою транслітерації, а деякі з них (як Київ та Дніпро) вже засвоєні раніше хорватською мовою, подано саме в таких формах.

Основну частину роботи становить підрядниковий переклад тексту з метою його подальшого опрацювання професійним перекладачем.

5. ДОДАТОК

5.1. Передмова

По мові — передмова. Можна і без неї, так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого,— тільки бачив, а прочитав дуже небагато,— всюди є передслово, а в мене нема. Якби я не друкував своїх «Гайдамаків», то воно б не треба і передмови. А коли вже пускаю в люди, то треба і з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: «От який! хіба діди та батьки дурніші були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія». Так, далєбі, так, вибачайте, треба предисловіє. Так як же його скомпоновать? щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було і правди, а так, як всі предисловія komponуються. Хоч убий, не вмю; треба б хвалить, так сором, а гудить не хочеться.

Начнем же уже начало книги с и ц е: весело подивиться на сліпого кобзаря, як він сидить собі з хлопцем, сліпий, під тинном, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися ляхи з козаками; весело... а всетаки скажеш: “Слава богу, що минуло”,— а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слав'яне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слав'янська земля.

Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей; надрукованого і критикованого нічого не читав, бо, здається, і нема нічого. Галайда вполовину видуманий, а смерть вільшанського титаря правдива, бо ще є люди, которі його знали. Гонта і Залізняк, отамани того кровавого діла, може, виведені в мене не так, як вони були,— за це не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розказувать що-небудь таке, що не сам бачив, а чув, то спершу скаже: «Коли старі люди брешуть, то й я з ними».

6. ПОДЯКА

По-перше, я хотіла б подякувати лекторові Лесі Петровській за її професійні поради і підтримку в процесі підготовки цієї дипломної роботи, а також – професорові Євгенію Пашенку, своєму науковому керівникові, який мені дуже допомагав у вирішенні труднощів при перекладі.

По-друге, я хотіла б подякувати своїй матері, яка підтримувала мене від першого дня мого навчання і завжди допомагала мені, як і мої старі батьки й брат.

По-третє, я хотіла б подякувати к. оріололог. н. Раїсі Тростинській і Тетяні Фудерер за їх неймовірну підтримку в процесі моєї наукової роботи.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ТЕКСТИ

1. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 128-190.
2. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 635-675.
3. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 5. — С. 201.

СЛОВНИКИ

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.: іл.
5. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін.: «Наукова думка», 2008. — с.1104.
6. Anić, V. ... (et al.). Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb: EPH d.o.o. Zagreb i Novi Liber d.o.o. Zagreb, 2004. — 1. sv. — 296.str.; 2. sv. — 382.str.; 3. sv. — 382.str.; 4. sv. — 381.str.; 5. sv. 381.str.; 6. sv. — 381.str.; 7. sv. — 334.str.; 8. sv. — 332.str.; 9. sv. — 333.str.; 10. sv. — 333.str.; 11. sv. — 333.str.; 12. sv. — 335.str.
7. Menac, A., Kovalj, A. Українсько-хорватський або сербський словник / Hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik. Zagreb: SNZ, 1979. — 685.str.
8. Menac, A., Trostinska R.I. Hrvatsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik – drugo izdanje. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1993. — 140.str.
9. Šarić Lj., Wittschen W. Rječnik sinonima – drugo prošireno izdanje. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2010. — 1006.str.

НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

10. Бернштейн М. Д., Герасименко В. Я., Кирилюк Є. П., Крутікова Н. Є.: Історія української літератури – том третій – література 40-60-х років XIX ст., Київ, 1968. — с. 512.
11. Дзюба, І., Жулинський М.: Шевченко Тарас Григорович: Повне зібрання творів у дванадцяти томах – том перший, поезія 1837 – 1847. Київ, видавництво «Наукова думка», 2003. — с. 784.

12. Наєнко, М.: Художня література України. Від міфів до реального модерну. – Київ, Видавничий центр «Просвіта», 2008. – с. 1063.
13. Плющ. М. Я. Сучасна українська літературна мова. – Київ: Вища школа, 2009. – с. 430.
14. Фудерер Т. О. Граматичні трансформації при художньому перекладі прози з хорватської мови на українську / Т. О. Фудерер // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. - 2011. - Вип. 15. - С. 261-275. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/kdsm_2011_15_40.pdf. (25.08.2015.)
15. Чижевський Д.: Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Українська Вільна Академія Наук у США, Нью-Йорк, 1956.; Чижевський Дмитро. Реалізм в українській літературі. – Видавничий центр «Просвіта», Київ, 1999. – с. 568.
16. Badurina L., Marković I., Mićanović K.: Hrvatski pravopis – drugo izdanje. Matica Hrvatska, Zagreb, 2008. – Str. 662.
17. Barić E., Lončarić M., Malić D., Pavešić S., Peti M., Zečević V., Znika M.: Hrvatska gramatika – 4. izdanje. Školska knjiga, Zagreb, 2005. – Str. 697.
18. Paščenko, J.: Hrvatska ševčenkiana. «Hrvatsko-ukrajinsko društvo», Zagreb, 2011. – 211.str.
19. Još o međujezičnoj homonimiji hrvatsko-ruskoj i hrvatsko-ukrajinskoj. (U suaut s M. Popovićem.) – Zbornik *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I.* (ur. D. Sesar). – Zagreb, 2009. FF-press. – Str. 97-109.
20. Taras Ševčenko Вибрані поезії/Izabrane pjesme. Zagreb, Matica Hrvatska, 2014. – str. 193.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

21. <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shev117.htm> (03.03.2015.)
22. <http://izbornyk.org.ua/shevchenko/shev117k.htm> (03.03.2015.)
23. <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev504.htm> (03.03.2015.)
24. <http://hjp.novi-liber.hr/>
25. http://kobzar.univ.kiev.ua/info/Monog/P61_30.htm (28.07.2015.)
26. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59492> (28.07.2015.)
27. http://journal.mandrivets.com/images/file/Lototska_2012_3.pdf (28.08.2015.)
28. <http://shevchenko-museum.com.ua/default/static/view/53> (29.08.2015.)